

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRS-
DALOMTUDOMÁNYI FOLYÓ-
IRAT / ALAPÍTÁSI ÉV: 1934.
XXIV. ÉVFOLYAM 4. SZ. 1960
Á P R I L I S
SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: ACS
KÁROLY / MAJOR NÁNDOR
/ SAFFER PÁL / VÉBEL LAJOS
/ VUKOVICS GÉZA / FELELŐS
SZERKESZTŐ MAJOR NÁNDOR

C'est la guerre, Alger!

Riport helyett

Torok Csaba

Öt éve már, hogy kezét
megszoritani vágyom...
Most itt ül velem, s hiába kínálom,
nem iszik alkoholt, zagyva feketét.
(A mulatásnak kínos árát, no, ki,
ugyan ki fizethetné meg neki?!)
Rám mosolyog, ül csendesen,
féltve őrzött fényképeken
megmutatja: ez az Ember,
megmutatja: ez a Fegyver,
megmutatja: ez itt Alger.
S bár ez a művelt nyelv
nyelvemet égeti meg,
kimondom, többre képtelen:
„C'est la guerre”, Alger...

Említetted: El Tahida...
Keresed majd az álom-várost,
vért adsz érte, hiszel benne,
mert, mint mondod, itt a példa!
Megtalálta, megfizette más nép is már,
felemelte, számára ez nem volt játék...
Nekünk sem az! Ó, El Tahida.
És nem úgy, ahogy azt a Kakas fújja,
(bár a kakas, önkéntelen, hajnalt kiált!):
„...L'autodétermination d' un État
fédéral algérien...”!

Melyre valami, refréknént, dördül ott fenn:
„Reggan, la cité atomique saharienne”...
És tudod-e majd, e válasz mit jelentsen?
C' est la guerre, Alger!

Itt ül melletted, s csodálkozol,
hogy szerbül már húszig számol.
És te — arabul? Tanulsz tőle:
karjára mutat és lassan, betűről betűre
tagolva mondja, hogy jól megérthesd: seb!
Aztán — számolni is tanulsz:
hány agyat, testvért, anyát, négyzetkilométert
és ártatlant ejtettek rabul
az ejtőernyős, idegen légiók...
Most még itt van, megszoríthatod meleg kezét.
Boldog, elkéri címedet: levelet ír, ha visszamegy.
Mert visszamegy! S te félsz, címed nem adod szívesen,
úgy várnod kell majd azt a levelet, s ki tudja,
lesz-e majd, ki címedre földadhatja egyszer...
C' est la guerre, Alger...

Magához von egy bámész, szöske kislányt,
rámutat, majd újjával kettőt jelez —
ezt a kettőt görcsösen mellére rántja,
(keményre rándul az álla), és, mintha
őrültté válna, felhördül belőle: ratatatata...
tatatatatatata... tratatata, tak-tak-tak...
Tenyerét hirtelen a lányka fölé emeli,
tenyere alatt süvölt, füttyül valami,
tenyere alatt robban, loccsan valami,
tenyere alatt sikolt, ... eh, legyint, s hozzáteszi:
Az anyjuk velük maradt...
Az apjuk? — Itt van...!
Nem nedvesedik a szem. Nem!
Csak tekintet s ököl mered:
C' est la guerre! Alger...!

Már indulni készül, s míg búcsúzó
kezét nyújtja, valami megdermed benned:
A Szutjeszka völgyében látott,
fel-felvillanó, hófehér csontok!
Érzem, lehet: velük fogok most kezét...
Bár belémhasít ez a kín, kegyetlen,
most oldalbordákkal számolok.
Csitt, udvarias lelkiismeret,
hisz a te sorsod is csak ez:
Ha harcos vagy, a csontokat is, a golyókat is,
a tiédet és a másokét is,
bátran számba vedd!
És míg ezen a Földön egy harcnak harcosa lesz két ember,
el nem választhatja őket egymástól semmi, de semmi sem,
ha csak nem az a csöppnyi, kékszínű, ártatlan tenger...

C' est la guerre, Alger.

Palics, 1960 február 3.

A nemzeti irodalom fogalma*

Sinkó Ervin

A nemzeti irodalom fogalma nem olyan magától értetődő, mint ahogy az irodalom történetírói általában feltűntetik.

Érvényes ugyan a magyar irodalomra is, amit Goethe minden irodalomról megállapított: „Milyen kevés az, amit a megtörtént dolgokból megírtak, milyen kevés az, amit a megírottakból megmentettek! Az irodalom természeténél fogva töredékes, csak annyit őriz meg az emberi szellem emlékműveiből, amennyit belőlük írásba foglaltak és amennyi belőlük végezetül el nem pusztult.”

Az élet torlódó, mozgalmas gazdagsága és az írott szóban megrögzített és kifejezett események között fennálló aránytalanság, valamint az idők viszontagságai, természeti csapások, háborúk és a nemtörődömség pusztításai — ezek emberi és természeti korlátok, a dolgok természetéből köve kező veszteségek. De a nemzeti irodalomnak s különösképpen a magyar nemzeti irodalomnak a kérdését nem általános emberi és természeti, hanem meghatározott történelmi-társadalmi tényezők teszik szerfölött bonyolulttá.

A nemzeti irodalomnak olyan definíciói, mint Toldy Ferencé, mely szerint a nemzeti irodalomba „a magyar írók azon írásművei tartoznak, melyekben a nemzeti szellem sajátosságai különösen nyilatkoznak”, vagy mint Beöthy Zsolté, aki magyar nemzeti irodalmon azokat a művészi alkotásokat érti, „melyekből az egész nemzet lelke szól, s amelyek az egész nemzet lelkéhez szólnak”, vagy Pintér Jenőé: „A nemzeti irodalom már most azokat a műveket veszi keretei közé, amelyekben a nemzeti szellem az egyént és a fajt jellemző módon jut kifejezésre” — valamennyien egy időtlen és egységes nemzet fikciójából indulnak ki, semmibe veszik a legelemibb tör-

* A szerző készülő magyar irodalomtörténetéből.

ténelmi tényeket, meg se kísérlik, hogy lássák, mennyire ismeretlen „a nemzet” fogalma bizonyos korokban s hogy később milyen lényeges változásokon megy át e fogalom tartalma.

Nem kevésbé tudománytalan a legújabb, Bóka László és Pándi Pál szerkesztésében megjelent magyar irodalom történet, mikor a nemzet szót a nép fogalmával helyettesítve azt állítja: „Világosan látjuk ma már, hogy az irodalom történeti fejlődésének legfőbb mozgatója, ihletője a nép.” Az ilyen megállapítás figyelmen kívül hagyja a társadalmi osztályok s az osztálykultúra valóságát s a szakadékot, mely „a népet” uraitól és az úgynevezett nemzeti irodalomtól, minden írott szótól hosszú századokon át nemcsak objektíve, hanem szubjektíve is elkülönítette. Akinek az illetékeségét ebben a kérdésben senki se vonhatja kétségbe, Arany János épp az ellenkezőjét állapította meg, mikor „Naiv époszunk” című tanulmányában megmondta, hogy „írott költészetünk mindjárt eleve különvált a népies-től, lenézte, megtagadta azt.”

Az írott költészetnek ez a negatív viszonya a népieshez a dolgok természetéből következően nem marad egyoldalú; a nép a maga részéről nem is tud az írott költészet létezéséről. Kivülesik érdeklődése körén, mert közbüls és idegen neki minden, ami egyházi és világi urainak kedvtelése, ügye vagy gondja. Ez csak szükségszerű következménye a Magyarországon kialakuló hűbéri társadalmi rendszernek. Ebben a rendszerben — a magyar jobbágyosság történetírója, Acsády Ignác biznysága szerint — már a XIV. században „az uralkodó és munkásrétegek jogilag végkép különváltak s amaz a rendiség, ez meg a jobbágyosság neve alatt egymástól a törvény és szokás ércfalával elzárt néposztállyá fejlődött.”

A nyugati országokban már ez időben jelen van a polgárság, mint a feudum uralma ellen irányuló nemzeti eszmék többé-kevésbé tudatos s mindenképp harcias hordozója. Magyarországon csak századokkal később jelenik meg a polgárság mint osztály. És épp ezért a feudalizmus egyeduralma idején valamiféle magyar nemzeti vagy népi szellemről, mint az irodalmi alkotás misztikus alanyáról beszélni már azért is abszurdum, mert az egymástól „a törvény és szokás ércfalával” elválasztott uralkodó nemesség és nép között nem lehetett semmiféle érdekbeli közösség, nem lehetett semmiféle gondolati vagy szellemi egység.

A középkor századaiban még az a közösség is hiányzik, amit egyébként a közös nyelv jelent, mert a középkori magyar irodalom hivatalos nyelve — a latin. A nép nyelve, a magyar nyelv a hivatalosan elismert irodalom mellett, hosszú századokon át úgyszólván illegalitásban él és fejlődik — szinte kizárólagos élőszóban létezik. De minden jel szerint igen erősen, és hogy erről okmányyszerű tudomásunk van, ezt különös módon épp az akkori hivatalos irodalom egy-egy képviselője ellenséges kifakadásainak vagy pedig bizonyos egyházon belüli eretnek áramlatok pillanatnyi felülkerekedésének köszönhetjük. A magyar irodalomtörténetírás esztelen szóvirágai közül való tehát, ha dr. Horvát Cyrill a középiszoklak számára írt magyar nemzeti irodalomtörténetében olyan megállapításokra vetemedett, mint a következő:

„Az átmenetet a középkornak egyházi irodalmától a világihoz krónikáink sora jelöli. E művek még egyházas gondolkodást tükröznek, sőt latin nyelven szólnak, de tárgyuk és tartalmuk az egész nemzet sorsa, s beszédükön átérzik a magyar szív dobbanása, íróik hazafias tüze, a magyarsággért való lelkesedés...”

Az „írástudók“ középkori őse

Anonymus, Béla király névtelen jegyzője, a „Gesta Hungarorum”-nak, a magyarok tetteiről szóló krónikájának előbeszédében (a krónika 1200. körül íródott) azzal okolja meg irodalmi művének szükségességét és jogosságát, hogy „igen éktelen és illetlen lenne az oly igen nemes magyar nemzet eredetének eleit s minden vitézi tetteit a parasztság csalfa meséiből vagy a hegedősök csacska énekéből” megismerni.

Anonymus a középkori írástudók kasztját képviseli, mely tudatosan a maga kiváltságának tekinti és kiváltságaként meg is akarja őrizni, a v u l g u s p r o f a n u m - tól el akarja különíteni a szellemi tevékenységet. Az írástudók nemzetközi monopóliumáról van szó, melyet a nemzetközi s az egyetlen akkori kultúrnyelv, a latin, és az Egyház nemzetközi hatalma biztosít.

Ez a kor nem tud más szellemről, mint a nemzetek fölötti Egyház szelleméről. Nincs más egyetem, nincs más iskola, nincs más művészet, csak egyházi és vallási. A vallást, a tudományt s mindent, aminek valami köze van a szellemi élethez, kizárólag azok birtokolják és őrzik, akiket erre a tisztségre az egyház avatott fel. Amit az egyház nem szentesít, az sötétség és kárhozát; a világi ember és a világi intézmények, a világi hatalmak, maga a világi állam is csak annyiban jogosult a létre, amennyiben aláveti magát a minden értékek csúcán álló, minden értéket egyedül meghatározó egyház uralmának s amennyiben az egyház jóvoltából, az egyház közvetítése által kapnak szerepet a mindenre kiterjedő isteni gondviselés tervében, melynek az egyház az egyedüli letéteményese és sáfárja.

A nép mondáiban és hagyományaiban, „a parasztság csalfa meséiben és a hegedősök csacska énekeiben” azonban makacsul éltek tovább a kereszténység előtti időből való emlékek vagy pedig a minden fenyegető büntetés, egyházi oktatás és megkövetelt önsanyargatás ellenére diadalmaskodó természet ősi, elementáris motívumai.

Az Egyház bármennyire elítélte és elnyomta is ezeket a népies motívumokat, a gyakorlatban nem tudta keresztülvinni a népi kultúrelemeknek a maga kultúrértékeitől való teljes teokratikus elszigetelését. Azok túlságosan élők, túlságosan jelen vannak és szinte óhatatlanul beszivárognak az írástudók külön világába. Meggyőző példa erre III. Béla jegyzője, aki előbeszédében oly tudálékosan és öntelten hangoztatott megvetése ellenére latin krónikájában mintegy magát meghazudtolva a vándor világi magyar énekmondók dalaiból idéz és a maga módján, de felhasználja „a parasztság csalfa meséiben” őrzött emlékek és mondák anyagát is.

Aki szereti és tudja meglátni az embert és magatartását a gondosan egymás mellé sorakoztatott betűk és szavak mögött, annak ma se lesz kárba vesztett fáradság, ha figyelmesen átböngészi a „Gesta Hungarorum” című krónikát. Szerzője valószínűleg az a Péter, aki III. Béla kancelláriájában dolgozott, később esztergomi prépost lett s akiről tudjuk, minthogy ezzel maga is kérkedik, hogy Párizsban tanult, s ott szorgalma jutalmául a m a g i s t e r (mester) írástudói rangot jelentő címmel tüntették ki. Az ilyen középkori írástudóra gondolva, jó lesz el nem felejteni, hogy mindig megrendelésre és nem egy mai értelemben vett „olvasóközönség”-nek dolgozott; amit írt, mindig megrendelésre, valamelyik uralkodónak vagy bizonyos nagyuraknak, valamely királyi udvar vagy gazdag kolostor könyvtára számára és közvetlen szolgálatában írta. S a szemérem minden gátlása nélkül mindig azon volt, hogy a tudása fitogtatásával emelje a maga értékét s hogy annak vagy azoknak a szája íze szerint írja történelmi krónikáját, akiktől vagy akiktől a munkára való megbízást kapta.

Akár Péternek hívták, akár másképpen a „Gesta Hungarorum” szerzőjét, ez a középkori írástudó a krónikájával, ezzel az *u d v a r i* krónikával, prototípusa azoknak a — még a legközelebbi múltban és a legmaibb jelenben is kipusztíthatatlannak bizonyult történetíróknak — akik miatt Stendhal szavával élve, a történelemkönyvek tartalma nem a való események emlékének a megőrzése, hanem a róluk szóló tendenciózus hazugságok és hamisítások szövevényes halmaza.

Ez az írástudó a más céhbeli írásából — „az íráskor biztos fejtegetéseiből meg a történeti művek világos magyarázatjából” — ígéri „a nemes magyar nemzet eredetét nemeshez méltó módon” előadni. S ahogy közben ez a maga tudós voltával hivalkodó írástudó minden alkalmat megragad, hogy kifejezze megvetését a tanulatlan „köznép” iránt, felébreszti a gyanút, hogy talán ő maga is azok közül való, akik mint papok és szerzetesek alulról, épp az oly hangosan megtagadott és becsmérelt köznép soraiból emelkedtek udvari méltóságra. Mint akinek bizonyítani kell, bizonyítani akarja, hogy méltó a nemesek bizalmára és kegyére, nem szűnik meg lelkesedni „Magyarország nemeseiért”, akik „az örök királynak és boldog anyjának Máriának kegyelméből bírják az országot boldog véggel, most és mindörökké.”

Ma már mindenki előtt világos, hogy ennek a tanultságával és olvasottságával olyannyira kérkedő krónikásnak a műve mint forrásmunka a tudományos történetírás szempontjából teljesen értéktelen.

A magyar és más nemzetbeli középkori krónikásoknál is általában hiányzik a tárgyilagosságnak még a szándéka is. Általában teljesen hiányzik belőlük, amit a tények tisztelésének neveznénk; nekik a tényeknél fontosabb az ideológia, s a való eseményeket valamennyien egy eleve megállapított eszmény követelményei szerint stilizálják és indokolják; a konkrét történelmi adatokat mindnyájan úgy magyarázzák, hogy az egyházat, a dinasztia és az uralkodót magasztalassák, akinek szolgálatában állnak. De a legtöbbjüknél a legendák és mindennemű vallásos és apologetikus irányzatosság burkából is kiütköznek vagy legalábbis kihámozhatók a konkrét kornak meghatározott eseményei és adatai. Ha például Einhard „*Vita Caroli Magni*”-jában Nagy Károlynak a pogány szász törzsek ellen viselt háborúit kizárólag a császár keresztény buzgalomával indokolja is — a szászoknak a frank birodalom területére történő újabb betörése után a császár Einhard szerint megfogadta, hogy nem nyugszik addig, „míg nem győzedelmeskedik a szászokon és vagy keresztény hitre téríti vagy pedig utolsó szálig kiirtja őket” — a tudományos történetírás számára ez a krónika értékes adattal szolgál a szász törzsek rablóhadjáratairól s arról, hogy a kialakuló frank birodalom feudális rendszerének biztonsága és békéje szempontjából e törzsek „megtérítése” vagy kiirtása látszott az egyetlen alternatívának s a megtérítés maga nyilván egyet jelentett e törzseknek a feudális rend kereteibe való belekényszerítésével.

A magyarok honfoglalásának a „Gesta Hungarorum”-ban való leírása azonban az említett korról semmilyen formában se tartalmaz a történelem ismerete szempontjából értékesíthető adatokat. A magyarok honfoglalásának története, mint téma, a szerzőnek pusztán ürügy arra, hogy a saját korabeli, a XIII. századbeli Magyarország hűbéri oligarchiájának hatalmi pozícióit lőrvényesítse és szentesítse egy minden ízében meghamisított, konstruált honfoglalási történet „ösi dicsősége” délibábjaival.

A XIII. században még elevenek voltak az emlékek egy korból, melyben a jobbság még nem süllyedt a külföldi kalandozásokon zsákmányolt rab-szolgák sorsának szintjére s a királyi hatalom még elég erős volt, hogy védelmet nyújtson az egyházi és világi főurak önkényuralmi törekvéseivel szemben, de ugyanakkor már kialakulóban volt a feudális Magyarország, mely központi hatalomtól nem fékezett, egymással vetekedő, egymás ellen

szövetkező, külön-külön saját fegyveres erővel és életre-halálra kiszolgáltatott alattvalókkal rendelkező kapzsi, maguknak egyre több és több előjogot kicsikaró, zsarnoki egyházi és világi főurak szuverén birodalmainak a puszt. a konglomerátuma lett.

A „Gesta Hungarorum” célja, hogy ezeknek a frissen kiszarolt feudális előjogoknak a történelmi legitimitását ne csak bizonyítsa, hanem dicsfénybe is vonja. S ennek érdekében következetesen antitadálja a maga XIII. századbeli oligarchikus Magyarországnak a képét és úgy mutatja be a nemeséget, mintha már a honfoglalás idején a szabad, törzsi közösségek szervezetén alapuló nomád magyar társadalomban uralkodó külön rend lett volna és mintha a krónika írása idején még vitatott előjogaik a párdúcőrös Árpád vezér, sőt már a scythiai vándorlások idejében is elismert, köztisztelgetnek örvendő jogos kiváltság és elvitathatatlan igazság lett volna.

Ezek az ősmagyarok — a „Gesta Hungarorum” állítása szerint — már Scythiában is

„a világ minden nemzeténél derekabbak voltak s hogy ilyenek voltak. azt maradékaikról megismerhetitek.”

S miután Árpád vezér apját is, Álmust körülvéteti főrangú nemesekkel, akiket jórészt XIII. századbeli oligarchiák családi nevével ruház fel, Álmus-sal, „aki bár pogány, mégis a Szentlélek segíti”, Kiev falai alatt ütközet előtt szónoklatot tartat, mely hangnemével hosszú századokra inaugurálja a későbbi nemesi irodalmat.

„Ne döbbenetek meg a ruthénok és kunok sokaságán, kik kutyáinkhoz hasonlitanak. Mert a kutyák mindjárt, hogy uraik szavát hallják, nemde megfélemlenek?”

S miután Álmus hadai csakugyan fényes győzelmet aratnak, a legyőzöttek a lábaikhoz borulnak és a magyarokat „urukká és parancsolóikká váiasztják utolsó íziglen” — ezután „a ruthénok közül is sokan Álmus vezérhez csatlakoznak, vele Pannóniába jövének, kiknek maradéka mai napig különböző helyeken Magyarországnak lakik.”

S további útjukon is — a „Gesta Hungarorum” szerint — a honfoglalásra indult magyarokat az útjukba eső népek uruk és parancsolóikként üdvözlik, hogy aztán Pannóniában

„a szlávok, azon föld lakói, jöveteleket hallva, nagyon megfélemlének és magukat Álmus vezérnek önkényt alája veték... és úgy hízelkednek vala a vezérnek és előkelőinek, mint a szolgák tulajdon uruknak.”

Pannóniában az előkelők Árpádot választják vezérükké, akinek a krónikában a hódításon kívül egyik fontos tevékenysége, hogy „sok földeket adjon lakósaikkal együtt” néven nevezett előkelőségeknek, akiknek „maradéka e földeket Isten kegyelmének segítségével mind mostanig bírniok érdemlettek.”

Erdélyre is sor kerül, melynek őslakói „az egész világon a leghitványabb emberek, mivel oláhok és szlávok” s a krónika írója a továbbiakban a bibliai istent és Mózes is a pogány magyarok istenévé, illetve Árpád és a magyar előkelőségek cinkosává teszi:

„... senki sem hiszi vala, hogy élhessen, hanemha *Álmos vezér fia Árpád és nemeseinek kegyelméből*, miért is legtöbben önként hódolnak vala neki. Jól bétöltötte az Úr Álmos vezéren és fián Árpádon a jóslatot, melyet Mózes próféta zengett volt Izrael fiairól, mondván: „és a hely, melyet lábotok tapodand, tiétek leszén”, mivel az naptól fogva a helyeket, melyeket *Álmos vezér és fia Árpád a többi nemesekkel* tapodtanak, mai napig maradékaik bírták és bírják.”

A „Gesta Hungarorum” nemcsak a XIII. századbeli magyar főuri hatalom utólagos, hanem egyben a főuri hódító törekvések és tervek előzetes történelmi igazolásának szándékával íródott. Erre vall, hogy mint a távoli

múltban egyszer már sikeresen megszerzett, tehát épp csak visszaszerezendő hadi zsákmány gyanánt tünteti fel azt, amire valójában csak a XIII. századoneli hatalmasok — nyilván a keresztes háborúkban való részvételük óta — kezdték a fogukat fenni:

„... és innen megindulva a rác földet meghódíták s annak elfogott vezérét sokáig vasra verve tartották. Innen megindulva pedig a tengerig jutának és azon hon minden lakóit hatalommal és szépszerével Árpád vezér uralma alá hódíták és Spalato városát bevevék és egész Horvátországot meghódíták...”

Európa középkori irodalmában nem magános jelenség az a fajta dicsőítés és a történelemnek az a tudatos, a megbízást adó hatalmasság érdekében való meghamisítása, ami a „Gesta Hungarorum” jellegzetessége.

Tudvalévő, hogy a világi hatalmakkal való küzdelemben, világuralmi igényei jogos voltának a bizonyítására maga az egyház se riadt vissza arról, hogy tudatosan gyártasson ne csak bizonyos legendákat, hanem megfelelő okiratokat is. Így a Konstantin császár adományozásáról (donatio Constantini) szóló hírhedt hamis okmányt, melyben a császár hálából azért, hogy megkeresztelkedvén a keresztviz csodatevő hatására pillanat alatt kigyógyult a bélpoklosságból, átruházza a pápára saját uralkodói méltóságának minden jelvényét, a koronát, a jogart, a bíborpalástot és velük minden uralkodói jogát. Ugyanez okmányban a császár maga meséli el, hogy ő tartotta a paripa kengyelét, amelyen a pápa ült és minden utódjának kötelességévé teszi, hogy a pápa iránt hasonló alázatossággal viselkedjék. Ez okirat szerint Nagy Konstantin a pápának adományozza Itáliát és az egész nyugati római birodalmat s azért helyezi át Bizáncba a saját székhelyét, mert meggyőződése szerint nem volna illendő, hogy ott, ahol a mennyek urának földi helytartója, a főpap és a kereszténység feje trónol, rajta kívül még világi hatalom is fennálljon.

Míg azonban az egyház kellő időben abbahagyta az ál-okiratokkal való érvelést, az a krónika, melyet 1200. körül III. Béla jegyzője írt a magyar nemesi rend uralmának és hatalmi igényeinek a dicsőítésére és igazolására, a magyar nemesi történetírásnak a XVIII. századbeli jezsuita történetírótól, Katona Istvántól egész Szalay László és Horvát Mihály nemzeti történelméig, sőt még a XIX. századbeli reformkori magyar költészetnek is elsősorú történelmi kútfőnek s a hazafias ihlet gazdag forrásának számított. „A régi történettudósok valóságos szentírásnak vallották” — állapítja meg ez esetben igen helytállóan Pintér Jenő magyar irodalomtörténete A nemesség mint „az ősi dicsőség” hivatott örököse és letéteményese, a nemesség kiváltságainak sérthetetlenlensége mint a n e m z e t i függetlenség és szabadság legfőbb kritériuma és biztosítója, a magyar nemzeti, azaz nemesi szupremációját, a Duna völgyében egyedül államalkotó magyarság és nemzeti nagyság eszmerendyszere, a magyar nacionalista romantika és romantikus nacionalizmus reminiscenciáikkal, — melyek változó előjellel még Ady Endre költészetében is kísértének —, ideológiai gyökereikkel a „Gesta Hungarorum” áltörténelmi talajába nyúlnak vissza s annak a mákonyából táplálkoznak.

Himnusz

Gál László

*aki magának
az első botot
hogy verje
és a követ
hogy eltalálja
és a vizet
hogy elöntse
és a tüzet
hogy elégesse
és a karót
hogy behúzza
és a keresztet
hogy ráfeszítse
és a szöveget
hogy beleverje
és a kereket
hogy széttapossa
és a bárdot
hogy lefejezze
és a kötelet
hogy felakassza
és az áramot
hogy széjjeltépje
és a mérgezgázt
hogy megfullassza
és a bacilust
hogy megfertőzze
és a puskát
hogy agyonlője
és az ágyút
hogy szétrombolja*

*és az ördögöt
hogy hinni tudjon
és az istent
hogy meg ne értse
és az atomot
hogy vége legyen*

*és a könyvet
hogy elstrassa*

AZ EMBER

Törvény

Gál László

*hogyan az ember reggel az ágyból
vidáman keljen
a nap az ablakán
benevessen
az utcán nem baj egy-két részeg
kacskaringósat énekeljen
puha papucsot leljen a lába
fenyőcsókolta fürdővíz várja
teljen kávéra kenyérre vajra
s a rádió jó híreket hozzon*

*vagy nyújtózkodja ki az álmát
morcosan fülva köhörészve
csak hunyorogjon rá a lámpa
csak sose legyen vaksötétbe
vagy egét bár redőny kizárja
valahol mégis valaki várja
egy szék egy könyv egy szó egy ágy
és zümmögjön a kicsi kályha
vagy hite fűtse legbelül*

*csak égen földön önmagában
csak sose legyen egyedül
s hulljon zord törvény kőkemény
pusztuljon én nekem enyém
s vallja pirosan új eszünk
csak mi miénk és csak nekünk
rakétatörvény hasít az űrbe
őt is mást is szerelem szülte
kétlábúnak és gerincesnek.*

Nagy út előtt

Gál László

csak a tenger
de hát mitől félek?
a sziklákon ha integetnek
ha hívogatnak ha énekelnek
az éhes ölü szegény szirének
az ezersípú viharok
és a mélység
cápa testvérem a vérre koldus
de hát mitől félek?
ölelt már polip száz karú
és hintáztam már hullámok hátán
s riadt kék szemem pirosra váltan
amit csak hittem mind kihánytam
hát akkor mégis miért?

csak a magasság
de hát mitől félek?
a bús felhők szürke jóbarátok
és aranyátor a nap a derék
fűtött már minket tüzesebb kályha
csak nyelt foghíjas fekete szája
kiszikkadt száraz holtak voltunk
ördögé volt már örömünk gondunk
s ha álmodtunk is csak zuhantunk
mint órjas fáról törpe őszünk
s olyan mindegy volt már a reggel
s hogy ég pokol fene sem bánta
hát akkor miért?

no persze asszony barátok könyvek
a rádió is és a karosszék
a kávécsésze és a kopott párna
a diványon és a kutyám és a papucs
hogy reggel nem megyek le majd a lépcsőn
és nem szidom a lusta házmestert
hogy csupa por a kapualja és
nélkülöm indul el az autóbusz
és egy szék üres lesz a Magyar Szó klubjában
és nem csönget rám a rádió kéziratért
és a zöld naptárból az asztalomon
lassan elfognak a fehér papírlapok
és még a Duna...

de hiszen mindezt elviszem magammal
hát akkor mégis miért?

A körültekintő ember

Németh István

Zagyva Béla aznap egyedül ébredt. Szokatlan, merev, csend fogadta a házban. Felesége és kislánya a hajnali vonattal néhány napra vidékre utazott.

A kis asztalkán, a szívalakú hamutartó mellett egy kitépelt noteszlap állt evvel a szöveggel:

„Szívem, a kicsi ágyát már nem volt érkezésem rendbetenni, hozd rendbe te. A Mukit bent ne hagyd! Jó legyél!!!”

Már akkor vette észre a cédulát, mikor indulni akart. Visszalépett, fel-emelte és elolvasta. Megvakarta a fületövét. Újból átfutotta a papírra vetett sorokat.

— Nagyon szívesen, kedves, miért ne?... Muki! Muki, hol vagy?... Cila, ci-ci!

A macska többszöri hívásra se jött elő. Akkor átkutatott minden helyiséget, bekukkantott az asztal alá, a konyhában kinyitotta a sütőajtót, oda is benézett.

A keresgélésben kimelegedett, ledobta felöltőjét. Fújt egyet. Elvörösödött.

— Muki! — Majd még erélyesebben: — Muki, te bűdös dög! Te ócska mázolócsutak!

Lerogyott egy székre.

— Megölöm!

Összerezzenet. A tükörből egy magából kikelt, zilált alak nézett vele farkasszemet. Alig ismert magára.

— Csillapodjunk — suttogta —, hiszen világos, Zagyva elvtárs, hogy a macska nincs a lakásban... Kedves, amikor ti hajnalban elutaztatok, Muki észrevétlenül kisurrant utánatok. Ez csak világos. Mert itt bent nincs!

Odalépett az éjjeliszekrényhez és idegcsillapítót vett be.

— Mi van velem? Nem ismerek magamra!

Megint felkapta a cédulát az asztalkáról.

— „Jó legyél!!!” Mi a fene. Három felkiáltójellel. És amikor visszajön, három kérdőjellel kérdezi majd: Jó voltál? ... Jó voltam. A macskát ki akartam kergetni, de nem volt bent. A gyerek ágyát... igen, azt majd most rendbehozom.

Hozzá is fogott mindjárt, kifeszítette rajta a lepedőt, felrázta a kisdunnát, eligazította s befedte az ágytakaróval.

Szemével végigsöpört rajta, jól van-e. Szerette volna például megcsinálni, pontosan úgy, mint a felesége. Mikor jobban szemügyre vette, megállapította, hogy valami nincs rendjén. Nem az a baj, hogy gödrösre sikerült az ágy, hanem valahol lényeges hibát követett el. Ez *így* egészen más ágy!

Fellökte, s újra próbálta csinálni. Minden figyelmét arra fordította, hogy úgy helyezze el a dunnát és rajta a takarót, ahogy a felesége szokta. Harmadszori próbálkozás után rájött, hogy képtelen *így* megcsinálni. De nem azért, mert ügyetlen, hanem mert nem tud visszaemlékezni, hogy állt tegnap, tegnapelőtt, öt éven át mindennap, noha napjában láthatta. Ez a rádőbbenés valósággal kihozta sodrából, végig felbosszantotta, talán éppen azért, mert olyan ostoba semmiség az egész s mégis milyen gyalázatos helyzetbe juttatta.

— Szörnyűség — hüledezett —, hiszen ez szörnyűség! Öt éve nézem mindennap és mégse látom! Ez lehetetlen!

Egészen megrendült.

Képtelen volt gondolkodni, lerogyott egy székre. Kimeresztett szemekkel bámulta a szőnyeg aszimmetrikus mintáit. Lehunyta a szemét. A szőnyeg tökéletes rajza jelent meg előtte. Kinyitotta a szemét, tekintetét a mennyezetre szegezte s emlékezetből felrajzolta rá a szőnyeget.

Indulatosan felugrott.

— Marhaságot művelek! — mondta. — Meghülyültem? Mondja, Zagyva elvtárs, valami baja van?

Magára kapta a felöltőt, bezárta az ajtót és elrohant.

De rossz sejtelméi az utcán sem hagyták el. Mikor átvágott a Szabadság-terén, legnagyobb elképedésére ez az ostoba kérdés ugrott ki belőle:

— Hány emeletes a bank?

Meleghullám öntötte el a testét, és a saját magának akaratlanul feltett kérdést egyszerre létfontosságúnak tartotta. Válaszolni kell a kérdésre. Hány emeletes hát a bank? Tizenkét éve dolgozol benne, igaz, állandóan ugyanabban az irodában, a földszinten, a felső emeleten talán még nem is jártál, de akkor is, tizenkét éve mindennap ott vagy, felelj! Hány emeletes a bank?

Nem tudta. Vagy három, vagy négy. Üvöltöni szeretett volna...

Mikor a bankhoz ért, jól megnézte. Négyemeletes volt. Mint tizenkét évvel ezelőtt, amikor először lépte át a küszöbét.

Le volt sújtva. Mintha valami idegen test bújt volna belé, rettegett önmagától.

Érezte, hogy egész napja, talán egész élete el van rontva.

— Délután föltétlenül el kell mennem egy pszichiáterhez — motyogta magában. — Aztán mint akit megcsíptek: — Szó sem lehet róla, kiröhög. Ezt senkinek se szabad megtudni. Egyébként kiáltó marhaság az egész. Rööhögök, ha még egyszer ilyesmi eszembe jut. Hány emeletes a bank. Mit izgat az engem, ha ezerszer ott dolgozok is! Most már tudom, négyemeletes, és pontum!

Sietős léptekkel vonult végig a bank folyosóján és eltűnt egy számozatlan ajtó mögött.

Délután hazafelé menet egy ismerősébe ütközött.

— Beteg vagy, Béla?

— Nem. Egyáltalán. Miért? — ijedt meg őszintén.

— Szokatlanul sápadt vagy...

— Lehet. Most jövök a munkából. Zárt levegőjű iroda — s még jobban elsápadt, mert hirtelen eszébe jutottak délelőtti zavarai. Kedélyes próbált lenni. Te, gyere be hozzánk, szalma vagyok, megbeszélünk egy jó kis délutáni vagy esti kiruccanást.

— Ne haragudj, kedves Bélám, de én egy óra múlva utazom — mondta amaz bocsánatkérően. — Hanem mondd, pajtás, nyélbeütötted már azt az ügyecskét?

— Milyen ügyecskét? — meredt rá Zagyva Béla zavaros, ijedt szemekkel.

— Ugyan, hát tudod azt a...

Zagyva Béla megremegett: — Komolyan beszélsz?

— Hogy a fenébe ne! Tudod milyen kellemetlen nekem az egész, neked meg csak a kisujjad megmozdításába kerülne. Megígérted, hogy elintézed, lesz már belőle valami?... De mi van veled?

Észbekapott: — Ja, persze, hogyne, hogyne... Két nap múlva megkapod a pontos választ.

Elváltak.

Zagyva Bélát enyhe szédülés környékezte.

— Milyen ügyecskét firtatott ez a marha? Valóban megígérted neki valamit? Hiszen ez szörnyőség! Halvány dunsztom sincs az egészről!

Szaporára fogta a lépteit. Mintha láthatatlan üldöző elől menekülne. De mikor a házuk elé ért, hirtelen sarkonfordult s elindult visszafelé. Nem mert bemenni a házba.

A nagyáruház kirakata előtt egy emberre lett figyelmes. Ezt az embert ő valahonnan ismeri. Dupla tokája van, jókedvűen, halkán fütyürészlik, forgatja az esernyőjét s nézegeti a kirakatban a női alsóneműket. Tokája alatt fehér kaucsuk körgallér. A tisztelendő úr! A régi pap! Aki valamikor a tízparancsolatra tanította! Hogy került ide? Hát él még?... Már majdnem megszólította, de akkor észbekapott, hogy illetlenség volna háborgatni az öregot ilyen intim szemlélődés közepette.

Megvárta, amíg elindul s bizonyos távolságból kísérte.

— Milyen hetyke a tartása, ruganyos a járása még mindig — ámuldozott magában Zagyva. Aztán majdnem hangosan felkacagott: — Micsoda élvezettel legeltette a szemét a bugyikon meg a melltartókon! A vén kujon!

Valami megfoghatatlan rokonszenv ébredt benne a pap iránt. Elhatározta, hogy addig kíséri, míg alkalmas pillanatot nem talál, hogy megszólítsa.

A pap kényelmesen kísért a Duna-partra s ott letelepedett egy üres padra. Zagyva megköszönte a torkát s elébe állt:

— Jónapot, tisztelendő úr!

A pap megütközve, zavartan, gyanakvóan nézett fel rá:

— Jónapot.

— Nem ismer a tisztelendő úr?

— Nem!

— Zagyva Béla vagyok, egykori tanítványa.

A pap kissé felengedett.

— Lehetséges.

— Egész biztosan, tisztelendő úr — mosolygott bizalomkeltően Zagyva.

— A dárdai elemi iskolában harminc évvel ezelőtt...

— Ó, édes fiam, ha én minden diákomra emlékezni tudnék!

Zagyva helyet foglalt mellette a padon s igyekezett a pap emlékeztetésére idézni a harminc évvel ezelőtti dolgokat, elsősorban a hosszú vesszőt, amit arra használt a tisztelendő úr, hogy rámutasson vele a diákra, akit fel akart szólítani, mert kedves bevallása szerint, a nebulók nevét sose tudta megjegyezni.

A pap révedezve mosolygott, lassan bólogatott s a beállt szünetben azt mondta:

— Milyen szép és csodálatos ez a Duna! Én nem vagyok ideggyógyász, de ha az volnék, minden idegbeteget kiültetnék a Duna-partra, hadd nézzék ezt a méltóságteljes, nyugodt és megnyugtató hömpölygést. Fogadni mernék, két nap alatt meggyógyulnának a betegek. Micsoda élvezet! Nemde?

— Engem kissé szédít — vallotta be őszintén Zagyva.

A pap egész testében feléje fordult s szinte ráförmedt:

— A Duna?! Itt?! — és sértődötten elfordította a fejét.

— Vagyis dehogyan... A hídról... Mikor megyek át a hídon és lenézek a mélybe — dadogta zavartan Zagyva.

A pap nem válaszolt. Csöndesen füttyörészni kezdett, mint a kirakatok előtt. Régi tanítványát többé szóra se méltatta. Zagyva ezt megérezte, kínosan izgott-mozgott, sehogy se tudta megtalálni az elejtett szó fonálát, fölpattant hát és elbúcsúzott a paptól.

A pap egy szóval se marasztalta.

— Szemmel látható volna rajtam a baj? — tette fel magában remegve az iszonyú kérdést, miközben a csatorna felé haladt, teljesen céltalanul. — Különben mi a fenének hozta fel a megnyugtató hömpölygésű Dunát meg az idegbetegeket? Ez a vén pap megsejtett valamit! Nem véletlenül és céltzat nélkül mondta azt, amit mondott!

Szerette volna megvizsgálni arcvonásait, szemét. Ugyanakkor örült is, hogy nincs zsebtükre. Úgyse mert volna szembenézni magával.

Már a csatornaparton sétált, zúgó nádasok felett. A táj néptelen volt. A tétova, merengő csendet távoli éles, de mégis lágy, elnyúló kiáltások hagották fel s nagyon messze a csatornában meg is pillantotta a kései fürdőzőket; valószínűtlenül, akaratlanul nyüzsögtek a villódzó víz felett, kiáltózsajaik is kivehetetlenek, érthetetlenek voltak.

— Ősz... — állapította meg s könnyekig elérékenyedett. Letelepedett a csatornapart száraz, szűrös fűvére, majd hanyatt feküdt s átadta magát szomorkás érzelmeinek. — Sose tudom, hogy igazán itt az ősz, ha nem tévedek ki erre. Milyen gyors egymásutánban futnak felettem az évek! És sose tudom, mikor van tavasz, nyár vagy ősz. Ebben az átkozott városban az ember csak a fagyon és a kánikulán érzi az évszakok változását, ez az egyetlen kapcsolata a természettel...

Tágranyított szemei előtt megjelent a dárdai patakpart, a szomorúan zizegő őszi nyárfaligettel a futballpálya mögött. Sárgán süttött a délutáni nap s ök, tizennégy-tizenöt éves gyerekek, furcsa, szótlan megilletődéssel heverték a rozsdás gyepen s bár látszólag semmi okuk sem volt rá, csaknem sírvafakadtak. Mintha mindnyájuknak egy közös nagy halottuk lett volna. Pedig csak megérezték és a szívükig hatott az ősz ríkató nesze.

— Én meghalok! — hatódott meg még jobban gondolataitól s érezte, most csak akkor könnyebbülne meg, ha arccal a föld felé fordulna s jól ki-sírná magát.

— De ne gyerekeskedjünk, Zagyva elvtárs! — ijedt meg őszintén és talpraugrott. — Micsoda dolog ez — korholta önmagát —, te meghülyítéd saját magad! Halál, bank és gyerekágy! Meg ördögpokol. Hiszen mindig normális, józan ember voltál, pedáns a munkában s példás családapa. Mindig erős, magabiztos, határozott és körültekintő voltál. Holmiféle érzelmeknek,

beteges sejtelmeknek sosem adtál magadban helyet. A bankban dolgozol, eszed, lelked a banké. Józan gyakorlatiasságod becsülik benned az emberek, a kollégák, az elvtársak. Férfikorod óta egyetlen munkád, egyetlen szórakozásod a bank. Munkaérdemrended van. Mi lelt hát egyszerre? Egész nap úgy viselkedsz, mintha kicseréltek volna, Zagyva elvtárs.

Nem tudta még, hová megy, mit csinál, de határozott léptekkel haladt a város felé.

Berobogott a postára s táviratot adott fel a feleségének: „Azonnal gyertek haza.”

Ebben a pillanatban, mint aki hosszú tépelődés után végre dönt, tökéletesen megnyugodott. Egyszerre a régi Zagyva Béla lett belőle.

Evvel hunyta le a szemét és aludt el.

— Hajnalban már itthon lesznek!

Mint egy fáradt medve, nyomban elaludt.

Egész délután és este, hogy feladta a táviratot, eszébe se jutott arra gondolni, mit mond majd a feleségének, ha megérkezik s riadt szemekkel, feldúlt ábrázattal, teli aggodalommal, holtfáradtan — a váratlan távirat miatt egész éjjel nem tudta lehunyni a szemét — megkérdezi: Szívem, miért hívatnál oly sürgősen? ... A régi Zagyva Béla volt, a Munkaérdemrend viselője, a céludatos, megfontolt bankhivatalnok.

Utasok

Ács Károly

*Én a tavasz mögött
És mögöttem a ősz;
Így fonjuk az örök
Időt, világ-idős*

*Fakó köd-sóhajok
Süllyedő ligetén,
Ha úszkös karja lóg
A fáknak feketén,*

*Vagy kóstolva a kék
Jó, nyári izeit,
Míg a test lelke mély
Értelmekkel telít.*

*A világ villamos;
Bő ölében utast
Felold és összemos,
Csörög, jegyet lyukaszt,*

*Mi meg, ha hely ürül,
Lecsapunk, s okosan
Őrizzük, mert kívül
És állva még sokan*

*Pályáznak rá. Megyünk.
S az utas-félelem
Rajtunk figyelve csüng,
És vigyáz éberem...*

*En a tavasz mögött,
Es mögöttem az ősz,
Így fonjuk az örök,
Csöngő, világ-idős*

*Döcögő életet,
És lessük, hova mos.
Hír helyett, hit helyett
Visz a vén villamos.*

(1949)

Műsor

Acs Károly

*Szép lánnyal elcicázok,
Csúf lányt megszeretek.
Es nem gondolok rátok,
Ha szólok veletek;*

*Bokrok mögé benézek,
A földet figyelem:
Hogy dobognak a részeg
Mélyből a fülelem*

*Valami dohos hangok,
Vassal s olvadt arannyal,
Hogy hány-gyúr roppant hantot
A földbezárt vak angyal,*

*A sors. Ti rajta jártok,
Mint délben színpadon
Macskák és alabárdok
S a kövér unalom.*

*A műsort este kezdik, —
En csúf lányt szeretek,
Es megpróbálok estig
Gondolni veletek.*

(1948)

Törvény

Ács Károly

*A törvény az, hogy ember tegyen törvényt,
Tanítsa rendre a világ-süvölvényt,
Egyik kezében lóbáljon napot,
A másikban fekete kalapot.*

*Szigorú szájjal csókolja a nőt,
És mosson kezet étkezés előtt.
A sarki rendőrt rugja bölcsen hasba.
S komoly lábakkal lépjen a tavaszba.*

(1948)

Füst vagyok

Ács Károly

*A füst körülleg, füst vagyok,
Foszló és karikás.
Most éppen test alakja fog,
S mindig valami más.*

*Hajlékony lasszó-hurkomat
lábad köré vetem,
ha lépsz; ha szólsz, megfojtalak:
A csendet szeretem.*

*Szeretek vakká mart szemet,
És tüdőt, ha hörög,
A bűn áruló cseppjeit:*

*Koromban üszök gyereket,
S felhőt a nap előtt,
Azt, ami füst, azt ami nincs.*

(1948)

Harag

Ács Károly

*A villámot s a vést nem a sors adja,
Hervadt virág az igazi haragja.
És rettegi a vers, a szem segédje,
Az illat-vérbe mind mélyebbre lépve.*

(1948)

Vers

Ács Károly

*Levelet írni levegővel,
Emlékezni, ha nincs remény,
Tollal baktatni, mint az órrrel
A puska és a vén legény,*

*A csend. Kitárni eszme-ajtót,
Felnyitni gátat, nyűni bút.
Amerre nem vetett, de markolt
A halál: vést és háborút.*

*Kemény vakság a szemre üljön,
Selyem-süketség, csonka nyelv
Kell itt, hogy isten ne kerüljön,
És ne viritson be az elv.*

*A jobb erények nyiszka elve,
Ne fényesüljön már a sír.
Ki vert, az élet sose verje,
Ne érjen szégyen s balga hír*

*Valami rendről, büntetésről,
Ne kelljen tudni szájalom
Főlött kinyúló vizsla késről;
S már tetteimet számolom,*

*Már felhúzó bíró-talárom,
S felcsatolom a fogakat,
En csak a pillanatot várom,
Amikor májdn nyakon ragad*

*A hitted jó s a vártad eszme.
Versem a fákat borzoló
Széllel süvít: kegyelmezne,
De nem állhat: kilőtt golyó.*

*Legyen a vers a vágytól édes
Gyümölcsben mag, fogattörő,
De jó melegben jó növény lesz,
Megáll a század döngölő*

*Során és nem mozdul, ha lomha
Varjak bogára szállanak,
Nem énekel, ha fészket fonja
A madár rajta, s metszi vak*

*A gallyát botnak, topogónak,
Csak hogyha jön a nagy fűrész,
Akkor remeg meg, de a sorsnak
Nincs elég kemény és merész,*

*Mi ellenállhat. Vagy behinti
Porral porom a feledés,
Vagy maradok. S ez azt jelenti,
Hogy szenvedek. Ez az egész.*

(1948)

Térben és időben

Ács Károly

*Csodálkozó hazugság,
Gonosz hullámán buksz át,
És megejtik a kedved
Günyos, merev keservek.*

*Valahol messze élnek
A gyerekkori fények,
De egy szigorú lektor
Mordul rád, az öregkor.*

*És elhurcol hazulról
Vonat és vers és újság,
És a csendedben güny szól:
Csodálkozó hazugság.*

*Veszekedő vágyakkal
Meguntam a csatákat,
A forma összeszabdal,
S megfoltoz az alázat.*

*És megtelít a lényeg,
S már éppencsak hogy élek,
S ha csodálkoztok rajtam,
Egy kicsit én akartam.*

(1949)

Sziszifosz mítosza

Albert Camus

Az istenek arra ítélték Sziszifoszt, hogy egy sziklát görgessen a hegytetőre, ahonnan az mindig visszagurult a hegy lábához. Úgy vélték, hogy a hiábavaló és reménytelen munkánál nagyobb büntetés nem létezhetik.

Homérosz azt meséli, hogy Sziszifosz volt a legbölcsebb a földi halandók közt. Egy másik hagyomány szerint azonban inkább útonálló volt. Ebben nincs semmi ellentmondás. Eltérnek a vélemények arra nézve, hogy mi volt az oka pokolbéli büntetésének. Felróják neki, hogy semmibe vette az isteneket és kibeszélte titkaikat. Jupiter elrabolta Aiginát, Aszoposz leányát. A leány eltűnése miatt megdöbbsent apa elpanaszolta baját Sziszifosznak. Ez tudott a turpisságról és hajlandó volt felvilágosítani Aszoposzt, ha ez ellátja vízzel Korinthosz fellegvárát. Sziszifosz többre becsülte a víz áldását Jupiter mennydörgős mennyköveinél. A pokolban bűnhődött érte. Homérosz azt is elmeséli, hogy Sziszifosz bilincsbefverte a Halált. Plutó, az alvilág ura, nem nézhette tétlenül, hogy birodalma elnéptelenedik, ezért hát felbiztatta a háború istenét és az kiszabadította a Halált legyőzője kezei közül.

Azt is regélik, hogy Sziszifosz, amikor közelegni érezte a halálát, igen meggondolatlanul próbára akarta tenni felesége engedelmességét. Megparancsolta neki, hogy holttestét temetetlenül vesse a város főterére. Mikor aztán Sziszifosz a pokolba került, engedélyt kapott Plutótól, hogy visszatérjen a földre és megbüntesse feleségét, amiért teljesítette ezt az emberi szeretettel összeegyeztethetetlen parancsot. Ámde amikor viszontlátta a földi világot, újra megízlelte a vizét és a nap sugarait, nem akart többé visszamenni az alvilági sötétségbe. Nem használt sem szép szó, sem fenyegetés, sem az istenek haragja. Évekig élt még az öböl partján a csillámló tenger mellett és élvezte a földi örömeket. Az isteneknek el kellett fogniok őt. Merkur jött érte, nyakoncsípte a vakmerőt és erőszakkal visszahurcolta az alvilágba, hol már várta a sziklája.

Sziszifosz a képtelen, felfoghatatlan hős. Ezzé teszik szenvedélyei, kínjai egyaránt. Olyan szenvedélyesen szerette az életet és gyűlölte a halált, hogy fittyet hányt az isteneknek; s ez megérte neki azt a szörnyű büntetést, amely felemészti egész lényét valami soha el nem végezhetőért. Ezt az árat kell fizetni a földi szenvedélyekért.

Az alvilági Sziszifoszról nem szól tovább a mese. A mítoszokat azért csinálták, hogy fantáziákkal meglevenítsük őket. Látjuk képzeletünkben Sziszifosz testének megfeszülését, amint fel akarja emelni a nagy követ, hogy fölfelé görgesse és százszor meg százszor újrakezdje. Látjuk a köhöz feszített arcát, látjuk, amint átteszti vállára a sáros kőtömb súlyát, nekiveti hátát a földnek, aztán megint átveszi a karjára, két kezének biztos fogásával. Ennek az égboltozat nélküli térnek és méretlen időnek a végén van a cél. Eléri. És akkor azt látja, hogy a kő pillanatok alatt legurul és neki újra fel kell emelnie a csúcsra. Visszamegy a hegy lábához.

Ez az a pillanat, a lefelé indulás pillanata az, amikor engem Sziszifosz érdekel. Látom az embert lefelé menni, súlyos és kimért léptekkel, közeledni új küzdelméhez, melynek sose szakad vége. A fellelegzésnek az időszaka ez, mely épp oly biztosan eljön újra és újra, mint a rámért büntetés. Ez a tudatosság időszaka. Ezekben az időközökben, amikor elhagyja a magaslatokat és leszáll a mélybe, Sziszifosz felette áll sorsának. Erősebb, mint a sziklája.

Ennek a mítosznak a tragikumuma csak abban áll, hogy hőse tudatos. Hiszen hol lenne a büntetés, ha minden lépésnél reménysugár integetne feléje? A munkás is hasonló küzdelemben áll élete folyamán és nem kevésbé felfoghatatlan (abszurd) hős. De tragikus hőssé csak akkor válik, amikor tudatossá lesz. Sziszifosz az istenek proletárja, tehetetlen és lázadó, ismeri nyomorult állapotának reménytelenségét és erre gondol a lefelé vezető úton. Ez a felismerés egyszersmind felemészti győzelmét. Nincs olyan végzet, melyen nem lehet felülkerekedni megvetésével.

*

De ha a lejtő bizonyos napokon fájdalmas is, azért lehet öröm is benne. Ez nem túlzás. Elképzelem magamnak Sziszifoszt úgy, amint jön a sziklája felé, a lefelé indulás fájdalmával. Nagyon erősen megrohanják emlékezetét a földi képzetek, a boldogságra hívó szó hangsúlya. Ilyenkor feltámad a szomorúság az emberi szívben; ez a szikla győzelme, ez maga a sziklakő. A mérhetetlen kint túlságos nehéz elviselni. Ezek a mi getszemáni éjszakáink. Azonban a lesújtó igazságok felismerés nélkül elmúlnak. Így volt Oidiposz is, aki engedelmesen beteljesítette sorsát, anélkül hogy ismerte volna. A tragédia csak abban a pillanatban kezdődött, amikor megtudta. De ugyanakkor, a vakság és reménytelenség állapotában feltámadt benne az a felismerés is, hogy az egyetlen kötelék, mely e világhoz fűzi, egy fiatal leány üde keze. Ekkor tör fel belőle ez a képtelen túlzásnak tűnő mondás: „Annyi megpróbáltatás ellenére is élemedett korom bölcsessége és lelkem szárnyalása úgy ítéli, hogy minden jól van”. Így Szophoklész Oidiposza meghatározza az abszolút győzelem fogalmát, akárcsak Dosztojevskij Kirilovja.

„Eh miért ily keskeny utakon?” Csak egy világ van. A boldogság és a képtelenség ugyanegy földnek a két gyermeke. Elválaszthatatlanok. Tévedés volna azt mondani, hogy a boldogság szükségképpen a képtelenség eloszlásából születik. Éppúgy előfordul az is, hogy a boldogság képtelen érzeményeket szül. Oidiposz azt mondja, hogy megítélése szerint minden jól van és ez a mondás szent. Beleharosan az ember körülhatárolt világképébe. Megtanít arra, hogy még nem merült ki minden és nem is fog. Ebből a világból száműz egy istent és a meddő fájdalmakat. A sorsból emberi ügyet csinál, melyet emberek között kell rendezni.

Sziszifosz hallgatag öröme éppen ebben van. Sorsa az övé. Sziklája az ő dolga. Ugyanígy van a felfoghatatlan ember is, amikor a földi nyomorúságról elmélkedik, lakatot tesz a bálványok szájára. Az ő világmindenségének egyszerre vissza adja csendjét, a földből ezernyi csodás nesz támad. Tudatalan és titkos hívások, integető arcok, ezek szükséges ellenpontok és jutalmak a győzelemnek. Napfény nincsen árnyék nélkül és meg kell ismerkedni az éjszakával is. A felfoghatatlan ember igent mond és erőfeszítésének nem szakad vége. Ha létezik egyéni sors, akkor egyáltalában nincs magasabb rendeltetés, legfeljebb az, amit végzetnek szokás nevezni, de amelyet megvet. A többit illetőleg tudja, hogy életének ő maga az ura.

Abban a sorsdöntő pillanatban, amikor az ember a saját élete felé fordul — ami egyértelmű a sziklájához visszatérő Sziszifoszsal — végiggondolja az összefüggés nélküli cselekvések láncolatát, ami az ő sorsa lesz s amit ő maga teremt meg magának és halálával pecsétel meg. Így az ember szüntelenül halad, abban a meggyőződésben, hogy minden emberi dolog emberi eredetű. Vak, aki látni szeretne és tudja, az éjszaka nem fog véget érni. A szikla mindig újra legurul.

En elhagyom itt Sziszifoszt a hegy lábánál. Az ember mindig megtalálja az ő cipelnivaló terhét. De Sziszifosz megtanít bennünket arra a magasabb hűségesszéményre, mely megtagadja az isteneket és sziklákat emel. Ezek után már ez az úrnélküli világmindenség nem tűnik sem céltalannak, sem átmeneti otthonnak. Annak a kődarabnak minden szemcséje, annak a homálybavesző hegynek fémes csillogása magában is világot alkot. Maga az ormok felé való törekvés elég ahhoz, hogy betöltsön egy emberi szívet.

Sziszifoszt boldognak kell elképzelnünk.

G. Czimmer Anna fordítása

Ha nem vagy itthon...

Fehér Ferenc

*Ha nem vagy itthon, halkan megérintenek a tárgyak:
a szekrény sir, a székünök mellém térdepel.
Gyermekszeme van ilyenkor a téli némaságnak,
s miként a parki fákat, engem is dér lep el.*

*Ha nem vagy itthon, csak motozok bezártan,
vizsgálgom arcom és ritkuló hajam;
s ha csöpp szobánk dús rengetegét bejártam,
a hiányod vallatom lázas-nyugtalan:*

*otthon vagy-e ebben a lélek-térfogatban,
melynek kulcsa napjaink tengerébe hullt?
Mint te — melletted én is magam maradtam,
nem zárhat már be jobban se zár, se kulcs...*

*Ha én vagyok távol, így vársz-e egymagdban,
s fellobbantja-e féltésed a sok dérhumta fát?
Most vallatlak, s majd azt kérdezem csak halkan:
„Megjöttél, édes?“, ha ismét küszöbünk léped át...*

Kettőnk világa

Fehér Ferenc

*Még baris ámulással, hajojly a szívemre, Kisvirág!
Idegen udvar szélfútt foglya vagy...
Árvább, mint árvák árvalányhajak,
ha meghoz az est s a kaput bezárod.
Hull, hull élém szíromruháid omló bolyha
és csókolsz, holnapunk árjában fuldokolva;
hát megnevezem felzengő világod,
hogy biztos szavaim kézen fogjanak:*

*az ajtónk az maga az élet;
nékem ad, s elvihet téged.
Rácsán át folyvást mereng a
cirmos üveglap, de fogja a deszka...
Hogyha véletlen megrepedne,
már soha nem az az ajtó lenne!*

*Hideg vas, mégis titok a mosdó:
forró láz- és verejték-koporsó...
(Jaj annak, akit öveznek csempék,
de vénség szopja már üres gerincét.)
Hogyha én csordultan kiöntöm,
rózsaszín felhő reszket a földön.*

*Unnám, gyűlölném, s tán kivetném,
de ruháiddal susmog az avitt szekrény.
Velük egy szerelmes nyár, egész világ fér be;
blúzaid csúcsán ott van a hegyek kékje...
Kicsi szoba, mégis, mennyi mindennel tele,
és mindennek zengést ébreszt a neve.*

*Eddig fájó ámulás volt fecskés villanásom,
s lám, te vontad meg végül is világom.
Szelíd átváltozás, nyugodt hollóálom, —
melletted már ez lesz csak halálom.*

*Megneveztem világodat, fogoly Kisvirág.
Ólej hát, vagy kérdezzed meg: „Ennyi hát?”*

Arc és álarc

Bányai János

Berkes Pál nyugalmazott középiskolai tanár, kimért léptekkel, már negyedszer került meg a mesterséges tavat, néha egy-egy megvető pillantást mérve a két úszkáló fehér hattyúra: őszikabátja végig be volt gombolva, kezét hátul összekulcsolta, és a gyerekek, akik távolabb nyugodtan játékuukba merültek, nem sejtették, hogy a valamikor rettegett tanár kopasz homlokára az a két év, amióta nyugalomba vonult és valahol a Folyó mentén megtelepedett egy legénylakásban, nem várt ráncokat festett. Néha régi ismerősökkel találkozott és ilyenkor felöltötte megszokott, tizenhetes számú álarcát, s a mosoly bársonyfüggönyei mögé bújva köszönt vagy mormolt valami köszönéssel. Berkes Pálnak titkai voltak, évtizedeken át dédelgetett, őrizgetett titkai, amelyeket mindenáron a sírba akart vinni, mint minden más nagy ember. Amikor a park bejáratánál megpillantotta a vöröshajú rendőrt, hátul még szorosabbra fogta kezét, így, feszesebben, mint bármikor, derékban kissé megdőlve húzott el a kedélyesen dörmögő felügyelő előtt. Hétköznap délután volt, melegebb, mint általában az októberi napok. Egyetlen pillanatra sem környékezte meg az a gondolat, hogy leüljön, hogy szemét, a nyugdíjasok szokott, fáradságtól áthatott pillantását csak néhány percre is a közeli pázsit zöld színén pihentesse; büszke volt szokásaira és ezért sokszor bátoran hitte magát. Kétórás napi sétája alatt természetesen egye'len pillanatra sem állt meg; arcizmai csak a megszokott, különféle számokkal ellátott álarc-változások alkalmával mozdultak meg, különben a beidegződött, szokásos, az ismerősei által jól ismert arckifejezést viselte, a római diktátorokéra emlékeztető gögös arcvonásokat. Az izmok feszessége azonban még ilyenkor sem engedett fel. Szilárd volt és magabiztos. Tempósan sétált, őszikabátja egyenletes időközökben verődött elvékonyult, de állandó edzéssel frissen tartott lábikráihoz. Berkes Pál most már minden pillanatban arra gondolt, hogy a távoli toronyóra vaskalapácsa négyszer egymásután a harangra csapva jelezze, hogy letelt a napi séta utolsó perce is.

A kilencedik nagyobb forduló volt ez, és a tanár, anélkül hogy egy pillanatra is vastaglánccos zsebórájára nézett volna, tudta, hogy most hangzik majd fel a befejezést jelző ütés. Ma tíz lépéssel odább hangzott fel a réz szava, és Berkes Pál úgy, hogy senki észre ne vegye, elmosolyodott: az utóbbi napokban sikerült mind nagyobb és nagyobb távolságot megtennie, tehát frissesége nem csappant, egészsége biztos, minden rendben van.

Minden rendben van.

Leó abban a pillanatban nyitott ajtót, amikor a tanár a csöngő felé nyújtotta a kezét. Már évek óta ez a hórihorgas ember tartotta rendben Berkes Pál lakását: mindennap megfőzte a tanár ebédjét, elkészítette reggelijét és vacsoráját, rendbehozta ruháit és tisztántartotta az ablakokat.

— A legyek ma valószínűleg mind elpusztultak — mondta Leó. — Az éjjel hűvös volt.

— Igen.

Berkes Pál csak így, kicsit fölényes hanglejtéssel nyugtázta Leó jelentéseit; megbízott ebben az emberben, mert véleménye szerint sokkal bambább volt, semhogy ellenszegült volna bárminek is, amit a tanár mondott. Sohasem érdeklődött semmi felől és Berkes Pál, akit végtelenül untattak már a nagybecsű szölamok, amelyek az (utóbbi időben megtöltötték a lapokat, azok a se vége, se hossza vezércikkek, amelyekben a „mai valóságáról”, a „mi valóságunkról” szóltak; boldog volt, hogy sohasem kérte, hogy hetente egynél többször magára öltse kifényesedett fekete ünneplőjét és meglátogassa rokonait a Telepen, akiknek minden hónap elsején elvitte havi járandóságát, amit a tanártól kapott. Amikor Leó rokonlátogatásba ment, Berkes Pál egyedül maradt a szobában és kicsit félve, idegeskedve összeszedte a múlt heti lapokat. A kandalló közepén tüzet rakott, s míg a parázs éledezett, laponként széttépte az újságokat, és így, darabjaira szaggatva, kéjes mosollyal az arcán, elégette őket. Ez a művelet sokáig tartott, mindaddig, míg Leó vissza nem tért rokonaitól, mert időközben Berkes Pál fanyar mosollyal bele is olvasott az újságlapok fekete betűibe. Dühösen, mint a felizgatott kutya, tépte, harapdálta ezeket a lapokat; csak nemrég állapította meg, hogy mindezt azért teszi, mert az újságok fejlécei alatt mindig újabbnál újabb dátumok ülnek, de már az elmúlt napok számai. Az idő múlását jelentették az újságok és Berkes Pál nagyon félt az időtől. Többször megkísérelte már, hogy az utolsó, tehát az aznapi újsággal kezdi majd a máglyarakást, hogy így visszafelé haladva legalább egy héttel fiatalabb legyen. De ilyenformán, a sorrendet megfordítva, a művelet nem jelentette ugyanazt a megnyugvást, amit a pillanatnyi érdekek tükre, a rotópapír megsemmisítése kölcsönzött a tanárnak. Leó amikor hazatért, mindig, kinyitogatta az ablakokat, hogy az éget papír bűzétől kiszellőzzön a szoba, és elhagyta a helyiséget, Berkes Pál pedig egész este mozdulatlanul ült a kandalló mellett, s dűnnyögve, figyelte a hamvadó parázs szirmait. A tanár ezeken a napokon nem vacsorázott: minden héten egyszer, akkor, amikor kivégezte a Híreket, éhesen feküdt az ágyba.

Leó elidőzött még néhány percig, megvárta, míg a fojtó papírfüst végleg elhagyja a szobát, azután szó nélkül, hiszen minden rendben volt, a legnagyobb rendben, kiment, hogy a konyhában elővegye a pálínkasüveget és még alvás előtt néhány jó kortyot lenyeljen; minden este a konyhaasztalhoz ült és fejét öklére fektetve, hol hunyorítva, hol nyitott szemmel figyelte a kockás cementlapok különböző figurákat alkotó játékát; Berkes Pál nem tudta, hogy mit csinál Leó ilyenkor a konyhában, de büszkesége sohasem ingott meg és egy pillanatra sem gondolt arra, hogy kimenjen és megnézze. Még sohasem őrtént meg, hogy ilyenkor visszahívta volna Leót és csak néha gondolkodott el az elfelejtett, alig számontartott napokon és ha képzeletben maga elé teregette az elmúlt évek naptárait, hogy újra láthassa a valamikori

szerdákat, csütörtököket, reggeleket és estéket... akkor sem jutott túl néhány egészen jelentéktelen felfedezésen; így igyekezett meggyőzni magát arról, hogy Leó mindennapos esti konyhai foglalatossága csak valami egészen közönséges művelet lehet, mert ha tudott volna róla, hogy valójában mit művel, valószínűleg végtelenül felbőszült volna és talán először, amióta Leóval azt a nemhivatalos szerződést kötötte, hogy sohasem kérdezősködni egymás felől, lehordja, talán még el is űzi ezt az irigylésreméltóan egészséges, de buta embert. Leó minden tekintetben jó szolgá volt (Berkes Pál mindig így nevezte); nyugodt és mintha vak lett volna; ez teljesen megfelelt az igényes tanárnak, aki néha, különösen tetszelgő pillanataiban boldog volt. azért, mert soha senkivel egy pillanatig sem volt egészen őszinte, mindig meg tudta őrizni azt a távolságot, amit már diákkorában is megkövetelt társaitól; így észrevétlenül kialakult benne egy egész mosoly-kollekció, amelyből mindig ki tudta választani azt, amelyik abban a pillanatban a legjobban megfelelt és amelyiken a vele szemben álló sohasem látott túl. Leó tudta, hogy Berkes Pál nem rossz ember, de sohasem értette meg, hogy miért nem látogatja meg senki sem, miért nem érintkezik valakivel is; azt hitte, hogy csak valami nagy betegség gyanúja lehet, ami távol tartja a tanártól barátait, elűzi, elkergeti mellőle mindazokat, akik talán szívesen váltanának vele néhány szót, vagy egyszerűen csak arról van szó — gondolta Leó —, hogy a tanár harminc év alatt annyira kibeszélte magát, hogy most már nehezebbé esik egyetlen szót váltani bárkivel is. Néha, amikor a tanár nem vette észre, Leó akaratlanul is a szikár és magas, szögletes mozdulatú emberen felejtette tekintetét, de amikor Berkes Pál csak megrezzent vagy egyetlen, alig érthető és alig észrevehető mozdulatot tett, Leó azonnal különös szivdobbanással vette tudomásul, hogy jelenléte valószínűleg fölösleges s kimehet a konyhába; ilyen pillanatok után mindaddig nem jelentkezett, míg a tanár újra nem hívta s ekkor is félve, mint aki végtelenül bűnös, remegő lábbal lépett be a szobába. Berkes Pál ilyenkor mindig közönséges és jelentéktelen dolgot kért tőle, sőt még azt is hozzátette, hogy legyen szíves, de Leót, mert érezte bűne nagyságát, ez nem nyugtatta meg. Sohasem értette meg, hogy miért figyeli a tanárt, csak a pillanat műve volt, kiszámíthatatlan és véletlen. Igyekezett minden ellesett mozdulat emlékéen gyorsan túltenni, de ez ritkán sikerült: a tanár mozdulatai megmaradtak, tovább éltek benne, sokszor hatalmas vízióvá szélesedtek, megülték Leó minden gondolatát, és ilyenkor a szokottnál is tovább ült a konyhaasztal mellett és sokkal több palinkát ivott; Leó senkinek sem merete bevallani, még palinkás, zavart óráiban sem, önmagának sem, hogy Berkes Pál, a nyugalmazott középiskolai tanár, végeredményben kínozza.

Leó négy óra után néhány perccel, amikor a tanár napi sétája után haza szokott érkezni, az ajtóhoz ment és nyugodtan várta a csöngő hangját. A tanár ezen a napon először késett. Leó csodálkozva állt néhány percig az ajtó mellett, azután kilépett az erkélyre, de az üres volt, szürke és egy kicsit nedves, mert azon a napon, október vége felé, először növekedett meg a folyó felől a köd annyira, hogy hatalmába kerítette a várost. Rosszra gondolt, azt hitte, hogy Berkes Pál feltételezett betegsége a parkban jelentkezett először és a roham annyira legyengítette, hogy nem tudott hazajönni. Egy pillanatra sem gondolt arra, hogy elhagyja a lakást, hiszen szombat kivételével délután még sohasem lépett ki a házból. Visszament a konyhába, de nem lelta a helyét, ingerült volt és félt. Azután jó idő elteltével mégis megszólalt a csöngő és Leó fellélegezve rohant ajtót nyitni, de amikor kitárta, megdöbbenve és kissé megütközve látta, hogy a tanár nem egyedül érkezett: első látogatójával jött fel. Igyekezett természetesen viselkedni, de tudta, hogy ez egy pillanatra sem sikerülhet. Látta, hogy a tanár is nyugtalan, ujjai alig észrevehetően reszkettek, ahogy utat mutatott a lánynak, az elsőnek aki, amióta Berkes tanárt nyugdíjazták, belépett a legénylakásba. Leó cso-

dálkozott és mozdulatlanul állt. Mikor elhaladtak előtte, alig mert néhány pillantást vetni a lányra. Csak annyit vett észre, hogy a lány fiatal, magas és széke. Ósztönösen tett-vett a konyhában, és amikor hallotta, hogy a tanár szólítja, benyitott a szobába, de nem nézett a lányra, csak a tanár parancsát vette tudomásul és máris eltűnt. Amikor a párolgó feketét bevitte a szobába, érezte, hogy keze reszket, de sikerült minden baj nélkül letenni először a vendég, majd a tanár elé a tálcát.

— A kávé, tanár úr! — mondta és hangja reszketett, mintha bíróság előtt állna.

— Köszönöm — válaszolta a tanár és egy pillanatra sem nézett Leóra —, rendben van.

— Vacsora, mint általában? — kérdezte félve Leó.

— Igen — bólintott a tanár és néhány közönséges szót mondott a lánynak, amit Leó a legnagyobb akarata mellett sem tudott megjegyezni.

— Mint általában — dűnnyögte, amikor kifelé ment.

— Igen, mint általában — mondta a tanár.

Amikor megnyugodott, az ajtóhoz lépett és hallgatózott. Egyetlen szó sem hallatszott ki; a tanár heveség nélkül, csendesen, nagyobb szüneteket tartva, beszélgetett látogatójával.

A beszélge'és még a parkban megkezdődött, ahol Tót Edit, Berkes Pál régi tanítványa, a véletlen kiszámíthatatlan játékából ráakadt a tanárra, akit eddig még senki sem bírt szóra megrögzött délutáni sétái alatt. Tót Editnek, fiatalos, de nem ellenszenves tolakodásával, sikerült néhány pillanat alatt, az első benyomás nagyszerű sikerével, egy előre megfontolt, de könnyedségre épített kérdéssel hirtelen és váratlanul a tanár köze'ébe férköznie. Mintha már jóideje megkezdett beszélgetést folytatna, oly merészen és természetesen lépett fel, s így sikerült érintenie a sétáló és állandóan morfondírozó tanár gondolatainak határát. Tót Edit közepes tanuló volt, de mindig vidám és látszólag mindig őszinte fellépésével már diákéveinek első hónapjaiban sikerült a rettegett tanárból kicsikarni néhány kedves és alig észrevehető mosolyt. Most, hogy visszatért ebbe a városba, nem is gondolt a tanárra, megféle'dkezett róla, de abban a pillanatban, amikor a mindenkit lenéző és mindig fölényes tanárt megpillantotta, úgy érezte, hogy végtelenül szerencsétlen lehet; Edit sohasem hitt a tökéletes visszavonulás és magány lehetőségében. Természetesen, meglepte a tanár közvetlen modora és amikor az meghívta egy feketére, még jobban elcsodálkozott. Elfogadta a meghívást és igyekezett azonnal olyan beszélgetést kezdeményezni, amit sokáig lehet folytatni. Amikor belépett a szobába, meglepte a helyiség kényelmes berendezése és hangulata és csak jó idő múlva, amikor már minden bútordarabot végignézett, tudott újra szóhoz jutni.

— Úgy hiszem, a remeteélet lehetőségei mindig nagyobbak a városban, mint bárhol — mondta a tanár és idegesen széttárta a karjait. — Melletted vannak mindazok, akikkel szót válthatnál, de nem is gondolsz arra, hogy bárkinek közülük valamit is elmondhatnál. Beteges félrevonulásnak nevezik ezt és nem gondolnak arra, hogy valakinek esetleg pihenőnapokra is szüksége van.

— Az utolsó napokban az emberek mindig megkövetelik a tiszteletet — mondta Edit. — Elismerésre gondolnak, baráti mosolyra, szerető kézszorításra. . .

— Nem! — kiáltott fel indulatosan a tanár. — Nem! A szenilitás csak a korlátok között mozgó, beteges öreg emberek tulajdonsága. Mindenkinek, aki tudatosan, egész életére egvedül maradt, akinek soha egyetlen pillanatra sem jut eszébe, hogy unokája lehetne meg mit tudom én mi még, mondjuk, hogy ne kopaszodjon, hogy ne hízzon el, annak igazán megfelel, sőt elválaszthatatlan élettársává válik a magány.

— Képtelenség egyedül lenni, amikor odakint jónéhányan alig várják, hogy szóbaálljanak valakivel, hogy elmondjanak valamit, és mindig lá-akadnak valakire, aki közönséges, egyszerű vagy komoly dolgokról szívesen traccsol velük.

— Valószínűleg — mosolyodott el a tanár. — Valószínűleg igaza van. De először mindig tisztázni kell az igazi magány feltételeit. Maga a huszonegynéhány évesek nevében beszél, tehát önmagáról. Valószínűleg igaza van. De én mégis megőrzöm a magány lehetőségét, míg életemet itt, ebben a szobában rendezem be; az, amit az ember kíván, mindig váratlanul jelenik meg s éppen ezért nagyszerű felismerést, sőt néha boldogságot is hoz. A visszavonulás komponensei mindig egy végtelen eredőhöz vezetnek; valószínűleg, ha az ember ezt örömmel teszi s nem kényszerúségből, akkor a magány tulajdonképpen megnyugvás. S ez a lényeges, a legfontosabb.

Edit a tanár szemébe nézett; valamikor a hasonló mondatok mindig megnyugtatták az osztályt és mindenki büszke volt a lányra, akinek sikerült rávenni Berkes Pált, hogy meséljen.

— Maguk, akik a huszadikat még alig lépték át, sok mindent nem ismernek, de a legnagyobb tévedésük abban van, hogy nem veszik észre, milyen hamar, alattomosan és visszavonhatatlanul harminc, negyven és ki tudja, hány évesek lesznek. Nem érzik, mert most nem is érezhetik, hogy minden apró gyönyörben töltött perc, néhány óra egy vidám, vad társaságban vagy akár fölösleges utazásban eltöltött nap tulajdonképpen időpazarlás. Unalmas és nyugtalanító. Igen, tudom, arról van szó, hogy maguk mindig olyasmit tesznek, olyasmire gondolnak, ami nem lehet unalmas; legyen minden zajos, vidám és hosszantartó — ez az álmuk, amit minden erővel valóra akarnak váltani. Faragatlanul őszinték tudnak lenni, még akkor is, ha megsértenek valakit, ha tisztátlan mondataikkal keserűvé teszik néhány ember, idősebb ember óráit. Valószínűleg még sokat tanulhattak volna tőlem, de nem akartak; mosolyogni kell, barátságosnak lenni, akkor is, ha ez ocsmány hazugság. Persze, ez nem mindenkinek sikerülhet, mert ez a legnehezebb.

— Bizonyosnak látszik, hogy nem ismertük eléggé — mondta a lány. Berkes Pál felnevetett, homlokára ráncok ültek; a nevetés és fájdalom keveréke volt ez. Olyan, mint a hirtelen elhamvadt parázs vagy a váratlanul elsötétült díszterem. Edit csodálattal figyelte a tanár minden mozdulását, de első pillanatban semmit sem tudott kiolvasni hirtelen színváltozásából. Titkos és fölfedezhetetlen maradt mindörökre. Csak az a szilárd meggyőződése, hogy a tanár szerencsétlen, vezette ebbe a szobába, mert meg karta érezni az elfeledett, magára hagyott ember lakásának illatát. Mellékes volt minden, amit a szobában látott, annyira lekötötte ennek az embernek a beszéde, modora és megmagyarázhatatlan kiváltsága. Tudta, hogy csak nagyon is kiváltságos emberek élhetnek távol mindentől, távol mindenkitől; most, amikor látta, hogy a tanárnak mégis van valami egészen ernyedtt kapcsolata a külvilággal, még érdekesebbé vált számára ez a nap. Az ablakon túl a késő délután egy kis darabkáját fedezte fel. Tudta, hogy hamarosan véget ér majd a beszélgetés, s ezért igyekezett minél többet hallani még, de a tanár talán fáradt volt már, mert csak szaggatott mondatokban beszélt olyan dolgokról, amelyeket Edit nem akart megjegyezni.

— Mindig Poloniusra emlékeztetett, alkatával és beszédével is — mondta a lány.

— Igen, és szegény Polonius megvetett ember volt; habár maga sem tudta ezt és egyetlen pillanatra sem mert rágondolni. Én tudtam, biztos voltam benne, és mint minden egyedül élő ember, büszke is voltam rá; nevetséges talán, látom, hogy elmosolyodott, de valóban így volt: büszke voltam azért, mert megvetettek.

— Ma senki sem beszél már magáról — mondta Edit.

— Nem, de ez egy csöppet sem izgat: a fiatalok nem beszélhetnek rólam, mert sohasem szerettek, a velem egyidősek pedig annyira különböznek tőlem, hogy nem is szólhatunk egymáshoz. Ne higgye, egy pillanatra se, hogy panaszkodom. Edit, maga mindig huncutságával nyert meg, pedig tudtam, hogy utána mindig kinevetnek, mert érezem, hogy a folyosón a diákok mindig elhallgatnak, ügyetlenül meghajolnak, amikor elhaladtam előttük, sőt mögöttem gúnyosan össze is súgnak.

— Megbántotta talán őket — mondta Edit.

— Persze, valószínűleg... — Berkes Pál elakadt, nem tudta folytatni.

Edit ebben a pillanatban látta először tisztán, hogy a tanár szomorú, tudta, hogy még mondani akart valamit, de amint elhallgatott, egy pillanatra sem gondolhatott arra a lány, hogy valamivel is újrakezdhethné a beszélgetést. Felületes pillantást vetett a szobára s amikor fölfedezte azt az ajtót, ahol Leó távozott, tudta, hogy a ha'almas szolgáló állandóan hallgatózott.

— Valószínűleg — ismételte meg a tanár.

Editet meglepte, hogy Berkes Pál még mindig ugyanarra gondol. Talán folytatni szeretné a beszélgetést, de nem tudja hol kezdeni. Edit örült ennek, mert mint mindig, most is hamar, túl gyorsan megunta ezt az erőltetett komolyságú, helyenként fennkölt, sőt patétikus párbeszédet; nem gondolt arra, hogy a tanár most először vallott be néhány dolgot, először árulta el magát, ha nem is mindenben, bár annyit elmondott, amennyi bőséges részletet szolgáltathatott egy újabb mélyebb gondolatfuttatásra. A lány ideges volt, menni készült már, de nem tudta, hogyan búcsúzzon el. Kellemtlenül érezte magát, megbánta, hogy arra vállalkozott, hogy feljőjön ide, hogy meglátogassa a re'getett embert, hogy bizonyítsa, mennyire közel áll hozzá néha a tanár, hogy eláruljon valamit magáról is.

Végül mégis felállt, a tanár hirtelen felkapta a fejét, pillanatok alatt megszakadt benne valami. arcáról eltűnt a természetes vonás és újra, mint alig egy órával ezelőtt, különös grimasszá fajult mosolyt erőtetett a szemére. kedves szere'tt volna lenni, de ebben a pillanatban végleg elárulta magát: Edit megrázkódott, vártalan felismerés volt ez, hihetetlen és végtelen. A tanár csak apró, közönséges féreg volt, aminek csak kívül, magától egészen távol sikerült háromezer rózszaszín fátyollal fölfegyverkezve megrémíteni vagy elámitani azokat, ak'k körülötte éltek.

— Elárulta magát — mondta a lány és elmosolyodott.

A tanár arca hirtelen színt változtatott: percekig nem tudott egyetlen fátylat sem előkeríteni és úgy állt régi tanítványá előtt, — akiről bizonyosan tudta, hogy csak közöves, sőt a közövesen is aluli képességű, olyan valaki, aki'ól igazán nem kell, sőt nem szabad sokat várni —, mint az erőszakkal levetkőztetett bűnös, mint a nyár közepén is csupasz, kiszáradt fa. Berkes Pál erőtlennek érezte magát, kivertnek és sajnálatraméltónak. Nem, őt soha senki sem sajnálta és sohasem gondolt arra, hogy valaki valamikor is sajnálni tudja majd. Szilárd és lerombolhatatlan falat épített mindenki felé. Érthetetlen és fölötte rideg volt az a gondolat, hogy most egy ilyen közepszerű ember elő't vetkőzött le.

— Viszontlátásra — mondta a lány.

Berkes Pál még mindig egyhelyben ült, aztán megemberelte magát, de anélkül hogy mélyebben meggondolta volna, mit mond, felállt és keztenyújtott a lánynak.

— Persze, én minderről egészen mást gondolok.

— Tudom — válaszolta a lány —, sohasem volt őszinte. Örökre megmaradt Poloniusnak.

Mikor bezárta a lány mögött az ajtót, egész testében súlyos fájdalmat érzett. Egy pillanatra a falnak dőlt, szeme előtt kékes karikák forogtak (csak

egyszer fedezte fel eddig ezeket a köröket, amikor kopaszodó, hegyesorrú igazgatója váratlanul tudtára adta, hogy nincs már szükség rá, az iskola meglesz nélküle is), azután lassú és szokatlanul fáradt léptekkel visszament a szobába. Vigyázva, körülményesen abba a székre helyezkedett, amelyekben eddig a lány ült; azt hitte, a párna még nem hülhetett ki annyira, hogy nem érezné még, ha csak néhány másodpercre is Edit jelenlétét. Önmarcangoló nehéz percek következtek; görnyedten ült, a karikák tánca mind gyorsabb lett, szédült, alig érezte már, hogy jelen van. Valaki más volt az, akinek ekkora fájdalmat tudott okozni egy oktan beszélgetés, egy idegen, aki nem hasonlít rá; de egész idő alatt éberem figyelte annak a másíknak a kinlódását, oly közel volt hozzá, hogy nem tudott tőle szabadu'ni. A szoba egészen elsötétült már és Berkes Pál eszelősen keresni kezdte a bútordarabokat, de nem akadt rájuk. Az ablakon túl szürke esti fények kergetőztek, hol elkapták egymást, hol egészen távol kerültek egymástól. Mindez mélyen Berkes Pál tudatába férkőzött.

Behívta Leót, le akarta ültetni maga mellé, de Leó lesütötte szemét, bűnbánó ajakbiggyesztéssel állt előtte, szótlánul, valószínűleg még a lélegzetét is visszafojotta; igyekezett távol maradni mindattól, ami ebben a pillanatban történt. Félt és a félelem majdnem sírásra bírta; ha nem lett volna annyira erős, magas és tehetetlen, most kirohant volna a szobából és jó néhány napig nem is mutatkozott volna.

— A vacsorát, tanár úr? — kérdezte végül.

A tanár intett és Leó eltűnt.

Csak jó idő múlva tért vissza, a tanárt ugyanabban a helyzetben találta, mint amikor kiment. A suta Leó csodálkozott, de egy pillanatra sem hitte, hogy Berkes Pált komoly bántódás érhetne. Azt gondolta, hogy véletlenül elmerengett, sőt úgy hitte, bármennyire fáj is neki, hogy most először elvesztettek látja, azt hitte, hogy arra a szép lányra gondol...

— A vacsora, tanár úr — mondta.

— Köszönöm — válaszolta a tanár. — Elmehet, Leó.

Leó kisomfordált a szobából, a konyhában azonnal előszedte pálinkásüvegét, töltött magának, de nem ivott: sokáig tenyerében forgatta, melengette a poharat.

A tanár újra szólította. Még sohasem történt meg, hogy miután bevitte a vacsorát, a tanár ismét a szobába hívja. Csodálkozott, a poharat vigyázva az asztalra tette és belépett. Berkes Pál még egyetlen falatot sem evett. Leó megállt előtte, jó ideig várakozott, míg végre megszólalt a tanár.

— Üljön le, Leó.

Leó azon a széken foglalt helyet, ahol a tanár szokott ülni. Puha, meleg, párnás szék volt, Leó mégsem tudott kényelmesen elhelyezkedni rajta. Arra várt, hogy a tanár megszólaljon, de sokáig csak ingerült szívverését hallotta; a szobában félhomály volt, csak az utcai villanygőz világított be. Leó arra gondolt, hogyha az utcai villanygők beszélni tudnának, akkor senkinek sem kellene soha tanút keresnie, azok mindenről tudnak, mert minden szoba ablakán benézhetnek.

— Italt hozzon, Leó — mondta végül a tanár.

— Mit? — kérdezte Leó; úgy meghökkentette a tanár kérése, hogy egész testében megremegett. A tálcára nézett, amin a vacsorát hozta, mellette ott állt a kiskancsó víz, a tanár soha semmi mást nem ivott, csak vizet.

— Pálinkát vagy bort, amit akar — mondta a tanár —, bármit hozhat.

Leó felállt, de nem mozdult. Karjai ernyedten lógtak; kicsit előre hajolt és bamba szeméből kétkedő fény áradt.

— Menjen már! — kiál'totta a tanár.

Leó kiment és a pálinkásüveggel tért vissza.

— Tegye le és elmehet — mondta a tanár. — Ma már nem hívom többször.

Amikor lenyelte az első kortyot, érezte, hogy szíve sokkal hevesebben ver, a tüdejét és a gyomrát égeti a szesz, szemébe könny futott, de újra töltött. Ismét fenéig itta a poharat és most homloka zsibbadni kezdett; sohasem érezte még a részegséget, semmit sem tudott arról, hogy mit jelent a mámor; szilárd törvénye és megingathatatlan életstílusa (mindig büszke volt rá), sohasem engedte meg, hogy csak egyszer is kirúgjon a hámból, hogy egyszer is megzavarja azt a komor rendszerességet, amit magára erőltetett. Most először, amikor érezte, hogy mennyire félresikerült minden, amit megpróbált, amikor szemébe mondták, hogy mennyire fölösleges, hogy mennyire fölösleges volt valamikor is, most először, ki tudja, miért, még mielőtt szájához emelte volna a poharat, még mielőtt megcsapta volna az alkohol illata, nyelve alatt érezte a részegség ízét. Berkes Pál rájött, hogy milyen veszélyes elveszetteknek lenni.

— „Vasárnap délután volt; meleg, feszes és sivár vasárnap délután. Abban a pillanatban mindenki fölött álltam. Hahaha... mindenki fölött. Elsőnek és legmagasabbnak kell lenni, kimértnek és végtelenül bosszúállóknak. Szilárdnak és rosszmájúnak. Unalmas, végtelenül unalmas vasárnap délután volt és mindenki fölött álltam. Első szép tavaszi nap — így mondták, pontosan emlékszem a szavaikra, így mondták. Pedig csak egy közönséges nap volt, még csak nem is hasonlított ünnepnapra. Az ünnepnapok, azt mondják, más ízűek, mint a többi, szebbek és tisztábbak. Ő, senki sem tudja, hogy milyen is a tiszta. Jobb is talán. Így könnyebb bármit is elhiteni az emberekkel. És csak az az igazi, csak az a fő, aki ezekben a pillanatokban mindenkinek fölött áll, akinek semmit sem jelent az, hogy az újságok színes címlapokkal és nagyobb oldalszámmal jelennek meg. Akit nem lehet lekényezetni, sem megvesztegetni. És azon a napon én voltam az egyetlen, aki mindenki fölött állt. Erről senki sem tud, ezt senkinek sem mondtam el, mert ehhez senkinek semmi köze. Semmi köze... Kimért, de mégis féktelen léptekkel mentem felfelé a lépcsőkön: valószínűleg örültem valaminek. Az öröm pontosan kiszámítható, előre tervezhető, minden napra külön, meghatározott mennyiségben adagolható fájdalomcsillapító; mindenkinek tudni kellene ezt, de senki sem meri nyugodtan, feltétel nélkül kimondani, elmesélni — mindig mindenkit meg kell valamivel gyógyítani. A fájdalomcsillapítóval és hazugsággal a legkönnyebb. Kiléptem az erkélyre, s amikor balra kellett volna fordulnom, amikor végképp egész napra elzárkózhattam volna minden közönségestől és egyszerűtől, amikor csodálatos könnyedséggel a legmagasabb ablakból nézhettem volna mindezt — szemembe világított a nap. Megvakított, rózsaszín fényárba kerültem és nem indulhattam balra, nem mehettem haza, tovább lépkedtem, messze, messze az erkélyen túlra, mintha a lépcsőfokok úgy növekednének, ahogyan én lépek, gyorsabban és lassabban, tőlem függött akkor, hogy milyen magas lesz az építmény. Csak lépkedtem, lépkedtem, kimértem, de mégis féktelenül; ki tudja, milyen magasra jutottam. Senki, mert senki sem láthatott, mindenki saját apró, kicsinyes ügyével foglalkozott, senki sem gondolt arra, hogy most valaki felette van. Mindig melegebb és melegebb lett ott fenn, azt hittem, hogy a nap csak engem melegít és mindazokra akik ezen a napon ki akarták használni a szép időt, mindazokra csak mellékes, sőt egészségtelen sugarait bocsátja. Hol voltam akkor? Mindenki alattam volt. Ezt nem tudja megérteni soha senki, mert az emberek mind önzők, alattomosak és szürkék. Ő, mióta vártam erre a percre, hogy újra elmondhassam mindezt, mennyire örülök, hogy senki sem hallgatózik, hogy mindenki távol van innen, hogy senki, még most sem, gondol arra, hogy Berkes Pál, a megvetett, nyugalmazott középiskolai tanár, mindenki fölött állt. Hahaha...”

Újra ivott és közben százszor, pontosan megszámlolta, százszor ismételte azt, hogy mindenki fölött áll, hogy mindenkit elhagyotta.

Azután sokáig hallgatott, egész testében ingadozott, alig tudta megtartani egyensúlyát. Felugrott, feszesen akart állni, de szédült és egyensúlyát csak mozgás közben tudta szorosra fogni. Azután a székre lépett, majd az asztalra, kezét a magasba emelte és végtelenül mély hangon harsogta, hogy mindenki fölött állt. Egyszerre megingott az asztalon, elvágódott és összetörte az asztal üveglapját. Leó az ajtóhoz lopakodott, de nem mert belépni, szorongott és szűkölt, mint az elvert kutya. Talán senki sem merete volna most rányitni az ajtót, pedig Berkes Pál nyugalmazott középiskolai tanár az asztal összezúzott üveglapján sokáig mozdulatlanul feküdt.

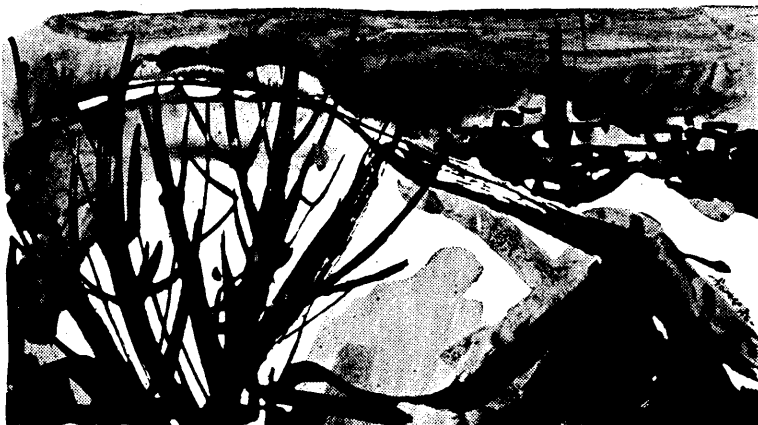
Berkes Pál akkor hitte, tudta, — az emberek távol álltak mindattól, ami azon a délutánon történt, nem tudtak róla, talán figyelembe sem vették volna —, hogy győzelme nem teljesezhet be, hogy sikere, nagyszerű fináléja sokáig, talán örökre titok marad, álarcos, vad és súlyos titok. A tanár akkor esett volna legnagyobbat, akkor zuhant volna legmélyebbre, ha mindenki nevetett volna. Ha elmondták volna egymásnak azt az eseményt, ha kuncogtak volna rajta. És a legsúlyosabb sértést akkor követék volna el, ha örültek volna, ha dicsérték volna, ha hőstettnek nevezték volna azt a percet, amikor a tanár mindenkit legyőzött.

Berkes Pál az asztalon, kényelmetlen helyzetben aludt el.

Leó hajnal felé felve, remegve kinyitotta az ajtót és az utcáról beszűrődő gyér fényben megpillantotta a tanárt.

— Úgy látszik, végleg elkapta a betegség — mondta.

— A tanár úr hamarosan meghal — állapította meg később, amikor visszatért a konyhába és újra a cementlapok sötét kockáinak játékát figyelte.

Elégia

Urbán János

*Kihült emberi lábnyomok
rejtélyét szemembe
sodorja a tavaszi por,
a száguldó futóhomok,
a súlytalan föld
milliom szemcséjével
lerakódik szívemre,
észrevétlen rakódnak
tömör építmények,
olyanok, mint kőpalotán
csöppnyi fecskéfészkek,
árvák, vérszől álmodók,
mint pusztán a sok
sárból épült, esőmosott,
didergő, néma romok.*

*Világot építenek
szívemben az elfelejtett,
kihült emberi lábnyomok,
halott költők üzenete,
nehéz ízű énekek,
gyökér eprek, akácok
kötik az épülő bánatot.*

*Ó, elfedő enyészet,
lassan milliomosod leszek...
A megesett lányok
bánatosó könnye
mint kristálytisza
patakgyöngy, ritka kincs,
hozzám futnak a völgybe;*

s tehetetlen karjaim
mindig szembeüsznak
a zuhogó, sodró árral,
mégsem lehettem soha
biztató remény, öröm
a lányanyák sikolyában.

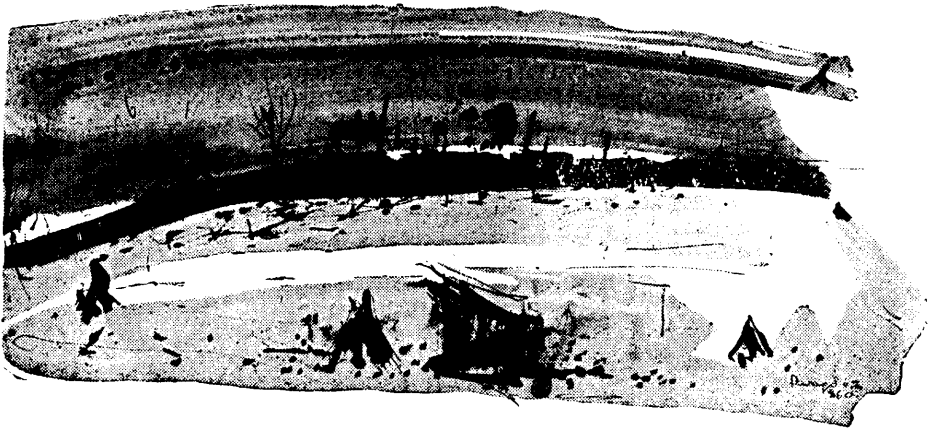
Lassan milliomos leszek...
Kincstáram teli van
avult kincsek hült helyével,
de még ott ragyog
vaspántos ajtók mögött
némán a vakreményem,
s hogy ne fakuljon meg
a gyanú ferde szemében,
az idő perzselő tüztől
uzsorásként féltem.

Lassan, magányos csöndben,
a gazdag világ apró gondjainak
árva milliomosa lettem;
enyém a párás teknők
mögötti arcok sorvadtt,
hétfégi mosolya,
a szikes, tüzes partok
tikkadt szomjúsága,
a visszacsengő hangok
vádoló küldetése,
a deres reggelek örök
kanász didergése,
az izmos, olajos testek
izzadságának csillogása,
a koldustenyeret simító
álmatlan üresség...
s őrzöm a gép betűjében
rejlő szavak némán
lázító, buzdító ütemét,
ó, mi lenne velem — veletek —,
ha egy tavaszi napon
tőlem mindezt elvennék?

Gazdagabb lenne a világ?
Vagy talán szegényebb?
Mindig voltak és lesznek
cifratollú duhaj legények,
kik kacagva perzselik fel
tájunkon a legszebb emlékeket,
aztán örökre tovatűnnek,
s jaj azoknak, akik maradnak
kalász, méz, sóhaj pergetésre,
vagy névtelen fűbeharapnak,
nem álmodnak: „még élhetnék”,
olyan gazdagok, mint én,
mint pusztán a nincstelenség,
mint dög-hal a tó vizén,
mint árva az anyja emlékéen,
míg élnek a koldusálmok
tavaszt ígérő üzenetén.

Rakjátok egybe a mozaikokat,
nézzétek meg, mekkora
nagydarab élet rakódott le
a kihült lábnyomokban,

a bánatok gyökerében,
miért köszön esténként
a holnap rózsás reménnyel
csóknak, álomnak, szeretetnek;
ki mérné meg nélkületek,
s ki értené meg magányos
titkát az emberi végtelenségnek,
ha nem hagyjátok meg
legszebb kincsét,
— tudatos hitét — a költőnek.

Latinka Belošev tanyája

Részlet

Miroslav Antić

A z éjszaka vészterhes zúgással volt tele, mintha a távolban százéves fatörzsek zuhantak volna alá a hegyekből. Valahol a vásártér körül, talán azon a helyen történt, ahol a zavaros folyó hirtelen kanyarral fordul a kőrisedő felé, és sodra alámossa a téglával kirakott partot. Mintha egy óriás sóhajtozna. Repedezett a föld, és fölszakadt, sebzett mélyéből nyögés tört föl. A levegőn kiáltások és sikolyok törtek át.

Az utat bombázták, harckocsik, teherautók és a gyalogság végeláthatatlan oszlopait. Izzó szökőkutak emelkedtek a magasba az erdőigazgatóság közelében is.

A csatorna túlsó partján, mélyen bent a mocsárban, kocsonyás csönd reszketett az ágak között. Momčilo Stojakov fogta a lámpát és fölballagott a nagy házba. A nappaliban, az ablak melletti lócán, ott feküdt Latinka. Pokrócba burkolózva aludt, úgy, ahogy az alkony és az állomás mögül, a Jó Földek felől dübörgő ágyúzás meglepte.

Momčilo föléje hajolt, ködös szemmel nézte.

— Hej, istenem, istenem! — mosolygott magában elégedetten és csúful, s közben az örökméces fölött álló krisztusképre kacsintott. — Magad főzted ezt, uram, most hát vagy megbocsátasz, vagy rádvigyorgunk. Tán csak megszolgáltam ebben a kutya életben a senki földjét, a senki asszonyát, egy pár féregrágtá bűtört meg a keshedt falakat? Meg én, Jézuskám...

Homloka mögött és tarkóján dobolt a vér. Mintha egy ménes szagdult volna a fejébe szemgödren keresztül. Részeg volt, olyan részeg,

amilyen még sohasem volt Latinka tanyáján. Feltörte a pincét, vödörrel itta a bort, szabadságát ünnepelte és elvesztett, redves ifjúságát siratta. Ha lett volna valami jó dolog is a lápon — gondolta —, az már úgymint napvilágra került volna. Keresztül-kasul ásta-fúrta a szántóföldeket, a réteket, mindent átkutatott, bizony nagyot csalódott, ha azt hiúta, hogy valahol a búzában, a kukoricásban, a napraforgó között, a répa- meg a hereföldéken boldogság is terem.

— Leganézte az ördög az egészet — állapította meg körülnézve a szobában —, Krisztaus meg, hála istennek, segített neki...

A nagy, idegen szobákban, a plüssel behúzott bútorok között, az aranyozott keretbe foglalt képek alatt, az első világháború után Romániában szőtt szőnyegek fölött nyugtalanul bolyongott istállólámpájának fénye. Mindenütt, mindennek pusztulás-szaga volt, mindenből hideg árad, minden a régi emberekre emlékeztetett, azokra, akik ebben a házban éltek, szaporodtak és megdöglöttek. A Beloševék, Alimpije, Sredoje, Artemija, Svetozar, Zivojin — mindenre rányomták bélyegüket... Mintha ezer év múlt volna el haláluk óta, mintha ezer zápor mosta volna nyomukat, imádságukat, haragjukat, verejtéküket, és mégis — valahol, valamiben, talán a porban, talán a pókhálóban, a sötét árnyékokban, a plüss megkopott fényében megmaradt a suttogásuk. Ki tudja, ezek a néhai és megboldogult emberek talán most mind idenéznek — az égből, a felhők közül, a pokolból vagy a mennyországból, és látják, hogy mindaz, amiért olyan csökönyösen éltek ezen a vad, északi földön, Stojakovra, a sehonnai rongyosra maradt.

Halkan, komolyan lépdelt végig a sötét szobákban, mintha ódon kolostorok oltárai elé járulna. Lám, lám, ez most az ő háza! Az ő ágyai. Az ő ablakai. Ővé a plüssel párnázott szék és a diófa asztal. Melegség kúszott fölfelé a gerincén, csontjaiban megelégedés áradt szét, mialatt a száz év előtt Pécsről rendelt nehéz, fényezett bútor pállott szagát magába szívta, miközben végigsimított a kereteken, amelyekből Latinka férjének, a megboldogult Belošev Zivojinnak ősei mosolyogtak le vagy zord pillantásokat vetettek rá. Parasztok, kereskedők, huszárok, grancsárok, iparosok, viasz-sárga arcú, régimódi öltözetű, csipkés, bársonyos rokonok.

Tetőtől talpig végigmustrálta termetét a nagy tükörben. Megsimította borostás állát, beesett arcát. Istenem, istenem, hasonlít-e vajon a gazdákra? Kidüllesztette mellét, emelgette csapott vállát. Ugyan mit gondolna a sok Belošev, a hajdan tisztelt és kiszolgált urak, ha most látnák?

— Elveszem Latinkát — füstölgött magában. — Rendbehozom a parlagot meg az elszikesedett földet, aztán mellé fekszem az ágyba és csinálom a gyerekeket, szebbeket, jobbakat, mint azok voltak, akik ezeknek a berámázott dögöknek az idején születtek. Drága ruhában járok és öregségemre kipihenem magam. Vedelek és zabálok. Akkorákat ordítok a cseléd-lányokra, mint a régi gazdák, s közben megfogdosom a combjukat meg a hasukat. Nem sokat számítottam, amikor erre a világra jöttem, nem voltam fontos személyiség, mint a boldogult Živica Belošev, de éppen olyan düh van bennem, s ez is valami a Jó Földeken élő egyszerű, istenfélő nép szemében.

A szekrényben ruhát talált. Magára öltötte. Csizma is került a lábára, és széleskarimájú fekete kalapot nyomott a fejébe, olyat, amelyet csak ünnepen, vásáros napokon meg olyankor viseltek, amikor Temesvárra vagy Pestre utaztak kereskedni. A sarokban, a széles nászagy mögött, lakkozottnyelű, gombosvégű korbácsot talált. Ez a korbács őrizte a Beloševék hatalmát a pusztán meg az északi rétek között. A lábában, Latinka fehéreneműje között, fekete selyemkendőbe csavarva volt a pénz. Zsebbe dugta a bankjegyköteget, az ágy alá rúgta régi ruháját, meghúzta hasán a a szíjat és kiment, hogy befogjon.

Lent, a folyókanyar mögött, még mindig hullottak a bombák. A latyakos mocsári föld meg-megremegett a robbanásoktól, és a dörgések tompán visszhangoztak a nád meg a sás között. A lovak nyugtalanul kapáltak lábukkal a kapu előtt, egymáshoz szorultak, szemükben nyugtalanság és félelem csillogott, Momčilo fölült a kocsiira és csettintett nyelvvel.

Amikor becsukta a kaput, egy sötét alakot pillantott meg az eresz alatt. Latinka Belošev volt. Idegen, száraz hangon szólt, és lassan lelépdelt az udvarra, fázósan fogta össze magán a pokrócot, amiből most sem bújt ki.

— Na mi az? Akarsz valamit? — kérdezte Momčilo lesunytt szemmel. Először mondta neki: te.

Latinka nem felelt, csak akkor szólalt meg, amikor a kocsi elé állt és megfogta a kanca kötőfékét.

— Hát... szóval elkezdődött?

A szolgál csak bólintott, és megigazította fején a kalapot.

— Nem egymagam kezdtem...

Úgy érezte, hogy nagyon is halk a hangja. Összeszedte hát magát és keményen köpte ki:

— Nem beszélgetésre való idő ez. Jobb lesz, ha vacsorát főzöl, mire visszajövök... majd akkor egyezkedünk!

Szerette volna, ha hangja nyugodt és biztos, keze azonban reszketett és torkában a szégyen szürke keserűségét érezte. Hiszen most rombolt valamit, nem a maga, hanem valamennyi feles meg béres nevében. Neki nehezebb volt, mint a többié, de azért rombolt, mert érezte, hogy az új szabadság, a parasztok, szegények szabadsága nem könnyörületes, nem bocsáthat meg birkatürellemmel Latinkának, a Latinkáknak. Azoknak az oldalán állott, akikhez tartozott. Másképp lett volna, ha Latinka bevezeti a szobába és kezébe nyomja a ház kulcsait, akkor... akkor most előtte állna és megvédené a katonáktól meg a részeg parasztoktól. De még akkor sem kínálta pálinkával, amikor már hallotta az ágyúk dörgését... Nem... Pokrócba burkolózott és mozdulatlanul bámult a nyári útra, tudta, hogy onnan jön az az irgalmatlan idő, amely kövel dobálja meg ablakait és szétosztja a jőföldi nyomorultak között mindazt, amit a Beloševék éveken át gyűjtöttek és egymásra hagyogattak.

Lehet, hogy számított rá, órá, Momčilora. Talán jobban is bízott benne, mint másban. Együtt éltek át a háborút, és az utóbbi években mindinkább az ő kezébe adta a birtok vezetését. Ő volt a napszamosok felügyelője, ő gondoskodott az aratásról, és kupeckodott számára a marhákkal meg a disznókkal. Ha valaha is gondolt arra Latinka, hogy kiemelje az istállóból és odaültesse asztala mellé és ágyat vessen neki a házban, talán most megbánja, hogy elmulasztotta. Hagyta, hogy piszkosan, rongyosan ódöngjön az udvarban, hogy hosszan hálálkodjon minden ünnepi pohár borért, hogy öregségére asszony nélkül vergődjön és szolgál maradjon. De most eljött az ideje, változik a világ! El volt szánva, hogy mindent elvegyen, amit kapzsiságukban megvontak tőle, amit emberségből nem adtak neki.

— Hiszen nem is voltál te énnálam olyan szolgál, mint a többi — próbálta meglágyítani a szívét Latinka színlelt barátsággal.

Momčilo csak megvetően köpött egyet a sárba, és hangosan elnevette magát. Amióta meghallotta, hogy az új szabadság jobb igazságot hoz a pusztákra, más szemmel nézte, másképpen látta szegény, sajnálatra méltó Latinkát, aki egyedül maradt, egyedül az egész világon, mint az ujjam.

„Hol van a régi fennhéjázásod, az úrhatnáságod?” — akarta kérdezni. „Hol vannak azok az évek, amikor kidobtad a kéroidet, és dolyfösen, büszkén lépdeltél végig a jőföldi nagyutcán, s olyan szép voltál, mint maga a szűzanya? Jó negyvenes vagy már, és senkid az égvilágon

rajtam kívül, hogy dolgozzon rád, s megtámasza az omladozó falakat. Mi lesz veled, ha engem is elveszítesz?” — Így gondolkodott, de másként szolt:

— Tágulj onnan, gazdasszony, mert rád hajtom a lovakat! Részeg, ronda alak vagyok, senki se tudhatja miféle sár meg gané van a szí-
vemben.

Latinka csak a fejét rázta, különben nem mozdult.

— Momčilo — szólalt meg —, add vissza a pénzem!

Elváltozott, idegen volt a hangja, olyan, mint az imént, amikor a ház felől jövet megszólalt. Momčilo úgy érezte, hogy tárgyakhoz, nem emberekhez szólnak ilyen hangon, ilyen száraz, hideg szóval —, mintha ő, Momčilo Stojakov, ember, ha más szolgája, rabja is, szemernyit se lenne fontosabb holmiféle csorba ásonál, rozsdás ekénél, kukoricaszárkévénel. A vér az arcába tódult.

— Miféle pénzedet?! — rivallt rá.

— A pénzemet! — mondta Latinka és hangja reszketett, mintha mindjárt sírva fakadna dühében. — Az én pénzemet! Tudod te hány éven át kuporgattam, lopkodtam, dugdostam Živica elől?

Momčilo a csizmaszárába dugta a korbács nyelét, fölhajtotta kabátja gallérját és meghúzta a gyeplőt.

— Ne röhögtesse! — vicsorgott a nőre. — Az, ami a lábában volt, az enyém! Én kerestem. Az én hátamon éltél, az én véretem szívta. Én is kötöttem el! Kilenc éven át gürcöltem ezen a szaros földön. Tudod te, asszony, mi az, kilenc év? Momčilo Stojakov gazdának kellett eljönnie, hogy igazságot szolgáltatson Momčilo Stojakovnak, a szolgának.

Minden szavának ólomsúlya volt.

— Csukd be a kaput — parancsolta —, és főzz vacsorát, amíg szépen mondom. Megint van gazda a házadban, asszonyság!

A korbács hegyével meglegyintette a lovakat, Latinka azonban mindkét kezével a gyeplőbe kapaszkodott és dühében sírvafakadt.

— Engedd el a gyeplőt! — kiáltott rá Momčilo.

— Élve nem!

Momčilo érezte, hogy semmiféle erő nem állhatja útját. Végigvágott a korbáccsal Latinka hátán. Az asszony fölajdult, de nem engedte el a gyeplőt, pedig a lovak már a sárban vonszolták. Összeszorított foggal, dühösen, dacosan ismételte:

— Add vissza a pénzemet, ronda dög! Ide a pénzt, amit én kerestem!

Momčilo leugrott a kocsiról, vállonragadta az asszonyt és elvonszolta a lovaktól. Öklével ütötte az arcát, körmeit belevájta a hajába és a lábaszárát rugdosta.

— Szolga! — lihegte Latinka, mint a meghajszolt jószág. — Büdös gané! Add vissza a pénzemet és takaródj innen!

— Ne hozz ki a béketűrésből! — hátrált meg Momčilo. — Az életben asszonyt meg nem ütöttem, téged se bántalak. De vigyázz, ha megharagítasz, olyat kenek le neked, hogy három napig hülye leszel tőle és ész nélkül lófrálsz a réten!

— Részeg vagy! — sikoltozta Latinka. — De megbánod!

Momčilo a saroglyához szorította az asszony fejét és az arcába markolt.

— Igazad van — tört ki belőle —, részeg is vagyok, бүдös is vagyok, de itt én leszek a gazda, és hülyén, vén fejjel gyerekeket csinálok neked. Csupa hülye kölykőd lesz tőlem, gazdasszony. Földet is kapsz tőlem. Többet, mint szeretné. Mégpedig mindjárt, ebben a minutumban, hogy jóllakj, teletömhesd magadat, nehogy éhen dögölj. Annyit, hogy egész életedre elég legyen.

Latinka egyetlen mozdulattal kiszabadította magát. Tágranyílt, nagy szemével mereven nézett Momčilóra. Érezte a férfi nehéz tenyerét a fején és egyszerre, mintha valami megszakadt volna benne, lerogyott.

— Nesze! — sziszegte Momčilo Stojakov. — Most aztán zabálj! Zabáld a földet. Fald föl mind, innen egészen a határig! Ha nem elég, a két kezemmel kotrom össze, úgy tömöm abba a szép szádba!

Szétfeszítette Latinka állkapcsát, és belenyomta arcát a sárba. Tömte a szájába a földet, az asszony meg fuldoklott, köpködött, harapott, karolt és sirt.

— No! — sirt vele együtt Momčilo is. — No, Latinka!

Ott henteregtek a szállás kapuja előtt, a fal tövében, bemaszatolva egymást, harapva egymást és úgy, sárosan jajveszékelve. A férfi részegen és nekivadulva, öregén, reves csontjaival, ráncos, izzadt bőrrel. Az asszony ereje teljében, utálkozva, elcsúfítva a sártól meg a gyűlölettől, de mégis az a szép Latinka, akihez kérőbe jártak, és messzi délről is üzengettek érte a háború előtt, aki olyan szép volt, mint a szentkép.

Momčilo dulakodva, káromkodva tépte róla a ruhát, a hajába markolt, a keblét harapdálta és vastag combjai közé vájta magát. Érezte, hogy benn van már a hasában, és az útmenti barázdában az összekuporodott, hirtelen ijedten alázatossá vált asszonyba öntötte utolsó erejét.

A lovak csodálkozva bámulták a férfiből, nőből, sárból keveredett furcsa gomolyagot. Látták, amint a sáros, alaktalan tömeg férfikézzel, női kézzel ölel, gyűlöl, sír, elfordították hát nagy, ázott fejüket és az izzó északi égboltot nézték. Az eső millió apró cseppje áztatta a szántóföldeket, lazította az ugart. Az út felől robbanások aranyvörös rongyai villogtak a háborújárta mocsárban.

Lihegve, erejevesztetten tápázkodott térdre Momčilo, meghúzta szíját az idegenül bő nadrágon és mondta:

— No, hálisstennek, most már azt is tudom, milyen vagy. Angyalnak hittelek, úgy illatoztál, úgy suhogott a ruhád selyme, te büdös.

Kiegyenesedett, s felülről nézett a sárban fekvő, zokogó asszonyra.

— Tudd meg, gazdasszony — mondotta —, akarom hogy megtudd, nem szégyellem... én... szerettelek, Latinka. De nem úgy ám, ahogy a Živicád szeretted, meg azok, akik megkérték a kezéd. Megöregedtem, az élet úgy átgázolt fölöttem, mint a vasborona. Kis ember voltam én, istenfélő, sok évig pisáltam a szél ellen, de ma már nem bírok. Majd ha te is megöregszel, és arcod ráncos lesz, mint a szárán hagyott dinnye, akkor majd megéreted Momčilo Stojakovot és imádkozol pogány lelkének üdvéért. Minden ember álmodik egyszer életében. Én rólad álmodtam, Latinka. És most, hogy beteljesedett az álmom, boldognak mondhatnám magam, de valahogy rossz íz van a számban.

Odadobta az asszonynak a keszkenőbe kötött pénzcsumót, és lassan megindult a sáros úton a vásártérre, a kovács háza felé.

A lovak utána fordultak. A kanca meghúzta szájával a löcsre akasztott gyeplőt és elindult. Momčilo nem nézett hátra, hallotta, hogy kíséri a kocsí nyikorgása a kanyarodónál.

— Istenkém, vigyázz a lovakra! — sóhajtotta, amikor keresztülment a csatornahídon.

Beteg volt, egyedül volt.

Bodrits István fordítása

Könyveim

Tolnay Ottó

*Egy nap azzal állítottam Lola elébe
— Gyere el hozzám, mutatok valamit*

Lola félénken mosolygott

*Olyan régóta vártam ezeket a perceket
Mennyit álmodoztam hideg ágamban
Már szinte láttam ahogy megilletődve
Átlépi kis szobám küszöbét*

És tegnap eljött

És én

Megmutattam neki könyveim

— nem gondolná az ember

hogy ennyi könyv befér

egy kicsi diákszobába

volt már vagy 3000 könyvem —

Lolát olyan jóízű nevetés fogta el

Hogy csak úgy csorogtak a könnyei

A kis indián

Tolnay Ottó

*Ici-pici éles fogai vannak Enikőnek
Falatkát szelt ajkából
Mintha a parkban padunk előtt a betonról
Ugrott volna föl az az apró indián
És tomahawkjával vágott volna ajkamba
Tomahawkjával amit még nappal ásott ki
Amikor sárga krétával
Megrájtotta az a kisfiú*

Az ördög ölében

Zákány Antal

Balázs, a tiszta ígélet, a nemes fogadkozás, az új, fölemelő nagy „fogalom” — immár a múlté... Be van balzsamozva. Helyet kapott Szende naplójának oldalain. Egyedül van... Lassan befedi a bárgyúság, a meg nem értés szomorú repkénye. Szende néha úgy emlékszik rá, mint egy árnyékba burkolódzott verőfényes nyári napra...

Ő volt az ünneprontó. A rossz lelkiismeret meg-megkondulása.

A tavasz elhozta E.-t, a csodák országát és elhozta utána G.-t, a legfelsőbb érzéki beteljesülést is.

G. sofőr volt egy helybeli vállalatnál. Szürke, szikár, csontos férfi... Harmincöt éves. Időnként megállította személygépkocsiját Szende lakása előtt... Csak pár percig maradt mindig. Azután elvitte Szendét a városon túl, a többnyire üres nemzetközi útra, valahol lehajtott egy elágazó dűlőútra es néhány órai „defekt” után a nagy sötét és mély kocsi megállt valahol egy beltéri vendéglő előtt. Ekkor szokott rá Szende az italra. Mert kellett, örökké kellett neki, hogy érezzen valamit — amikor már a fülei sem égtek.

Amikor néha megkérdeztem tőle, hogy mi vonzza őt ahhoz a sofőrhöz, Szende meglehetősen tárgyilagosan válaszolt: — Mi más, mint a teste. Semmi egyéb...

— És a varázsló? A csodaország emberkéje? — kérdeztem.

Ilyenkor lebiggyesztette krapinai ajkát és némi csalódással megjegyezte:

— Szép ajándékot kaptam tőle, az bizonyos... Talán sokszor haragszom rá, de egészen másnak hittem én akkor mégis. Sokszor úgy áll vagy fekszik előttem, mint egy darab kőd, rejtélyesen, kábán, átszellemülten, emberfeletlien, magam sem tudom... És nézem, figyelem az arcát olyankor és a homloka, a homlokán, a homlokában van valami egészen szimpla, állatiasan közönséges vonás, ami azt súgja nekem, hogy E. egy egyszerű földi ember! És tudja, hogy milyen borzasztó ez?! Azt hittem, hogy az én ujjongva felfedezett meseországom varázslója marad örökre. Többször azt kérdem ma-

gamtól: mi marad meg abból? Amikor nem látom, a lelkemnek hiányzik. Amikor mellette vagyok, szomjazom az italra. Az alkohol a második éjszakankat juttatja szembe... Az első szeretkezésünket. Kaptam tőle egy nagyon finom kis temperát. Ha egyedül vagyok, előveszem, nézem és boldogan emlékezem a meseországra...

Hosszú hallgatás után váratlanul mormolta:

— Így énekelt Jeszenyin egy helyen: „... nem újság meghalni ezen a világon”...

Néztem rá, mit akar ezzel mondani.

— Gondolt már maga a halálra, János?

Elbambulva válaszoltam:

— Most is arra gondoltam éppen.

— Mi hozza ezt?

— Attól függ, hogy kiről van szó. Sokan akkor gondolnak rá, amikor szerelmesek.

Gúnyosan megjegyezte:

— Boldogság? (Bár én még nem ismerem ezt az érzést)... de úgy képezelem, hogy csak akkor lenne kedvem az élethez...

Hirtelen ötlettel leugrik a heverőről. Valahonnan (körömlakkot vesz elő és bevérezi lábain a körmöt. Közben előkelő megvetéssel föl fölsandít rám. Kusza barnás haja még jobban a szemébe csapódik. Olyan, mint egy lekonyuló részeg...

Arra gondolok, hogy a fölfogása, az életmódja rá van minden ízére sütve. Körülnézek a szobájában: Hanzsi oltára előtt ismét friss virágok. Szeretném megkérdezni tőle, hogy őszinte-e ez a virágimádata vagy mindez csak látszat, játék. Érzem, hogy oldalról figyel.

Hirtelen azt kérdezi:

— Most miért vigyorog olyan szatír módra?... — Tudja — folytatja acsarogva —, sokszor milyen undok, szatír ábrázata van magának?

— Tudom — mondom. — Arra gondoltam, hogy honnan a pénz mindig friss virágokra...

Főlegyen esedik és pirulva, mosolyogva mondja:

— Nem tudja? Nem mondtam még?...

— Kíváncsi vagyok rá.

Maga alá szedi a lábait, átöleli a térdeit, s lehajtja a fejét.

— Tudja én örökös éjjeli csavargó vagyok, majd minden éjjel sétálok, a parkokban. És beszélgetek, vitatkozok magammal... Egészen főnhangon... mint most... Bolond vagyok, tudom, de ez jót tesz nekem. Amikor jövök haza, mindig megnézem, van-e virág a szentháromság szobor talapzatán. Majd mindennap találok egy-két szálát. Körülnézek, ellopom, és hazahozom az én Hanzimnak.

— Szép, szép — mondom — és mit szól ehhez a sofőr?

Durcásan vállat rándít:

— Semmi köze hozzá, gondoljon, amit akar. Különbözik amúgy is tud mindent.

— Szereti ő magát?

Győzedelmesen fintorgott.

— Szeretni szeret, érzem, tudom... kért, hogy legyek a felesége...

Nős. Csinos asszonya és két gyereke van. Nagyon az idegeimen van már Néha rájön valami és majdnem sírva könyörög: „Gerlém, csak egyszer, egyetlen egyszer mondd, hogy szeretsz! Ha mindjárt hazudva is! Mondd egyszer: Szeretlek.” Ó, János, nem is képzeled, milyen pokolian nehéz számomra az a pillanat. Olyankor úgy szeret, simogat órák hosszát, becéz és ahol ér, csókolgat. Úgy sajnálom, hogy bögni tudnék, de nem és nem. Valami undorral vegyes érzés jön fel a torkomba, fojtogat és szorít és még

azt sem tudom kiejteni soha: „Te kedves”. Pedig ő az egyetlen, aki el tud zsbasztani, úgy el tud andalítani, hogy valami nagyon nagy bolond csönd feneketlen mélyén érzem magam. Tudom, hogy élek és ez jó... De mégsem élek, Mindez nem tölt el örömmel, üresség jön utána. Kiábrándít, ahogy megfogom a nyakkendőjét, amikor önfeledten meghúzom, és a kezem után nyúl... két gumiszalag tartja a nyakában hátul összekapcsolva: mint valami női alsónemű... Pfu! Férfi!!! Gumi-ember, nyúlós-ember gondolom borzongva. Összetakolt nyegle kispolgári báb. Jószívú, de buta, mint a kő. Régóta lesem már. Ha egyszer rajtakapom, hogy fölhúzza a nadrágszárait mielőtt leülne — kirúgnám... Higgye el, kirúgnám abban a pillanatban...

Nevetnem kellett, amikor a mozdulataival groteszkul, nagyon csúfon-dárosan aláfestette a meséjét.

— Hát nincs igazam? — kérdezte vihogva.

Komoly arcot vágtam, úgy válaszoltam:

— Ne tévedjen, nem akarok cinkosa lenni a csúfolódásban. csupán a kísérő mozdulatai hatottak komikusan.

Tovább vihogott magában.

— Kár, hogy nem tanult táncolni — jegyeztem meg. — Ám mindenek-felett, ahogyan én látom, az a maga legnagyobb baja, hogy nem szeret senkit. Egyszerűen nem szereti az embert... senkit sem... ha szeretne, nem vadászna ilyen dühvel a legjelentéktelenebb hibára is. Ez szinte tragédia, drágám.

Láthatóan lehült a megjegyzésemtől. Duzzogva elfordult tőlem...

Később enyhén összerezsent. Kopogtattak az ajtón...

Magas, bukott, sovány férfi lépett be. Az arcán elhalt a mosoly, amint megpillantott. Kicsit bosszúsan, kicsit riadtan kérdezett rám szürke, elég értelmes szemével.

Szende lopva egykedvűen rábólintott. Én anélkül is tudtam, hogy ő jött. Elég volt Szende kezeire nézmem...

Fölkeltem, hogy induljak.

Kelletlenül nézegettük egymást.

— Ez az az ördög, akiről olyan sokat meséltem neked — magyarázta Szende a sofförnek.

A sofőr látható megnyugvással mosolygott rám és egy rossz bonviváni meghajlással bemutatkozott.

Keze szorítása nyílt és erős volt, de a szemeiben gyanakvás villódzott. Amikor Szende kíséretében az utcára értem, éreztem az akác illatát... Hirtelen biztatást éreztem arra, hogy közöljem vele, hogy menyasszonyom van... Akit nagyon szeretek és...

Váratlanul elélem állt és majdnem könnyölgve mondta:

— Mondja, áréfált velem, vagy komolyan mondta, hogy kár, hogy nem tanultam táncolni? Legyen őszinte, nagyon kérem.

Erősen megragadta a karomat és esdve kutatott a szemeimben.

Abban a pillanatban sajnáltam.

— Mafla! Azért mondtam, mert valóban olyan nagyszerűen illegett, mintha a „Bahcsiszterájban” lett volna, Ne ábrándozzon fölöslegesen. A deszkák túl puhák lennének a maga számára... maradjon szépen csak az aszfalton...

Dühösen vizsgált egy ideig, azután azt kérdezte:

— Célzás akar ez lenni?

— Nem. Tárgyilagosság — mondtam.

— Maga egy felfújtt ökör — mondta elvörösödve.

Rámcsimpaszzkodott és zavartan mondta:

— Átkozott!... Olyan jól tudnák magával civakodni, mért nem szeret maga engem?

Egészen beleforrósodott a lehetőségbe.

— Ökör a libával? Hogyan? — kérdeztem.

— Szemtelen.

— De nem vak — jegyeztem meg könnyedén. Azután hozzátettem:
— Szeretek valakit... feleségül veszem. Különben mintha dudálna valaki magának. Siessen, hogy ki ne fogyjon a benzin.

Úgy meredt rám, mintha gyászhírt mondtam volna neki. Hirtelen sarkonfordult, de egy pillanatra megtorpant, hogy visszavágjon:

— Ördög! Úgyis az enyém lesz egyszer, akármit csinál! — Aztán elfutott.

Olcso kölnivizének a szagát otthagya, összevegyült az akác édes illatával.

Szombaton délután

Kajetan Kovič

PROLÓGUS

*Szombaton délutánonként
mifelénk is a költők
verseket körmölgetnek.*

*Egész héten szorgalmasan koptatták ülepük
hivatalokban, konferenciákon
és nyakalták a feketekávé.
Közben az életre gondoltak,
hogy milyen kellemesen messze van,
s az élet kis jótéteményeire,
amelyek oly csábítón megfoghatóak.*

*Ezek a versek szintén
szombaton délután íródtak.
Bocsáttassék meg nekik.*

1.

*Kicsinykék ezek a versek,
magasságuk bokornyí,
nem szélesebbek egy pataknál.*

*Lehetetlen velük
világokat rontani és emelni.
Így virágozik a pityang
magányos tönkön.
Így keresztezi egymást éjjelente
az erdei vadak pillantása.*

*Észrevétlen,
mint arany himpor pilleszárnyon
megülnek a tenyéren
s figyelnek: szelet, esőt, felhőket,
méhek csöpp szivverését.*

2.

*Fák az országút mentén,
fák sora, hosszú fasor.*

*Fecskéért, felhőért, lányért,
Nt tudja miért,
kilép egy fa a sorból,
és elindul veled.*

*A szemed kézenfogja, mint egy gyereket
és vezeti utcákon, közökön át
a felismerés keresztútjára.
Fehér papír a pázsit,
ahol a fa gyökeret ereszt.*

*A hosszú fasorban
senki sem veszi észre,
hogyan egy fa hiányzik.*

3.

*Mily gyönyörűség sutbadobni
a tisztas polgári külsőt,
a társasélet furfangos kinjait,
s kiállni víg országúti csavargónak.*

*Külön közúti szabályokat teremtessz
s a Mercedesek és Fiatok
visítva fékeznek előtted.
Szemafor vagy, megveted lábad az útközepén
piros jelt gyűjtasz mind a négy irányba,
így véded a verseidet.*

*De látod,
a Mercedest ez fikarcnyit sem érdekli,
s ha tovább akar jutni,
hát elgázol.*

Válts át inkább zöld fényre.

4.

*Halló,
ez a vers szóljon a telefonról,
az ő beszédes kagylószájáról,
fülelő kagylófüléről,
hosszú sovány karjáról,
melyben az élet teje köröz.*

*És kortyolják szerelmesek, ügyvédek
és taxisofőrök
és mindenféle titkárnők és telefonoslányok.*

Kérlek, ó, kérlek,
légy ott a túlsó végén,
légy ott az életem röpke kis perce,
halaszthatatlan dolgom 10-től 12-ig.

Istenkém, szól a telefonoslány,
ki ül már megint ilyen sokáig
ennek a bőgő marhának a tőgyén?

5.

Ezen a földrajzi szélességen és hosszúságon
semmi újság.

Csupa ismerős dús- és gyérhajú tarkó
a kultúr-atamánok vállán,
csupa ismerős agytekervény,
ismerős hajlat és kanyar.

A lélek láza ismeretlen
ezeknek az európéer pofáknak,
de ki is várna nagy tettet egy szívtől,
amely babszemnél nem nagyobb.
Ezek csak paplan alól
hajlandók felnézni a csillagokra.

Nehéz nagynak lenni
törpe emberek falujában.

6.

Ezek a versek nem ismernek mértéket.
elbóbiskoltak verstan-órán,
a vizgán megbuktak metrikából.

Pöreségüket alig fedő rongyokban
rohángásznak az utcán,
a maguk és apjuk szégyenére.
Nagyhangú csibészek,
nincs kedvük hízelegni lányfüleknek,
inkább ott lógnak naphosszat a tereken,
ahol van min legeltetni a szemet.

Fürtöt tépnek a legszebb tőkékéről
és féligéve elhajigálják.

Hiába sajnálják majd egyszer
az elveszejtett szőlőbogyókat.

7.

Lehet, hogy minden másképpen van.
Lehet, hogy minden csak a lélek kalandja,
és csak valami belső úton járunk,
mindig csak bévül,
és fű nem nő
azon a pázsiton.

*Macskaléptekkel lépünk,
egészen rövid és egészen halk léptekkel
a képzelet falujában
vörös és fehér patakok közt.*

*Ez egészen valószínű,
mert különben törpe apáink házában
hogyan találnánk elegendő teret
az álmainknak.*

EPILOGUS

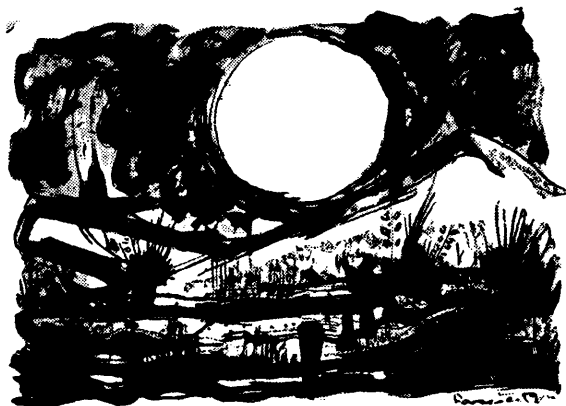
*Megírnék egy verset,
még egy verset,
amelyben elmondanám,
amit versben nem lehet elmondani.*

*Ceruzám az esthajnal volna,
úgy írnám,
hogy áttetsző legyen.*

*Egy csöndes fiúnak
szentelném,
akit borzongat a szépség,
de nem tudja sehogy elmondani.*

*Lekötött száján
vér szivárogo.*

Ács Károly fordítása

József Attila-problémák

A műhelymunka forgácsai

Bori Imre

I.

MIÉRT? ...

József Attila költészetéhez nem lehet előítéletekkel közeledni; nem lehet megcsonkítani és napi irodalompolitikai szükségletek kielégítésének szenvedő alanyává tenni. Pedig századunk legnagyobb magyar költőjével évtizedek óta ezt teszik. Homérosz az Iliászban megénekli a görögök és a trójaiak harcát a halott Patroklosz körül Achilles fegyvereiért és magáért a holttestért. Valahogy ilyen harc folyik József Attila körül is, csak az ádáz tusában leggyakrabban elfeledkeznek magáról a költőről, ott felejtik a szellemi csatát, a politikai viták színterén, megfosztva életművének egy-egy részétől.

Van valami tragikus abban, hogy ezt a szinte kortársunknak mondható költőt nem ismerjük. Milyen keveset tudunk az életéről. Balassi Bálint napjai a gyér adatok ellenére is pontosabban fel vannak derítve, mint az övéi. Kinek legtöbb

barátja, kortársa, életének szemtanúja él még. Nincs hiteles életrajza máig sem. Akiük életére emlékeznek, nem megbízhatók, nem az adatokra, hanem önmaguk emlékezésére támaszkodnak. Nővére elsőnek igyekezett elmondani nagy öccse élete történetét, s merő illúzió volna könyvétől hiteles történetet várni. A költő életének családi verzióját írta meg. Halála után riadtan kutatta, milyennek látszott ő a költő szemében, és azt írta meg, hogy milyennek szerette volna magát látni benne. Barátja, Németh Andor, szintén emlékeit írta meg csupán és több mint valószínű, ő is szépített könyvében.

S a többiek? A divathoz alkalmazkodva emlékeztek. „Szegény Attila” szokták kezdeni emlékezésüket, aztán rögtön magukat kapcsolták a költőhöz. A halott és tiltakozni nem tudó költő dicsfényében sűtkéreznek, de elfeledik a költő utolsó verseit, melyekben róla beszél — és elítéli őket: kortársait és „barátait”.

Életrajzát nem, de költészetének méltatását megírni a mi feladatunk is. Vaj-

daságban elevenen él a költő emléke, költészete pedig hatóerő. Irodalomról alkotott felfogásunk, magatartásunk és szemléletünk folytán talán mi láthatjuk meg leghívebben a költő életművének egészét.

E sorok írója körülbelül négyszáz gépelet oldalnyi tanulmányban kísérte meg József Attila költői életművének összegezését, s az alább következő sorok ennek forgácsai, e munka melléktermékei. Közrebocsátásuk, hiszem, a költő tisztelői körében is elősegíti költészete jobb, emberibb, igazabb megértését.

II.

POLGÁRRÁ LENNI NEM LEHET

„De szeretnék gazdag lenni...” a látható életmű első sora a 11 éves gyerek árulkodásában a József-család nagy álmát közvetíti. Nem öntudatos proletár-családban nőtt fel a költő: polgárként akartak érvényesülni, a polgári körökbe akartak betörni. S ez természetes is volt. Apjuk elszökött tőlük, de a Mama erélye fenntartotta a családot. Amikor Jolán „jó partit” csinált, reális lehetőség nyílt a felemelkedésre: Attila iskolába mehetett.

Az iskola kispolgárokat nevelt és a hiányzó polgári ékességet a fiatal gyerek szép szavakkal pótolta: verseket írt. Makón és Szegeden pedig, amikor polgári mecénásai felfedezik benne a költőt, azt csinálja, ami azoknak tetszik: szonettet ír Juhász Gyula modorában, mert Espersit doktor szereti és sokszor vendégül látja a magános költőt; forradalmi verseket ír, deklarál, mert pártfogóiban még elevenen él a polgári forradalom emléke. S amikor a fiatal költő már régen az Élet koldusa volt, Espersit szájaize szerint ilyen címet ad kötetének: A Szépség koldusa. A cím jobban jellemzi idős barátját, mint a fiatal pártfogottat. Közben vagy háromszor öngyilkosságot kísérelt meg. Nehéz a polgárosodás útja, tövisekkel van tele és megaláztatással.

A Vágó Márta iránt érzett szerelem ismét a polgárság felé indítja, s ismét nem sikerül betörnie. A kísérletezők száma sok, a lehetőség kevés. Barátainak legnagyobb része tipikus polgár, műkedvelésből forradalmár. Csak a huszas évek végén döbben arra, hogy a polgárságba nem betörni kell, a polgárságot meg kell semmisíteni. Ez a fordulat az életében.

III.

A SZÜRREALIZMUS ISKOLÁJA

A szürrealizmussal való találkozása nem „folt” az életrajzon és a költői fejlődésben, mint azt állítani szokták és félnek leírni ennek a „dekadens” irányzatnak a nevét is. Nagy iskola volt ez, élete végéig elkísérte a költőt. József Attila nagytakarítást csinált a költői műhelyben és kisöpörte a múltat, kidobott minden ócska holmit: szavakat, képeket, ritmusmegoldásokat és legfőképpen hangulatokat, illúziókat.

És leszámolt a polgári életformák iránt táplált vonzalmával is. A valóságos leszámolás nem az ilyen versekben folyt, bár ezek azt deklarálják:

*Ahol nincsen villanylámpa,
gyűjtsd a burzsujt gyertyalángra,
ahol nincsen hús a babban,
füstölt burzsuj főjjön abban,
úgy biz, édes cimborám!*

(Szabados dal)

hanem a *Medáliák* nyolcsorosaiban. S hogy a „bab” fogalomkörében maradnak, íme egy rész a *Medáliák* 9. verséből:

*a míg göggel fortzog a bab és sziszeg,
főzelékszínű szemmel nézitek,
hogy széles ajkam rezgve ring
a fecskék etetnek bogárral megint —*

A szürrealizmus volt a „nagy palotaforradalom”, a Lázadás, a Felkelés a polgári világban a polgári világ ellen. Révai József, évekig a magyar irodalompolitika és irodalomtudomány fő irányítója József Attiláról írva, töprengve áll meg annál a problémánál, hogy a világ irodalmának minden valamirevaló költője átment vagy a szürrealizmus vagy a futurizmus iskoláján. „Van valami törvényszerű abban...” mondja. Igen, van törvényszerűség benne. Az ugyanis az elgondolkoztató kérdés, hogy miképp lesz a polgári költőből forradalmi költő. Más szóval, mi a szerepe a szürrealizmusnak ebben. A szürrealizmusban a polgár polgári egyéniségét öli meg, rombolja szét, feszíti a merész képek keresztfájára. Az út és a mód, igaz, bonyolult egy kissé, ám hatása kétségtelen. A költészetben véghez vitt rombolás visszahat az életre. A költő a

versekben, sokszor mesterkéltén és nagyon is tudatosan a világot kúszálnak, zilálnak, abszurdumnak mutatja, a polgári világ rendjét, káoszna, a lehetséges életet lehetetlen életnek. Mindez szelíd költői játék eredménye. Abban a költőben azonban, aki eljut ahhoz a ponthoz, hogy költészete abnormális világot azonosítsa a valóságos polgári élettel, tehát felismerje abban is a rendellenességeket, az abszurditást, megjelenik az az „erkölcsi szükségérzet” is, amely a világ megváltoztatásának a gondolatát tüzi zászlajára. Nem minden szürrealista költő lett forradalmár, de majd minden forradalmár-költő szürrealista volt, és elsősorban a fiatalabb évjáratnak. Így vált a szürrealizmus költői feltételévé a költészetnek polgári fejlődésről való leválásában.

József Attila tudta ezt és sohasem tagadta meg szürrealista múltját, még akkor sem, amikor „vonalhú” költőként plakát-verseit írta, sőt azokban is felhasználta a szürrealizmusban tanult költői eszközöket. Villonos és kalevalás versei (*Lebukott*, *Bérmunkás-ballada*, *Áradat*) éppen úgy a szürrealizmus hatására mutatnak, mint kis dalai (*Ringató*, *Két vers*, *Klárások*). Hogy a Petőfi-féle népiesség újabb divata korában ő a középkori hanghoz nyúl vissza és a népi költészet mélységeihez, abban a szürrealizmus irányítását kell látnunk.

A szürrealizmus a freudizmus iránt is felébreszti a kíváncsiságot. Ez a freudizmus második hulláma a magyar irodalomban. Az elsőnek a hátán Babits *Gólyakalifa*-ja érkezett, József Attila az emberji tudat marxista értelmezéséhez jut el ösztönző, gondolatébresztő segítségével. Ebből magyarázható, miért nem lehet József Attilát „szocialista realista” költőnek tartani.

IV.

MIÉRT NEM SZOCIALISTA REALIZMUS?

Érdekes utat tett meg a József Attila-értékelés az utolsó tíz évben. Volt párt-költő, a magyar kommunista költője, azután mint az „antirealista irányzat” hívéről fenntartással beszéltek róla és csak „csfráit” találták meg a szocialista realizmusnak költészetében. Mostanában már a legnagyobb szocialista realista költők egyikének tartják — hibái ellenére is.

A marxisták legnagyobb része elvből elveti a freudizmust. József Attila racionális magját kereste, s nem látott áthidalhatatlan ellentétet a marxizmus és a freudizmus között. Hosszas lenne kifejteni, hogy miért, tanulmányait olvasva azonban kétségtelessé válik a fenti megállapítás. Lényegében a „politikusi költő” két útját bontakoztathatjuk ki József Attila példája nyomán. Itt már nem a polgári költészetről és ennek nyomán a polgári világnézetről való leszakadásról van szó, hanem a következő lépésről: hová, milyen úton ezután?

József Attila a harmincas évek elején eljutott addig a pontig elméleti tanulmányai során, hogy felvethesse a kérdést: a forradalmár költő az élet milyen területén tevékenykedjen? A költés társadalmi tevékenység, vallotta, de a költészet forrásterületét az „ösztönök világában” jelölte ki. Ez az álláspont felszínesen nézve antimarxista elképzelésnek látszik. József Attila logikai levezetései azonban megmutatták, hogy nem így van. A forradalmár költőtől a párt irodalompolitikája a munkásosztály mindennapi harcában való részvételt követelte meg: agitálnia és tudatosítania kellett. Mozgási területe a termelőerők világa volt: a felszín, a munka, a nyomorúságos munkásélet, a „van” és „nincs” legegyszerűbb kérdései, a kizsákmányolás. Azonban a költő az említett években eljutott addig a felismerésig, hogy a termelőerők már elidegenültek az embertől, az embernek nem emberi, hanem embertelen arcát testesítik meg. Az ember ezek mögött van valahol — az „ösztönökben”.

Így merült fel az ösztönök vagy a termelőerők költészetének a dilemmája. József Attila most már biztosan indult el az „ösztönök” költészete felé. A párt költői a másik úton járnak még ma is: a termelőerők költészetét művelik, például leírják a munkafolyamatokat, a felszínen járnak, holott az alienált ember viszonylatában az ember még nem a munkája, az elidegenült tőle. Az alienáció viszont éppen a szocialista realizmustól áll a legmesszebb, összekapcsolódásuk, mai tudásunk szerint, elképzelhetetlen legbelső lényegük miatt. Végső fokon nem véletlen az, hogy a Szovjetunióban még ma sem becsülik József Attilát és hogy a költők hazájában még ma is óvakodnak az ő példáját követni és mutatni a fiatal költőknek.

A szürrealizmus és a freudizmus tehát alaktalan káosz, amelyben a marxista költő rendet tud teremteni, ha lényeglátó. József Attila pedig nemcsak a

valóságos élet lényeges jegyeit ismerte fel, hanem a marxizmusba is így hatolt be. Mert a *Tőke* első kötetéből hány marxista jutott el az elidegenült ember fogalmáig (persze Hegel *Fenomenológiája* segítségével is!) akkor, amikor még Marx *Ökonómiai-filozófiai kézirat*ai ismeretlenek voltak?

V.

FRANZ KAFKA ÉS JÓZSEF ATTILA

Lassan fény derül József Attila széleskörű filozófiai és irodalmi ismereteire is. Ezt mindig valahogy kifelejtették költészetéből. Éber szemmel figyelte korának jelenségeit, mohón olvasott, baráti köre pedig szállította neki az olvasmányokat. Németh Andor például Franz Kafkára hívta fel figyelmét. A tanú Fejtő Ferenc erre, de a tárgyi bizonyítékok a költő versei.

Fejtő Ferenc a *Látóhatár* 1954 májusi számában Németh Andorra emlékezve jegyezte le: „Emlékszem, egy este — 1933-ban — József Attila egy különös történettel állított be hozzám, amelyet — mondotta —, egy barátjától hallott. A történetben, amely nagyon felizgatta képzeletét, egy pörrel volt szó, amelyben a vádolt kézzel-lábbal hadakozik, hogy megtudja, mivel vádolják, ám hasztalanul. Az eljárás ellene, tőle függetlenül folyik, valami végzetes gépies törvényszerűséggel. Nyilván nem is valamilyen pontosan meghatározható vétségért, hanem egy „eredendő” bűnért vonják felelősségre. A történetet, Kafka azóta világhírűvé vált *Pörének* meséjét Németh Andor mondta el József Attilának, akiben mély nyomot hagyott. Alighanem a kaffai világhangulat járt vissza benne később, amikor a saját létét is pörös ügyként fogta fel: „hamis tanuvá lettél saját igaz pörödnél...”. Ezt írta Fejtő Ferenc. S most íme a versek tanulsága.

1935-ben vagy 1936-ban írhatta azt a töredékben maradt versét, amelynek ez a jellemző címe: *Jelenet egy büntető-törvényszéki tárgyalás irataiból*. A bűnös és a vádolt verses beszélgetése ez. Tartalmában, a gondolatokban egyezik azoknak az éveknél a termésével. Mindinkább elhatalmasodó idegbetegsége adja meg a külső keretet: a költő vizsgálódása mindinkább önmaga felé fordul. Az ideológiai összefoglalás, vizsgálódás

lódás kora lejárt: múlt, jelen és jövőendő eszmei síkon való elemzése során társadalmi helyzetének állásában is talált ugyan magyarázatot a maga bajára, az *Eszméletben* meg is írta, hogy belül fáj, de kívül a magyarázat. A rázúduló csapások azonban tovább érlelik benne a vágyat: kikutatni, mi lehet még az oka, hogy ilyen embertelen helyzetbe jutott. Bűnt kellett elkövetnie, vétkesnek kell lennie, hiszen miért bűnhődne másképp ilyen nagyon? Miért ilyen sikertelen az élete? De mi a bűne?

Bűnös:

*Szótlanabb, némább bűne nincsen
enyémnél senkinek, bevallom.
Szeretném, hogyha itt, te vád,
Szemtől szembe megmondanád
a bűnt. Mert nem lehet meghalnom...*

Mi a bűne Joseph K.-nak? Semmi. Az, hogy él. Az élet nagy bírósági tárgyalása folyik s a vétek az, hogy megszületett az ember; vétkes, mert él. József Attila is ezt a vétket fedezi fel. Gondoljunk csak a *Kései sirató* gondolataira.

Vádló:

*Ím anyját falta föl magzatja
mohón és vonítva, e cseléd.
Két kézzel tépte emlékét,
ahogy most önmagát szaggatja.
Nem emlékezik arra persze,
mint vette vérét és tejét
s lógatja fondor fafejét,
hogy elhiggyük, nincs bűnre merszel!*

Bíró:

*Anyád meghalt tizenhat éve
— ezt meg kell állapítani —,
le vannak rágva csontjai
és szülőhúsa meg van éve.
Igaz-e hát, hogy öbelöle
táplálkoztál, te hajdani
élődsi kisdéd...*

Ez a kaffai hangulat, amely nem más, mint egy konkrét társadalmi helyzet lelki vetülete, évekig fogságában tartja a költőt. Verseiben sorra felbukkannak a pör és a bűn motívumai. Az élet, mint bűnvádi eljárás az emberek ellen, ez kísértésként állandóan gondolatai között. Egyik fiatalkori zsenyéjében így fogalmazza ezt meg:

s bűnhődnom kell, mert nagyot
[mertem...
(Vágymagam a Hold alatt)

Ez még kamaszkori nagyozolás, a „nagyot-merés” nem is olyan nagyot-merés. A vers, amelyből kiemeltük ezt a sort, magános tavasz-éji sétáról beszél és minden ilyen séta elengedhetetlen kul’sszájáról, a Hold-ról. Aztán megjelenik a Valaki is... A nagyot-merés nagy szava és a büntudat ilyen összekapcsolása tudatosodása hajnalán teljesen a véletlen műve és mestereire vall. De ott van s benne van a nagyot-meréssel összekapcsolva.

A férfi számvetései már másirányúak. A bűn fogalma egészen megváltozik. Ez már hamisítatlanul Kafka hangulatvilága, persze józsefattilalva egyénítve. A Németh Andortól hallott történet alkalmas talajra hullott és ott versek bokraivá nevelődött az örület felé haladó költő önmarcangolásában. Előbb széles, majd inkább maga felé fordulva, mind szűkebb körben mozog gondolata, végül önmagába csap, beletép idegzetébe:

*Ebben a megváltozott világban
egy pillanatom nem volt nemes...*

Felsorolja boldogtalanságát, az erkölcs „sunnyiságát”, elmondja, hogy „ezért ülnek oly sötét dolgok oly hatalmak” a szívében, s így fejezi be versét:

*Komor ég alatt üldögélek,
mint hajléktalan a hid alatt.
Mindentől fölmentem magamat,
mert nem lesz utolsó ítélet.
(Számvetés)*

Verseiben nyomozva, egy kicsiny, pár verses töredék nyomán a karkai lelki-regény képét bonthatjuk ki, amely csonkaságában is kerek egész hangulat: *En nem tudtam*. Ez a címe e „regény” következő fejezetének:

*En nem tudtam, hogy annyi szörnyűség
barlangja szívem...*

Ez már a felismerés, megváltoztatása annak a véleménynek, hogy „bűnről fecseg, ki cselekedni gyáva”. Most már az eredendő gatszagról beszél, mely „mint ravatal feketül” a szívében. A bűnösség a magány gondolatába nő át, egyedül kell megvívnia harcát és ezért az a kérése, hogy:

bár lennétek ily bűnösök mindnyájan,
hogy ne maradjak egész egyedül.

A verembe esett farkas, az önkörébe zárt ember tipikus hangulata ez. A versek egy-egy futamából kicseng az is, hogy agya sorra veszi és vizsgálja újra és újra az életét, a jelenségeket, hogy bűne magyarázatát megtalálhassa. Minden ilyen kísérletsor után felhangzik a panasz: mi a bűnöm?

*hogy jöjjön el már az, ki megbocsát
és meg is mondja szépen, kicsodát
bocsát meg nekem e farkasveremben!
(Mint gyermek...)*

A Bűn című verse negyven sorban taglalja ezt a hangulatot:

*Zord bűnös vagyok, azt hiszem,
de jól érzem magam.
Csak az zavar e semmiiben,
mert nincs bűnöm, ha van.*

*Hogy bűnös vagyok, nem vitás.
De bármit gondolok,
Az én bűnöm valami más...*

„Gyónása” kiszínezi a bűnt és azzal vádolja magát, hogy őlt, „késsel szúrt”. De ez a „bűn” is embertársait terheli, hisz az „erény hőseinek” arcán fedezte fel a bűn árnyékát. Ebben az időben a költő végtetek közt hanyódik. Egy versén belül is, kicsoda ellentét van! Hét szakon át vádolja magát, majd a végén, megcsillan a remény: „te nem vagy idegen”. S erre a gondolatra már így válaszol:

*majd én föloldozom magam;
ki él, segít nekem.*

Tipikusan mutatja a *Levegőt!* című verse a „pör” és a „bűn” fogalmának társadalmi meghatározottságát. A költő gondolati világában az önmagával folytatott per bizonyító anyaga személyi jelleget csak ritkán kap olyan értelemben, hogy személy szerint vádolná magát valamilyen tettéért. Ez a belső pör csak a külsőnek, a társadalomban folyóknak a vetülete, érzés-lecsapódása, amely a terror és a rendőr-állam légkörében, a gyanúsítások és detektívek kibírhatatlanságában fogan meg:

Számon tarthatják, mit telefonoztam
s mikor, miért, kinek.

Aktába írják, miről álmodoztam,
s azt is, ki érti meg.

És nem sejtethem, mikor lesz elég ok,
előkotorni azt a kartotékot,
mely jogom sérti meg.

Rögeszmék rabjaként újból kezdődik a kör. Egy gyerekkori lopásának emlékébe kapaszkodik most: hátha az a vétke. Jolán hiteles történetül jegyezte fel könyvében, bár nem tudni, a versész nyomán írta-e meg, vagy közvetlenül az emlékből merítette. Ennek a lopásnak a visszfénye van *Ha a hold süt...* című versén, amelyben egy éjjeli kisurranást írt meg. Az éhes gyerek éjjel kiszökik a konyhába, hogy kenyeret lopjon. Talán ez a bűne?

Azt hiszem, itt kell keresnünk egyik forrását a gyerekkora emlékeibe oly tépelődően belemerülő evokációnak. Egyik summázó, már az élettől búcsút vevő utolsó versében, számot adva, ezt mondja:

*S romlott kölkökre llettél
pszichoanalízisben.*

(Tudod, hogy nincs bocsánat)

A „romlott kölkök” a maga fiatalságából lép elébe, aki anyjától kenyeret lopott és anyjának kenyeret csent, az a kis „srác”, aki a pesti argó nyelvén értékeztet a nagyvilággal és megkísérelte a lehetetlent: jég hátán élni meg; aki nem értette meg a proletársorsot, aki előtt titok, miért hagyta el őket az apjuk; miért hívják Pistának, miért nincs boldog gyerekkora, hisz még a padlásra menés primitív gyönyörűségét sem élvezhette. Ebből a magból nőtt ki, fejlődött, lombosodott, a vele egy életet élő milliók életét kifejező nagy verseinek sora. Az *Elégia* és a *Kései sirató* is itt fogant, legmélyebb hajszálgökereire mutathatunk így.

Ez már egy szélesebb köre a bűn hullámverésének. A kései szerelmes versek anyát kereső panasza, szeretetet imádkozó könyörgése; például kisgyerekkori panaszait visszhangozzák, mint ahogy a *Mama* c. versében is azzal pöröl, „romlott kölkök”-voltával és gondolkodásával számol le. Az illúziók felszíne után itt már eleven húsba, idegbe lép: önmagát marcangolja.

De e kitérő után térjünk vissza gondolatunk fonalához. Mi a bűne? A *Kiáltozás* című versében így jajong:

*mert semmit nem hiszek s nagyon
félek a büntetéstől.*

Egyik legmegrázóbb versében, a *Ki-be ugrál...*-ban ismét csak a bűne után nyomoz:

*Mint űrt a fényszóró, csupasz tekintet
kutatja bennem: Mit vétettem én,*

*hogy nem felelnek, akárhogyan intek,
hogy nem szeret, ki jog szerint enyém.
Ne higgyetek értetlen bűneimnek,
míg föl nem ment az odvas televény.*

Vallani, tagadni, tanúskodni... Ezek a szavak ismétlődnek ezután verseiben. A Pör még mindig folyik benne és ellene, bár a szerelem, látszólag elhessegette ezeket a gondolatokat.

A maga életét ekkor értelmezi a „semmi” ellen folytatott pörnek: „az ólálkodó semmi ellen szól, pöröl, szorongó szerelmem”, az „örömök tán a büntetésem hozzák”, „én nem fogom be pörös számat. A tudásnak teszek panaszt”, „Én nem tudom, mi fenyeget”, „tudod, hogy nincs bocsánat”, hisz „hamis tanu llettél saját igaz pörödnél”. „Törvényünk háborús még”. Ez a karkai hangulat szűkebb köre.

Van azonban egy szélesebb is: a világ-börtön fogalmának kialakulása költészetében. A társadalomban élő rab ember képeitől az égbolt csillagrácsaiig és a Flóra-versek madár és kalitka hasonlatáig való átmeneteiben megfigyelhető ennek a szélesebb rabság-pör-ítélet-vádbűn körnek variációja.

S most felmerül a kérdés: mennyiben adósa József Attila Franz Kafkának? A gondolat Kafkái, de a variációk, a megfogalmazások az övéi. Kafka hatása színezte meg eredeti érzés- és gondolatvilágát. Lehet, hogy örületének pillanataiban nem kapaszkodott volna oly csökönnyösen bűnössége eszméihez, mint így, lehet, hogy elméje más tárgyat talált volna, amibe belekapaszkodjon. Kafka hatása azonban kétségtelen.

AZ ŐS SEJT

... ki emlékszem, hogy több vagyok

[a soknál.

mert az őssejtig vagyok minden ős —

Az Ős vagyok, mely sokasodni

[foszlik...

(A Dunánál. III. vers)

*Egykor egy sejt a tengerben kikelt,
hadd jusson el már örökös öledhez!*
(... Aki szeretni gyáva vagy)

Freud hatásnak, kényszerképzetnek szokták magyarázni a költőnek fentebb idézett sorait. A frazeológia Freud iskolájából való, de a költő gondolata nem pszichoanalitikus, hanem társadalmi. Móricz Zsigmond a költő öngyilkossága után cikket írt róla *Nagyon fáj* címmel. Nem értékeli, hanem találkozásait írja le, hogy milyenek láttá ő a költőt. Feljegyezte József Attila egyik vallomását is, amely éppen e témához vág, és megvilágítja: „Az emberiség legnagyobb problémája az „ős-szülés” az, hogy nemzheti-e a sejt önmagát? Az agy megérintetlenül új gondolatot? Az agyniség megválthatja-e, megfordíthatja-e, új útra viheti-e saját valóját?”

A proletárgyermekek ott nyüzsgöz az utca porában, mint pordró a hordóban, a napon. De a proletárgyermekekből nem lesz pillangó, csak proletár: elrontott emberi példány.

Mert, a proletár, az nem valami egyseges típusa a társadalomnak, sőt, a proletár a félben maradt lény, akiből nem lett se paraszt, se gazda, se gyári előmunkás, se gondterhes kereskedő-főnök. Aki elért valahová, az már nem proletár, azt meg lehet nevezni műfaj szerint: éjjeli portás, vagy szén- és fakiskereskedő, vagy bádogos, vagy valami, aminek neve van, mert neve után adót fizet: a polgár ott állapodik meg, az adófizetés az ő stigmája. De a proletár, az semmi. Az a híg kocsonyás élőlény, amely egyszer gilisztának látszik, mert földet majszol, máskor békának, mert kuruttyol, vagy lócitromnak, mert ott felejtette a sors a kerekek alatt: pedig mindig ugyanaz, a semmivé alakult valami, amiből már soha valami nem lesz, mert elnyelte a semmi.

Most ez a Semmi, ez megválthatja-e magát: hogy lesz némely semmiből Valaki?”

A *Hegel, Marx, Freud* című töredékben maradt tanulmányában József Attila így fogalmazza meg ugyanezt a gondolatot: „Egy új természettudomány, a pszichoanalízis azonban azzal a felfedezéssel vált betegségek gyógyító módjává, hogy a tudat képes a lét közvetlen alakítására, ha másként nem, hát úgy, hogy kivet magából, elfojt oly gondolatokat, amelyeket éppen a valóságos természetes lét sugalmaz s ezzel az elfojtással annyira megváltoztatja a létet, hogy az egészséges ember beteg emberré válik...”

Metafora, amely a valóságos élet nagyon is társadalmi vonatkozásait ragadja meg. József Attila gondolkodásában az „ős-sejt”-nek és „ős- szülés”-nek költői síkon a proletariátussal való ki-egyenlítése szintézisét jelentette nemcsak egyéni problémái megoldásának (hogy önmaga ura lehet-e sorsának, tudatosan megszabhatja-e élete alakulását, vagy pedig ezt végérvényesen determinálta osztályhelyezete, mi az a talán többletnek nevezhető sajátosság, amely egyeseket a proletárságból a proletársors átélésének súly-vállalására kényszerít, másokat „erkölcsi szűkségletként”, a polgári osztályból a forradalomhoz vezet — nem szabad elfelednünk, hogy József Attila egész fiatalkora a polgársághoz való közeledésben telt el!) hanem az egész proletárság jövőjének is. A munkásosztály képes lesz-e megteremteni önmagából az emberi társadalmat végbe mehet-e az „ős-szülés”, megszülethet-e az ember; Marx gondolata, hogy az eddigi történelmi fejlődés tulajdonképpen a történelem előtti időben játszódott le, az emberi történelem, az ember igazi élete csupán a szocialista forradalmakkal kezdődik, tehát ismét csak az általánosság síkján, a proletariátus képes-e önmaga léte formálására, meg tudja-e magát semmisíteni és ezzel megsemmisíteni magát a polgári társadalmat is; egy új, emberi világ szülőanyjává válhat-e; az ember „ős-sejt-állapota” szaporodásnak, fejlődésnek, növekedésnek indulhat-e; ezek a költő kérdései. Ezeknek a gondolatoknak kérdésekként, sőt kételkedő, feltételes lehetőségeként való felmerülése nem véletlen. A város peremén jövőbe vetett hite mellett. A költő önmaga betegségének sötétségében, az egész magyar társadalmi élet pedig a fasizmus rettenetes árnyékában élt. A költő hittal vallott jövő-vallására ezeknek árnyéka borult.

Nem véletlen, hogy a költő a szerelemben is ezzel a képpel fejezi ki gondolatát, ebben az időben már csak a szerelemben látva a mentséget. Ezzel Flórához kapcsolódó szerelmi vonzalmának a jegyében fogant. A szerelem a költő szemében az ember faji (genetikus) megnyilatkozása vagy ahogy *Hegel, Marx, Freud* című töredékében idézi Marxt: „Az embernek az emberhez való közvetlen, természetes, szűk és ges viszonya a férfinék a nőhöz viszonya. Ennek a viszonynak jellegéből következik, hogy az ember, mi faji lény (Gattungswesen) mennyire let magáé és mennyire fogta fel magát;

férfinék a nőhöz való viszonya az embernek az emberhez való legtermészetesebb viszonya. Tehát benne mutatkozik meg, hogy mennyire lett természetes lényegévé az emberi lényeg". A költő utolsó menedékül az embernek ezt a biológiai állapotát fedezte fel, s innen akarta „emberivé” tenni az életét, azt, aminek társadalmi síkon a maga életében már nem remélte megvalósulását látni. A faji (nemi) jegyeknek különválasztása a társadalmi ember fogalmától, mert ez a tökéletes termelési rendben így van, tehát a költő korában is így

volt, a valóság megmutatása is. A költőnek ez a kiútja, megoldási kísérlete nem járt eredménnyel, halála előtt szerelmi költészete elnémul. De az egész emberi életre, e kettő egységére vágyása mindvégig élt benne.

Az „ős-nemzés”, „ős-szülés” problémája így tükrözte társadalmi és egyéni élete síkján, sok változatban is egész költészete alapvető problémáját: a maga és osztálya elidegenülésére ébredt és ennek az elidegenülésnek megszüntetésére törekvő ember hősi küzdelmét.

Albert Camus emberi arca

G. Czimmer Anna

Azt mondják, az író embersége műveiből tűnik ki. Ez igaz. Minden igazi író a benne élő világképet fejezi ki, korának jelenségeire reagál belső parancsra, kora kérdéseire felel igennel vagy nemmel. Ezáltal mutatkozik meg embersége. Ennek kapcsán a legtöbb író beleviszi írásaiba személyes élményeit, életének emlékezetes eseményeit vagy apró epizódjait, gyerekkori emlékeit. Nemcsak első személyben, hanem alkottott alakjai szavain keresztül is önmagáról beszél. Albert Camus azok közé a ritka íróemberek közé tartozik, akik a lehető legkevesebbet árulják el írásaikban saját személyükről, életük folyásáról, emberi sorsukról. Számos művének észak-afrikai környezetrajza csupán azt sejteti, hogy onnan jött, de nem tűnik ki, hogy milyen útravalóval, mely utakon és állomásokon keresztül jutott el addig, ameddig író elérhet. Amit írt, az jórészt éles megfigyelés és mély gondolkodás szülötte, és csak nagyon kevés benne az önéletrajzi motívum. Ha órála akarunk valamit megtudni, azokhoz kell fordulnunk, akikkel élete útja együtt haladt vagy kereszteződött.

Egy képsorozat és évszámok, pusztán életrajzi adatok fekszenek előttem. Érdekes visszalapozni ebben az életalbumban és végigkísérni fejlődése útján. Hítetlenkedve nézem a képeket. Hogyan? Ez a kislányruhás kerek szemű csöppség, ez a sötétruhás fehér szalagos komoly kis elsőáldozó, ez a matróruhás süvölvény keresztbe tett lábakkal és karbatett kezekkel egy elemi iskolai csoportképen, ez a fekete kötényes kis kádárinas nagybátyja műhelyében, ez a labdával guggoló futballkapus egy csapatkép közepén, ez a kimaszkírozott színész, ez a zsebredugott kezű fiatal újságíró a szája szélén fityegő cigarettaival, ez a szelíd mosolyú „meglett” családapa, serdülő lánya és nagyocskája fia vállára tett kézzel — ez mind Camus? Igen, ez mind Camus, Albert Camus sokféle arca. Legutóbbi képe: magas, jócsontú, nem sovány, de karcsú férfi. Hosszúkoponyájú fején szembeötlik magas homloka, egyenesszálú, felfelé fésült sűrű fekete haja és bajusztalan, széles felsőajka. Orra? Önkéntelenül is a nevére gondol az ember, mert „camus” jelentése kurta, lapos orrú. Nomen est omen. Ki tudja, melyik

paraszti őse kapta ezt a csúfnevet — falusi szokás szerint, nem ok nélkül —, s rajta maradt a familián örökre. Azt mondják, hogy szeretett teli szájjal nagyokat nevetni, erős és mély hangja a rádióban úgy hallatszott, mintha alagútban beszélne. Jó úszó és jó táncos. Igen, ez egy boldog, gondtalan és makkegészséges ember képe — gondolhatnánk.

Tévedés. A látszat csal. Camus egészen fiatal korától kezdve sokat betegeskedett és életútja küzdelmes volt. Élő példa arra, hogy — barátja, Malraux szavával élve — „nehéz dolog embernek lenni”.

Családja? Apja Elzászból Észak-Afrika áttelepedett földmunkás, anyja spanyol származású. Egyetlen gyermekük, Albert, 1913 novemberében született Algéria egyik vidéki kis helységében. Árván maradt, mielőtt apját megismerhette volna, mivel az 1914—18-as világháborúban a marne-i csatában elesett. Édesanyja igyekezett megadni kisfiának, ami szegénységéből telt. Az elemi Algier egyik külvárosi népiskolájában végezte. s iskola után a tanítónak házimunkát végzett. Mint jófejű gyerek és úgy is mint hadiárva, Algier város ösztöndíjával került a középiskolába. Repülnek az évek. nő a fiú, jól fejlett és erős, rúgja a bőrlabdát, nagyon is rúgja. Tizenhat éves korában már kapusa az egyetemi hallgatók futballcsapatának. És ebből eredt a baj, a futballozásból. Túlzásba vitte és letört. Tizenhét éves korában tuberkulózis tüneteinek léptek fel tüdején, s abba kellett hagynia a futballozást örökre. A betegség útitársául szegődött egész életére és többször válságba juttatta. Betegségéről sohasem beszélt. Egyszer, amikor munka közben fulladási roham fogta el, azt mondta: Ez megalázó.

Alighogy valamennyire felépült, újabb gyerekséget követett el. Húsz éves fejjel megnősült. Kétségtelen, hogy a tbc-sek ismeretes erős elnyágvásának volt szerepe ebben a megfontolatlanságban. A konzekvenciákat hamar levonta: egy év múlva elvált. Huszonegy éves korában belépett a kommunista pártba, de egy év múlva kilépett. A marxizmus éppúgy lepergett róla, mint régen a katolizmus, később Plotinosz neoplatonizmusa, Bergson vagy Sartre egzisztencializmusa.

Az irodalom iránti vonzódása megmutatkozott már pályaválasztásában. Az algéri egyetemen irodalomszakos tanárnak készült. Szellemi szférára és gondolatvilágára jellemző disszertációjának a tárgya: A hellénizmus és a keresztény-

ség viszonya Plotinosz és szent Ágoston iratai alapján. Camus-ból a komoly készülődés ellenére sem lett tanár soha. Közvetlenül a diplomavizsga előtt egészségi állapota súlyosra fordult és ott kellett hagynia mindent. A tanári pályára éppúgy nem tért vissza soha többé, akár a futballpályára. De fiatalossága, tevékenységi vágya levezetést keres betegeskedése alatt is. Sok mindenfélét tesz-vesz: novellákat írogat minden feltűnés nélkül, részt vesz egy munkásszínház szervezésében és ennek amatőr vándoregyüttesében maga is játszik. A színházhoz való vonzódása elemi erejű és nemcsak átmeneti. Ez lesz az az „első szerelem”, amelyhez aztán vissza-visszatér egész élete folyamán, szinte haláláig. Regényeket ír át színpadra és első nagyobb írói műve is dráma, a Caligula. Ezt aztán a horáciuszi jótanács szerint kilenc évig hevertette a fiókjában. Camus-t jó megjelenéséért, beszédhangjáért és arcjátékáért jó színésznek tartották. Nem „teátrálisan”, hanem mély átéléssel alakította szerepeit. Az algéri rádió meghívta dramaturgjának és a rádiószínház együttesébe színésznek. Közben az algéri republikánus lap munkatársa is lett és annak kiküldöttjeként a kabil helyzetet tanulmányozta. A rádiószínház vándortársulatával bejárta a tartomány falvait és kisebb városait. A színészi alakításról és hivatásról örökbecsű szép sorokat írt később a Sziszifosz mítosza egyik fejezetében.

A második világháború küszöbén politikai magatartása miatt a nemkívánatos személyek listájára kerül és kénytelen elhagyni Afrikát. Így került át 1940-ben Franciaországba a Paris Soir-hoz. Ugyanebben az évben másodsor is házasságot kötött, két gyermeke született belőle. Az igazi Camus — író és ember egyképpen — a német megszállás cseppet sem nyugodt atmoszférájában kezdte bontogatni szárnyait. Nem sodortatja magát, hanem saját elhatározásai irányítják útján. Ingadozó egészsége és a háborús politikai helyzet miatt többször változtatja lakóhelyét. Betegeskedése, fizikai tértelenségre kárhoztatott periódusai kedveznek elmélyedő szellemi munkájának. Mindenütt és szüntelenül ír. Egy ideig Lyonban él, aztán visszamegy Észak-Afrika Orán városába (innen vette a Pestis környezetrajzát), majd tüdele állapota miatt egy ideig a Francia-Középhegységben tartózkodik. Itt megfigyeli a hegyilakók életét és szociális viszonyait, s később felhasználja novelláiban. Két évig dol-

gozott első könyvében, a szerényen „elbeszélésnek” nevezett *Etranger-on* (jelentése „idegen”, de a könyv magyar fordítása a *Közöny* címet kapta). Amikor 1942-ben megjelent, nem aratott osztatlan sikert, de mindenképpen sokat beszéltek róla és az irodalmi berkek tapasztalt rózái felfigyeltek a mutatkozó oroszlan-körmökre. Közben már hosszabb ideje dolgozott a Sziszifosz mítoszán (az „abszurdum” filozófiáján) és írta már a *Pestist* is. A következő évben az óriási Gallimard könyvkiadó cég felajánl egy lektori állást és Camus elfogadja. Kétgyermekes családjára már. És mialatt azt a „szürke” és „ártatlan” munkakört tölti be a világ előtt, bekapcsolódik az illegális *Combat* (Harc) mozgalomba és Malraux-val és egykori algéri főszerkesztőjével, Pascal Piával együtt szervezi, írja és terjeszti az illegális sajtót. Ebben az időben jelenik meg a *Revue Libre*-ben az első és második „Levél egy német barátomhoz”. Munkahelyén köarc; igazi arcát, meleg emberi és baráti egyéniségét csak illegális munkatársai ismerik. Életformája — nemcsak a háborús viszonyokban, hanem azután is — egyszerű és mérsékelt. Hiányzik belőle a szerzési vágy, a luxus vagy a „biztos menedék” és a népszerűség keresése. A felszabadulás után Camus az akkor már legálissá vált *Combat* lap főszerkesztője lett, 1947-ig. Közben 1945-ben végre színpadra viszi *Caliguláját* és egymás után jelennek meg írói útjának súlyos mérföldkövei. Sokat dolgozik a színpad számára is; Lope de Vega-, Calderon-, Faulkner-átdolgozásokat és eredeti színdarabokat ír. Szép baráti gesztussal sajtó alá rendezi az illegitimitásban kivégzett Leynaud költő poszthumusz verskötetét. 1949—51 közt egy súlyosabb betegségi periódusban két évig állandóan a *L'Homme revolté* dolgozik (A fellázadt ember). A most már szellemileg teljesen felszabadult és érett Camus korunk felelősségérzettel telt értelmiségének lelkiismerete hangján szólal meg és hallatja szavát mindenkor az erőszakkal és az igazságtalansággal szemben. Felhívásai: 1945-ben Hiroshima bombázásakor, 1949-ben a halálra ítélt görög kommunisták érdekében. 1953-ban a kelet-berlini munkásrendülés alkalmával. 1955-ben a „pestis orvosokhoz”, 1956-ban a magyar írók segélykérésére az Egyesült Nemzetekhez, tanúságai ennek a független és félelemnélküli léleknek.

Camus életútjának jelentős állomásai utazásai Olaszországban, Görögországban, az Egyesült Államokban és Dél-

Amerikában. Az UNESCO megbízásáról lemondott, amikor Franco Spanyolországába akarták kiküldeni. Politikai cikkeiben (*Actuelles*) elmélyedve foglalkozik Algéria problémáival. Álláspontjának tömör kifejezése: Én algéri vagyok és francia, nem pedig francia-algéri.

A nagy írói géniuszok közül Franz Kafka és Dosztojevszkij állanak legközelebb lelkéhez. Sokan és sokáig Sartre követőjének és egzisztencializmusa letéményesének tartották. A valóság az, hogy Sartre-val 1944-ben ismerkedett meg (két évvel az *Etranger* megjelenése után) és kapcsolatuk 1952-ben egy eszmei vita után szakítottal végződött.

1947-ben a *Pestist*ért megkapta a kritikusok díját. Az író t érhető legnagyobb elismerést az 1957. évi Nobel-díjjal kapta meg. Albert Camus nagysága azonban nem pünkösdi királyság a Nobel-díj koronája fényénél. Írói emberisége igenli ezt az „abszurd” életet, a felfoghatatlan embert. Rendületlenül hisz abban, hogy a világ minden magasabb rendeltetés nélkül áll fenn. Szemléletében nyoma sincs betegségek komplexumnak: élni kell és küzdeni érdemes minden látszólagos értelmetlensége ellenére is, az emberért. A cél: az embert megmenteni, a Földet újra „lakhatóvá” tenni. Az írónak nem azokat kell szolgálnia, akik a történelmet csinálják, hanem akik ennek alá vannak vetve. Az újságírást a legszebb hivatásnak nevezi. Az embert két látószög alatt látja: magányosságában és emberi szolidaritásában (*L'homme solitaire* ou *solidaire*). Minden kérdésben az érem mindkét oldalát nézi és ragozó tisztán kimondott igennel vagy nemmel felel. Eltéli a terror mindennemű formáját és elvet minden dogmatikus világnézeti tant és totalitárius rendszert, anélkül hogy élesen vádolna bárkit is. Nem pellengérez és nem gúnyolódik, hanem megérti azokat is, akik nem értik meg őt és utat mutat a helyes emberi magatartásra az osztatlan emberszeretet alapján.

Lassan dolgozott, egy-egy műven átlag két évig. Önmagával örökké elégedetlen volt; kéziratai olvasása-or gyakran tört ki belőle önkéntelenül: De hiszen ez nem az! Utolsó művei Dosztojevszkji *Megszállottak*-jának színpadra vitele (1958) és *Az első ember* c. regényvázlat (1959). A *Megszállottak* húsz éves kora óta foglalkoztatta. Nemcsak a dramatizálás írói munkáját végezte, hanem rendezte is.

Halála igazi „abszurd” volt. Munkaképessége teljességében, pillanatnyi ha-

lálküdelem nélkül hagyta itt az életet. 1960. január 4-én országúti autószerencsétlenségben szörnyethalt. Ugyanaz a Camus, aki szerint az embernek az élethez való ragaszkodásában van valami, ami erősebb minden földi nyomorúságnál; aki az öngyilkosságot „abszurd” okoskodásnak tartotta és a lélek kéte-

lyeinek fölébe helyezte a test egészséges életösztönét; aki mégsem a haláltól, hanem az élve eltemetéstől félt, mint felesége tanúsítja — ez a Camus elvetette a túlvilági halhatatlanságra való hitet is, hogy hű maradjon a földhöz, melyet mindennél jobban szeretett. A földhöz való hűség teszi halhatatlanná.

Írás négy tételben, előszóval és epilógussal

Bori Imre

ELŐSZÓ

Prózánk újjászületőben van.

Tudott dolog, hogy a lírikus változik legkönnyebben, leggyorsabban; a forma kérdése sokkal természetesebb módon oldódik meg a versben, mint a prózában; a tartalom, a mondanivaló, az érzélem, a gondolat kisebb terjedelme sokkal könnyebben, hamarabb tud új jegyeket felvenni, mint az epika. Az elbeszélő műfajok aránylag több problémát vetnek fel változó korokban, — amilyen a miénk is, — mint a lírikus megszólalásai.

Paradoxon, de az epikában, amely látszólag kevésbé szubjektív közlési mód, sokkal inkább a szubjektív elem alkotja a kérdés lényegét, mint a lírában. A próza — mind a tartalom, mind a forma viszonylatában — írói világlátás kérdése. Nem véletlen tehát, hogy a lírikusok csatája évek óta dúl már irodalmunkban, a próza kérdéseit ellenben sokkal bizonytalanabban, kételkedve, megállókkal, tevélygésekkel vetettük fel,

úgy ahogy prózánk is fejlődött az elmúlt esztendőkből. És az sem véletlen, hogy másfél évtizedet kellett várnunk új jellegű prózakötetünk megjelenésére.

Kulcskérdés kettő van itt. Az írói szemlélet, a világlátás kérdése, valamint a forma problémája, amely amannak függvénye és magában rejti a tartalom viszonylatait is. A tartalom kérdése ugyanis mindig a forma problémájának köntösében jelenik meg és fordítva, a forma kérdése mindig a tartalomban nyilatkozik meg, s ez az „alakoskodás”, egymásba csapás mindig a kor- és stílusváltozások, emberi szemlélet-váltások esztendeiben vetődik fel élére állítva, ekkor válik mind a kettő külön-külön és egymáshoz kapcsolva is „láthatóvá”, egymást feltételező szerepük nyilvánvalóvá.

Leegyszerűsített szemlélettel hajlamosak voltunk a múltban csak a forma vagy csak a tartalom viszonylatait tartani fontosnak, és ezzel az egyoldalúsággal kell magyaráznunk azt a „zavart”, ellentmondásos felfogást, amely nálunk a „modern” prózáról élt és él

ma is. A modern próza problémája az írói világnézet-forma-tartalom hármasságának egészen mély, lényegig hatoló összefüggéseit veti fel, és ezen a nyomon az alkotás-lélektan igen érdekes és fontos területei is bejáráhatókká válhatnak.

Modern prózát írni, éppen a világszemlélet-forma-tartalom hármassága miatt, nem egyszerű vállalkozás, mint ahogy azok gondolják, akik mechanikusan és szemiatikusan közelednek ezekhez az irodalomelméleti és nagyon gyakorlati alkotási kérdésekhez. Nagyobb erőfeszítéseket követel meg az írótól, mint a hagyományos, klasszikus ún. realiztikus vagy anekdotázó próza megalkotása. A jól ápolt stílus a modern prózában nem tudja eltakarni a világnézeti problémákat, a szerkesztés hiányait nem lehet anekdotikus csattanókkal palástolni, az ábrázolás lélekbehatoló vizsgálódásait nem lehet az aprólékos leírások költősségeivel helyettesíteni.

Az írónak színt kell vallania, megmutatnia magát. Ez az a szubjektív mozzanat, mely oly jellemző szint ad századunk prózai alkotásai legjavanak. Századunk irodalma ugyanis a filozófiai alaprétegen épült fel, sokkal inkább, mint a múlt század kritikai realistáinak életműve. A modern prózának ez az alapsajátossága nem véletlenül nyomul előtérbe, akarva-akaratlanul az írókra kényszeríti magát. A filozófus-írók megjelenése századunk irodalmában szoros összefüggésben van azokkal a mélyreható társadalmi változásokkal, amelyek a világban lejátszódtak. A múlt században az embert még meg lehetett ragadni reális társadalmi, gazdasági viszonylataiban is, de a kapitalizmus változó szakaszaiban, a mindinkább elhatárolódó, kiéleződő elidegenülés miatt ez a „realitás” illúzióvá vált, az író már a század elején elvesztette érdeklődésének alanyát: az embert. Az absztrakttá vált embert absztrakt eszközökkel, a filozófiával megragadni — ez lett az írók útjává, ez lett módszeré.

Századunk legnagyobb hatású prózaírói ösztönösen vagy különböző alkotás-elméletek, irányzatok, ars poétikák kontextusában erre találtak rá és így fejezték ki az elidegenült ember polgári oldalát. Az elidegenülés negatív viszonylatainak írói ábrázolására a szocialista realizmus, amely erre hivatva lett volna, nem vállalkozott. Ettől függetlenül századunk prózairodalma, különösen pedig az, amely nálunk most,

a jugoszláv irodalom szélesebb területein pedig évekkel ezelőtt megjelent, mind tudatosabban fordul az elidegenülés marxizmus elméletéhez, hogy annak segítségével, az élet hétköznapi jelenségeinek kritikáját adva, megértse és ábrázolhassa az emberek és helyzetek olyan kapcsolatait, amelyek csupán ilyen nézőpontból, ilyen filozófiai szemlélettel mutatkoznak meg, válnak láthatókká.

Prózánk fejlődése ebből a szempontból igen tanulságos, mert az élet látásának és ábrázolásának egy szemiatikus felfogásából indult ki, amely mind a külsőségeknek, mind a cselekményeknek igen nagy szerepet tulajdonított, ugyanakkor annak a már klasszikus elbeszélő modornak a körében mozgott, amelyet a magyar irodalomban Mikszáth és Móricz, meg a második vonalbeliek teremtettek meg és amelyet szociális tendenciával színezett cselekmény fonálán fogalmaztak meg. Ezt váltotta fel az ötvenes években az a felismerés, hogy formai újításokkal fel lehet és fel kell frissíteni a már enyhén ódonzamatú elbeszélő stílust. Azok a formai kísérletek, néhány, elsősorban fiatal prózaírónk inas-éveinek termékei, azt a látszatot kellették, mintha a forma kérdésével együtt megoldódna prózairodalmunk válsága is.

Az epikai formákról vallott új nézetek elsősorban a mai jugoszláv irodalom és a modern nyugati irodalmak legfrissebb formai és stílusbeli eredményeit és a harminc, negyven év előtti újnak példáit tanulmányozva, azokon épülve, alakultak ki nálunk. Hasznos, de föltöbb sok buktatót rejtő tanulóévek voltak ezek. A pusztai formai utánzás sohasem volt gyümölcsöző, mert az átvett forma bizonyos tartalom formája lévén, disszonáns eredményeket szült íróink gyakorlatában. Az ötvenes évek derekán és az utáni években keletkezett elbeszélések beszédesen hordozzák ennek nyomait.

Prózairodalmunk csupán akkor lépett termékeny szakaszába, amikor néhány írónk felismerte, hogy a forma kérdése azonos a tartaloméval, és fordítva, a tartalom kérdése csakis a forma felől közelíthető meg. Mászóval: az élet és irodalom felől egyszerre, egy időben kell megközelíteni azt az eszményi prózát, amely az olvasmányok révén íróban, olvasóban egyaránt él és munkált az igény mind parancsolóbb erejével. Az igény természetesen sokkal előbb ébredt fel, mint

ahogy prózánk első megvalósulásait olvashattuk, de a biztatás és a követelés eljuttatta prózairodalmunkat első olyan eredményeire, amelyekről bátran mondhatjuk már, hogy ízig-vérig modern próza.

Mai, korszerű, modern, időszerű... írtuk le nem egyszer, amikor egy-egy új könyvet üdvözlöttünk irodalmunkban és hiába kerestük azt a bizonyos „újat” bennük. Mai emberekről mai irodalmi eszközökkel szólni — ez volt a cél, feladat és követelés egyszerre. S ismét az írói világlátás, a forma és tartalom problémái nyomultak előtérbe a megoldás ígérével.

Az írói szemléletmód, világnézet kialakulása teremtetten meg alapfeltételét újat adó prózánk megjelenésének. Csak olyan írói szemlélet fedezhet fel a mai korra általában is jellemző mozzanatokat életünkben, amely a marxizmus humanista vonatkozásait nemcsak deklaratív, hanem emberi viszonylatokban is felismerte. Az emberi életek, sorsok, tettek ilyen filozófiai értelmezése lehetővé tette az elidegenülés negatív oldalának tudatos irodalmi ábrázolását, s így a hősöknek olyan sora léphetett az írói érdeklődés körébe, akik eddig az irodalomból kiszorultak. Prózairodalmunknak eddig ugyanis két klasszikus hős-típusa volt csupán: a paraszt és kisvárosi kispolgár. Most olyan rétegek is beléptek az irodalomba, amelyek életének megmutatása eleve feltételezi mind a marxista szemlélet, mind a forma és a tartalom területének kiszélesítését. Így vált a hősök megválasztása az írói szemlélet tükrévé, benső lényének megmutatójává is. A munkástémák előrenyomulása jelzi a fejlődés irányát. Íróink eddig, ha róluk szóltak, vagy parasztként vagy kispolgárként mutatták meg őket, most munkásként is felmérhetőkké váltak.

A fentiekből szorosan következik azután, hogy prózairodalmunk mindinkább intellektualizálódik. Az élet parancsa ez, s mély értelme van annak, hogy éppen a munkás-témák kapcsán mehetett nálunk végbe prózánk gondolati telítődése. Epikánk így az élet mély sodrába került, s életünk lényeges jegyeit fejezi ki, hiszen az új intellektus csakis munkáskörnyezet és munkásvilág gyermeke lehet, mert prózánk parasztsággal és kispolgársággal foglalkozó része nem tudta felcsillantani az intellektualizmusnak még a visszfényét sem.

De szoros kapcsolatban van ez a filozófiai fogantatással is. Az elidegenülés felismerése a ma emberének arcán feltételezi a tettek, hangulatok, gondolatok megmutatásával együtt ezeknek értelmezését is. Az ún. provincializmusnak, irodalmunk egyik legszembetűnőbb jellegzetességének eltűnése szoros kapcsolatban van a filozófáló író-típus megszületésével nálunk. De ez a filozófiai kezdet kapcsolja be prózánkat abba a nagy áramba is, amit modern irodalomnak nevezünk. Prózánk eddig leggyakrabban azt mutatta meg életünkben, ami provinciális volt bennünk és körülöttünk. Azt az ambíciót, hogy megmutassuk a mi tájunk embereiben azokat az általános jegyeket, amelyek a ma emberére általában jellemzők, csak üdvözölhetjük, még akkor is, ha ezek a jegyek az elidegenülésnek sokszor rettenetes álarcában jelennek meg. A végkövetkeztetések, amelyeket Major Nándor, modern prózakötetünk szerzője, könyve címében a vereség fogalmában foglalt össze, és, értelmezett, lesújtóak ugyan, de negatív voltunkkal már egy egészségesebb fejlődés lehetőségét is megcsillogtatják. Egész társadalmi életünkkel hadat üzentünk az elidegenült, tehát embertelen emberi viszonyoknak, a szocialista társadalom építése az elidegenülés okainak megszüntetését is jelenti. S ha egyáltalán felmerülhet a kérdés: jogos-e, helyénvaló-e az elidegenült ember problémáit felfedezni és megmutatni nálunk, Major Nándor elbeszéléseinek tanulságai arra készítetnek bennünket, hogy erre igennel válaszoljunk.

„Idegünk rángó háló, vergődik benn a múlt síkos hala...” — fogalmazta meg az elidegenült ember problémáját metaforáiban József Attila s a kérdés lényegére tapintott. A ma embere a múltból jött és magával hozta a múlt emlékeit, most beleivódott idegsejtjeibe, mozdulataiba, szájartásába, s a nem emberi lét annyira megváltoztatta, hogy most, amikor lehetősége nyílt vagy nyílik létének megváltoztatására, az emberi lét első hajnalpírjában nehezen ismer magára. Az író tükrre még torzan, embertelen lelki vonásaiban mutatja önnön képét, de a meglátás már első lépés a tudatos megszüntetés irányában.

A szerkezeti, stiláris problémák, amelyek a fenti módon meglátott emberi életek ábrázolásakor jelentkeznek, a XX. század világirodalmának általános jegyei közé tartoznak. A történések lel-

ki síkjai, amelyekem az elidegenült ember „él”, a múlt, amely beleszövődik a jelenbe, a jelen, amely múlt események visszfényében jelenik meg, a tetek és a vágyak felcserélt helyei, egymást helyettesítő szerepük, a megtörténtnek és a vágyott, akart, elképzelt dolgoknak egyenrangúsága — mindez úgy jelenik meg a szerkesztés munkája nyomán, mint a vízbehullott kavics hullámgyűrűi, amelyek egyszerre vízszintes és függőleges irányban mozgatják az emberi lélek egészét.

Az elbeszélések stiláris jegyei is azt a raffinált hétköznapiságot szándékoznak érzékeltetni, amelyben az emberek élnek. Az író emberi lelkek útvesztőiben bolyong, labirintusban, amelynek szövevényes folyosói a véletlenek törvényszerűségeivel vezetnek, viszik a történet Ariadne-fonalát nem a végső megoldásig, a kifejtelig, hanem újabb rétegek, folyosók felé. A véletlen az élet logikája, s mint ilyen törvényszerű. A stílus is ezt a véletlent tükrözi törvényszerűen. Az író cseveg, engedelmes eszköze, közlöje a megfigyeltnek, az erőfeszítésnek nyomát sem mutatja, látszólag szeszélyesen követi a lelki történetek kanyarait: ismételt, hanyagul vét az iskolai mondatszerkesztési szabályok ellen; mondatokat halmoz egymásra, nem ügyel a „szabatosság és jóhangzás” iskolás arányszabályaira. Hétköznapi, mindennapi — látszólag ezt kellene megállapítanunk. Pedig ezek a stiláris jegyek, amelyek egyfajta stílus tagadásai is, nagyon tudatos, értelmi írói munka eredményei. A „hétköznapi történet” itt, ezekben a „stílustalanságokban”, amelyek az élő emberi gondolat kifejezői, kapja meg azt a jellegzetes színt, amely elválasztja a múlttól, és amely egyben jellemző módon vetíti elének az írásmű atmoszféráját és jellemzi a hősöket.

A forma és a stílus nem hű hordozói a történetnek, mint ahogy a klasszikus, kritikai realizmus idejében sem voltak azok. Ott megteremtették a rendezettség, a józan ész, a polgári ráció, biztonság-érzet hangulatát, és nagy befolyást gyakoroltak a történet „polgári” jellegének kialakulásában. Ugyanígy a „modern” elbeszélésben is a szerkesztésnek és a stílusnak a szemléletmód mellett oroszlárnrésze van a jelleg-adásban. Amikor az író szétfeszíti a klasszikus, anekdotán épült elbeszélő-formát, pincétől padlásig átrendez mindent, a látszólagos rend helyébe látszólagos rendtelenséget teremt, amikor síkokat,

emeleteket alkot, egyszerre figyel több történetre, több emberre, tulajdonképpen a mi „kis világunk idilljének illúzióját” robbantja szét, a rend illúziójában a káoszt mutatja meg, amely már egy új lelki rend, lelki világ kialakulásának a magja, előfeltétele.

Ez a hosszú bevezetés, amely látszólag a modern próza problémáival foglalkozik, konkrét fogantatású. Alapja, elmélkedésének kiindulópontja Major Nándor *Vereség* címen összegyűjtött négy elbeszélése. Gondolatbresztő hatása, a benne lévő sok irodalomelméleti probléma, az elbeszélések szuggesztív ereje, az író művészi kvalitásai mind azt mutatják, hogy modern vajdasági prózánk első jelentős alkotása. Négy szövevényes e könyvnek jellemző példái mutatja prózánk legújabb eredményeinek.

I. SZÓLAM: AZ ÁLDOZAT

A kötet legjobb írása ez a 118 oldalas, kisregénynek is beillő elbeszélés. Filozófiai fogantatása kétségtelen. A mottójában ezt a szentenciát olvashatjuk: „Ahol a bátorság hiányzik, magyarázatban sincs hiány.” és a regény 21. oldalán ezt a gondolatot találjuk: „Csupa olyan játéka van, gondolta szomorúan a lány, melyben valaki táncol és forog másvalaki előtt, s aki táncol mindig elvágódik. Mindig éppen az vázódik el, aki táncol, a másik pedig méltóságos nyugalommal és egykedvűséggel veszi ezt is, azt is...” „E két pólus között lesz áldozat a szállodai takarítólány. A bátorság a kalauzból hiányzik és „rossz” játéka a szerelőnek vannak, a történet az emberi jellemnek és az élet felfogásának feszítő és rontó kettősségében kap jellemző értelmet. A véletlenek, amelyek a takarítólányt a mozdony kerekai alá sodorják; a gyáva-ság, amely éppen úgy okozója volt halálának, mint a szerelő könnyed élet-felfogása; egyaránt az emberi viszonyok olyan megmutatkozásai, amelyek a maguk módján az elidegenült embert állítják elének. Major Nándor az ilyen helyzetekből adódó „véletlenek” ható erejét mutatja meg és elemzi. „Buta” véletlenek ezek, és éppen ezért nem emberiek, mert ott áll mögöttük a halál, a magánosság, a felelőtlenség, a ridegség. Kész, kiforrott embereket állít elének, akik összetalalkoznak életük egy pont-

ján és a vonzások-taszítások kialakuló véletlenei nyomán haladnak jellemük megszabta útjukon. Az elidegenülés a természetes állapotnak tartott ilyen életfordulás, magatartás erejéből következik. Szemünk előtt csupán a halál ténye bontakozik ki, minden más ebben az írásban múlt, amely a sínek alá taszítja a takarítólányt. Az okok homályban maradván is megmutatkoznak és az elmúlt társadalom életére utalnak. Legjobban a szerelő múltja vet fényt erre, ő „legfertőzöttebb” itt. A hullámvérések a lány körül, a többi szereplő különböző fokokon és síkon ugyanazt variálja.

A majdnem harmincéves takarító-lány, aki a szomszéd faluból utazik a városba dolgozni, és akinek útközben a kalauz teszi a szépet, kereső, önálló lény, szerényen él és a szerelemnek csupán esetről-esetre áldoz egy-egy megkívánás erejéig. Nem „szerelmes” már, kinötte azt a kort, a testiséget keresi, és amikor ez a szerelő személyében megjelenik, gondolkodás nélkül fekszik le vele, könnyűszívűen marad a szállodai szobában a tilalom ellenére, és gondolkodás nélkül ugrik a sínek közé a kislányért. „Ahogy élt, úgy is halt meg. A „bátorságot”, a fölényt, a természetes és hanyag birtokbavevést becsüli a férfiben, ennek nem tud ellenállni. A kalauz „gyáva”, mert emberi vágyakat táplál a lány iránt. A gyávaság kezdetben bosszantotta a lányt, aztán napirendre tért fölötte —, mert nem tudta megérteni az örökké utazgató kalauzt, de gondolkodás nélkül választott a szerelő testiségére, mert az emberi viszonyoknak csak ezt a megjelenési formáját ismerte meg és erre az ösztönre hallgatott. És éppen ezért halt meg. Nem tudott nem „táncolni”, bár azt is látta, hogy aki a férfi elől táncol, egyszer ügyis elesik. Az emberség nemiséggé változott át, s nem tudta megérteni a kalauzt, aki a nemiségen túl illúziók hálójával vonta be és egyedülmaradtsága, a magány ellen orvosságának kereste és akarta a lányt.

A nemiséggé vált emberség, tehát embertelenség a lányért sovárgó pincér aljasságában nyilvánkozik meg legjobban. Ő az a véletlen, amely a lányt a halálba kergeti: feljeleníti az igazgatónál, hogy a szállóban aludt a vendéggel. A szerelő és a pincér viszonya, gondolkodásmódja tükrözi legtípikusabban az elidegenült ember arcát. Apró tényekből építi fel az író e két hős embertelen emberségét. Ezek konk-

retizálják, rögzítik őket a mai tálajunkhoz és adnak nekik emberi arányokat. Az apró tények nagy szerepe nem véletlenül jelentkezik éppen a szerelő és a pincér alakjának megformálásában. A maguk módján ők ketten jelentik a végzetet, az ő embertelenségükből születik meg a lány halála. De míg a szerelő alakját az író a lány szemével látja, az abban tükrözött képet mutatja meg elsősorban és csak azt teszi hozzá, amit a lány nem tudhatott róla, de az olvasónak tudnia kell, hogy megítélhesse, a pincér alakját — kívülálló, a lányhoz lényegében közömbös élete miatt — beszélgetéseiből bontakoztatja ki. A legtöbb párbeszédet az író ebben az elbeszélésében a pincér alakjának megalkotásában használta. A pincér nemcsak mestersége címerével beszél sokat, hanem szavai erősen funkcionális jellegűek, ő az egyetlen hőse ennek az elbeszélésnek, aki nem belső történésekben, hanem dialógusokban jelenik meg. S így válik eleven rontássá, a jellemtelenség megtestesülésévé. Az ő embertelensége, családja, besúgó haszonlesése, gyávasága, kicsinyes bosszúvágya és sovár nemisége teszi áldozattá a lányt. Az ő beavatkozása fejleszti a hétköznapi történetet tragédiává — amelyben a vesztes fél a szelídszívű és álomba temetkezett kalauz.

Major Nándor az áldozat-probléma felvetésével az emberi élet értelmezésének, és az elidegenüléshez kapcsolódó vonatkozásainak sokrétegűségét igyekezett megmutatni. A probléma sokrétű már ebben az egy elbeszélésben is. Itt csak egy kettőségre hívom fel a figyelmet. A lány is áldozat, a kalauz is, de kettőjük között a minőségbeli különbség kétségtelen. A lány nemiségének az áldozata, mert nem tudott emberi viszonyokat elképzelni maga és embertársai között (jellemzően mutatja meg az író ezt a nemiséget a takarítólány és az elbeszélés többi női szereplőjének viszonyában: egymás között csupán a nemiség problémájáról van szó, a lány sógornője éppen úgy ezt képviseli, mint a szálloda konyha-személyzete). A kalauz viszont nem tudott a nemiségnek erre a fokára eljutni: feleséget akart szegény és minden próbálkozása éppen emiatt fuladt kudarcba; bátorság hiányának tartották azt, ami emberi mivoltának legbecsületesebb megnyilatkozása volt.

Az író több oldalról járja körül a felvetett problémát, a lány halálának

napját a szemtanuk egész sorának felvonultatásával mondja el. Az elbeszélés középpontja a halálos kimenetelű gyermekmentés a vasútállomáson, amikor a lány a kerekék alá kerül. Az elbeszélés indítórésze ebbe torkollik, és ebből indulnak ki legyezőszerűen, több ágra szakadva, a szereplőket külön-külön megmutatva, az indító témának a variációi. Ezért, míg az első rész a belső monológust, a lány szemével látott emberi viszonyokat tartalmazza, a második azoknak a hősöknek az alakját villantja fel, akik valamilyen kapcsolatban álltak az immár halott takarítólánnyal. Ezeket a szerkesztési, technikai problémákat az író jól oldotta meg, az elbeszélés részről-részre gazdagodik, a kifejelet a lány halálával kezdődik és a retrospektíva, amelynek nyomán régebről régre haladva az író lefejtí mondanivalójáról a fátylakat, nem csupán megismételt és újra elmondott történet, hanem tétel-szerűen kifejtett variációk sora is különféle emberi egzisztenciák kottafejein. A rövid, csattanós epilógus, amely a kalauz jövőjében a múltba világít be, egyúttal plasztikusságot is ad a történetnek. Az elidegenülés problémájának felvetését éppen ez az epilógus, a szerkesztésnek ez a módja teszi lehetővé. Mert nemcsak két ember egymáshoz való viszonyát látjuk meg, hanem az emberek egész sorát, a változatok gazdagsága adja meg a mondanivaló erejét. De ez menti meg az elbeszélést attól is, hogy szentimentalizmusba fulladjon, mert az elbeszélésnek az a mozzanata, hogy a takarítólány éppen igazgatójának a kislányát mentve hal meg, aki neki pár órával azelőtt felmondott, a szerkesztés rendező elvében csupán a véletlen összecsapó hatalmának tűnik és nem szirupos polgári történetnek az önfeláldozó takarítólányról.

Major Nándor ügyes történet-komponáló, ez adja meg ennek az írásának értékét prózánk eredményei és külön az ő eddigi alkotásai között. Egy látszólag szerény, sőt banális történetből mélyértelmű, filozófiával gazdagított emberi panoráma fejtett ki tolla nyomán.

II. SZÓLAM: AZ ULDOZOTT

Bizar és irreális története egy éjszakanak. Főhőse egy „üldözött” dohány-csempész, egy jámbor veszélytelen örült és műfogoros felesége. A sors bosszúja

játszódik le az örülttel történt találkozás irreális éjszakáján. A főhős erre a megállapításra jut, míg túri a vele egy ágyban fekvő vén nő kejes ölelgetését: „Bárhogy is igyekeztem, lehetetlennek látszott, hogy ne mások kárára éljek, s hasonlóképpen, hogy mások ne az én káromra éljenek. Már pusztá létem is, az, hogy még mindig élek, hitem szerint tagadhatatlan bizonyítéka annak, hogy valaki kárára élek, pedig, tudom, éppen elég ok az üldöztetésre...” Az eset kivételessége, a történet rendkívülisége, sőt valószínűsége, az egyenletes vonalvezetés, ugyanakkor a jelentéktelenség, amely e történet magvát alkotja, s a benne rejlő probléma, arra mutat, hogy az író témáját egyelőre nem tudta megformálni a hétköznapi élet síkján, ezért a komoly írói szándék bizonyos mértékben elsikkadt. Karikatúraszerűen lélezi ki a kísérteties éjszaka eseményét és ebből láttatja a három hőst: a férfitra éhes öreg nőt, „katonásdit játszó” örült férjét és a dohánycsempészt, aki magát a társadalom áldozatának, üldözöttjének látja, mert nem tud emberi életet élni.

A dohánycsempész jellemének és gerinctelenségének áldozata, nem tud beilleszkedni az életbe és a társadalomba. Az író azonban csak sejteti ezt és a fő hangsúlyt az „üldözöttség” kiélezett és irreális fejlesztett megmutatására helyezi.

III. SZÓLAM: MAGÁNY

Az író a modern ember egyik sajátos élethelyzetét jelölő szót írt címül elbeszélése fölé: *Magány*.

Hogyan és miért jut egy asszony és vele férje a magánosság és a halál karjába, hogyan lesz a szorgalmas varrónő áldozata egy másik nő halálának, a véletlenek milyen bejátszása taszítja őket addig — ezt mondja el Major Nándor kötete harmadik írásában. Egy békés és boldog életbe avatkozik bele a halál, buta véletlenek során át, megmutatkozik az emberi élet elidegenültségének folyamata, a polgári egzisztencia felbomlása: a szorgos varrónő élete végén az emberektől és a társadalomtól elvadult lényé vált.

A történet önmagában, meztelenségében nem tartalmaz semmi különösét.

Inkább szokványosnak, magazin-történetnek nevezhetnénk. sőt olyan átlagosnak, amilyet a két háború között számtalan változatban termelt a könnyű, szórakoztató irodalom. Egy fiatalasszony a varrónőnél fürdőruhát rendel. Egyszer veszi csak fel és belefut a vízbe. Az özvegyen maradt férj valahányszor találkozik az asszonnyal, „gyanúsán” néz rá, és ez nem tudja mire vélni: szemrehányást, vádat olvas ki a férfi pillantásából, biztos élet-érzése egyszerre meginog, felborul az élete. Azután arra gondol, hátha özvegységében felgyülemlett, nemisége villózik feléje a férfi tekintetéből és kacérkodni kezd ezzel a gondolattal, képzeletében végigéli ezt a kalandot, de az özvegyen maradt férj nem nyilatkozik, bár szemmel láthatóan van valami mondanivalója a varrónő számára. Végül is üldözési mániává fajul ez a komplexum, az asszony felszámolja üzletét, kiköltözik a városból és végül meg is hal, nem tudva meg soha, hogy a férfi csupán azt szeretne volna megtudni, kifizették-e a megvarrt és csak egyszer, a halálba induláskor felöltött fürdőruhát.

Ezt a történetet szélesíti ki Major Nándor a lelkiismeret drámájává és jut el ilyen reflexiók megfogalmazásáig: „Megvilágosodott előttem, hogy akit üldöznek, annak végeredményben nem is fontos, hogy miért üldözik, az ember sohasem tudhatja, mikor s mivel ad okot az üldöztetésre. S nem változtat a dolgon az sem, ha mások miatt, mások hibájából válik valaki üldözötté...” Magva, az egész elbeszélés történetének eszmei csomópontja ez a pár sor, ez világít rá a polgári egzisztenciának felbomlására, aminek itt szemtanui lehetünk. A magány, amely körülveszi az asszonyt, már az elvadásás következményeként jelentkezik és tipikusan polgári női reagálásaiban érdekes rajzát találjuk a polgár arcoléneknél. A férfi tekintete, habár ilyen semmiség miatt keresi az asszonyt, tökéletesen elég a lelkiismeret drámájának megindulásához, hiszen a varrónő cinkosa volt az immár halott asszonykának házasságtörésében és ezt a férfit sohasem tudta meg. Az özvegy tekintete megindítja a porszemet, és a keletkező lavina maga alá temeti a varrónőt és férjét. A sors ironiája, hogy lányuk az özvegy férfi felesége lesz és ennek jogán a temetésen jogosan hangzik fel ajkán a férj ellen a vád: „Semmit se tett. Éppen ez az...”.

Jellemzően és tipikusan polgári környezetben játszódik a történet, polgárként élő hősök köré vonja a magány és az üldözöttség hangulatát. Mind itt, mind a dohánycsempész éjszakájáról szóló elbeszélésben a polgár rossz érzéseiből támad az üldözöttség érzése. Hősei tipikusan polgári, de már talaját veszített polgári módon válaszolnak az élet szúrós pillantására, nem küzdenek, hanem megsemmisülnek, már nem tudnak védekezni, minden mozdulatuk, amit mentségükre tesznek, még mélyebbre taszítja őket. Így süllyed előbb magányba, majd a halálba a varrónő is.

Jellemző a Magány című elbeszélésnek a megformálása is. Michel Butor francia író módszere, felfedezése, újítása ez a második személyben való elbeszélés, amit itt Major Nándor olyan nagy sikerrel és szuggesztív erejét kidomborítva alkalmaz. A történet maga nagyon alkalmas erre a megmunkálásra: testközelbe viszi az olvasóhoz a mondandókat és így az általánosításnak egy szélesebb körét teremtheti meg. Már-már nem is hőséhez, hanem az olvasóhoz beszél. A lelkiismeretében megfulladt asszony története polgári egzisztenciák bukásának lelki képét mutatja, s a szubjektív megformálási mód erősítő szerepe, általánosító ereje azt is biztosítja, hogy a lelki síkon lejátszódó történet mindig a társadalmi életre is mutatson, amelyben polgárok hajótörött életei uszkálnak.

IV. SZÓLAM: ÍTÉLET

Sofőr-történet, amelyben a múlt és a jelen összefonódik. Az elbeszélés alapanyagaként ismét az elidegenült ember filozófiájának tétele hangzik fel: „... kit pöröljek, amikor vannak balgák, akik azt hiszik, hogy jóvátehető az, amit egyszer elrontottunk...”, vagy: „Robogunk keresztül-kasul a világon, robogunk, mintha menekülnénk valami elől... és egyszer mégis utolér bennünket... az a valami...”.

Itt is, mint már két elbeszélésében egy „véletlen” magyából nő ki a történet és virágozva néhány ember életét tartalmazza. Egy sofőr gondatlanságból, mert rossz oldalon hajt, egy hajnalon összeütközik egy másik kocsival. Börtönbe kerül, elhagyja a felesége, kiszabadulva pedig már fia sem ismeri meg.

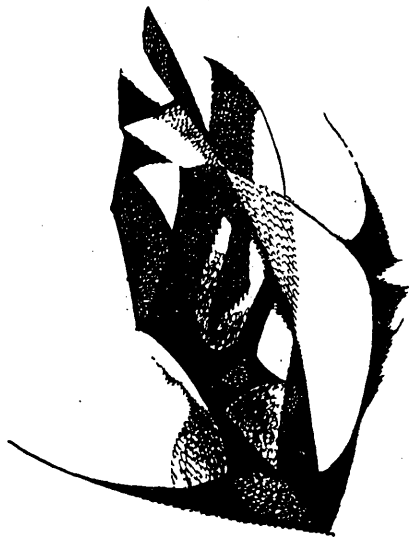
A másik kocsi sofőrjének amputálni kellett a lábát és az évek óta élesztgetve magában a bosszút elrontott élete miatt, — mert elzüllött és végül sorsjegyárusításra jutott — várta, hogy ismét felbukkanjon a felelőtlen sofőr. És egy hajnalon valóban megjelenik és nem történik semmi. Mind a ketten egyformán nyomorultak: az egyik fél lábát és egzisztenciáját, a másik a boldog életet veszítette el.

A történet egy hajnali kocsmásztalánál bonyolódik és ott zajlik le a sofőrök lelki drámája — az a folyamat, ahogy rádöbbennek elrontott életükre. Mind a ketten a múltban élnek, a múltra gondolnak a múlt és jelen szimultaneitásában az idő megáll: egyszerre játszódik le évek története, ok és okozat egymásba olvadva mondja ki az ítéletet: azt, hogy élni kell. A börtönből szabadult sofőr büntetése: irgalom. A féllábú régen várt áldozatát meglátva, nem kést, mint ígérte, hanem sorsjegyköteget húz ki a zsebéből. A szimbólumok, amelyek ebben a mozdulatban megjelennek, a sors véletlen játékának mutatják az életet.

RÖVID EPILOGUS

Major Nándor elbeszéléskötetének elemzése, az általánosítások éppen úgy, mint a részletek azt mutatják, hogy jelentős könyvet kaptunk, amely egyenlenségeivel is legjelentősebb prózánkötetünk. Nem problémamentes könyv. Hőseinek életfilozófiája sötétnek és bizonytalannak mutatja az életet, önmagukat pedig csetlő-botló, zsákutcákba jutó, de igaz emberséget kereső embereknek. Az író modern faktúrája azonban az embereknek és az életnek olyan megmutatását is lehetővé teszi, amellyel irodalmunkban eddig még nem találkoztunk. A tudat és a tudat alatti világ sötétségében botorkáló emberek sokrétű lelkeknek, bonyolult egyéniségeknek mutatkoznak. Arcukon a múlt vonásai vannak, de szándékaikban már a jelen és a jövő munkál: emberi életről álmodnak szinte valamennyien.

Áldozat, üldözött, magány, ítélet — vereség. Őt fogalomban az élet egy bonyolult és ellentmondásos megjelenési formáját szemléltethetjük.

NAPIRENDEN A NIHILIZMUS

A Híd múlt év decemberi számában foglalkoztunk Janko Kosnak a Polja c. folyóiratban megjelent cikkével, amely tulajdonképpen egy esszesorozat első írása. Idéztük Kos véleményét, hogy a mai nyugati irodalom kiemelkedő iránya a nihilizmus, a szó filozófiai jelentésében. Már akkor sejtthettük, hogy a fiatal szlovén esszéíró alkalomadtán bővebben foglalkozik majd a nihilizmussal. Feltevésünket megerősítette „Költői téma” című esszéje, amely az Izraz múlt évi utolsó számában jelent meg, és a Híd idei 2. számában fordításban közölt. Ebben az írásában fejti ki Kos azt a nézetét, hogy a túlhaladott romantika, kritikai realizmus és metafizika helyébe az irodalomban a nihilizmus lépett, s „korunk világ-irodalmának — elsősorban a nyugati irodalomnak — egyik reprezentatív fejlődési szakaszát” alkotja. A továbbiakban megállapítja: „A modern ember bizonyos tulajdonságait és lelki világát tükröző nihilizmus, amely erőteljes s gyakran alkotó ihletforrása a költészetnek, lassanként reálisabbá, bizonyos tekintetben pedig modernebbé és hatékonyabbá válik... az ember mint reális lény és a költő mint a költészet kifejező szerve nem maradhat sokáig a nihilizmusban, mert a mindentagadás csak átmeneti fokozat, amely a világ és ezzel a költészet tagadására visz, vagy pedig — az embernek új, magasabb értelemben vett érvényesülésére.” Ez egészen új irodalom lesz, amelyről még nem tudhatjuk, milyen. „Annyi azonban bizonyos, hogy központjában a modern civilizáció és a modern ember ellentmondásainak világos, valóságos és nem romantikus képe áll majd, amely... életkedvet ad az embernek.”

A jelenlegi helyzetnek, főleg pedig magának a nihilizmusnak az elemzésével azonban akkor adós maradt Kos. A Polja legújabb (43.) számában „Irodalom és nihilizmus” című esszéjében részletesen foglalkozik evvel a kérdéssel.

Mindaz, amit eddig a világirodalomról, integrációról, a metafizikáról és romantikáról mondott, csak előkészítése, bevezetése volt a nihilizmus nagy témájának. Igaz, a romantika még mindig él a mai jugoszláv, európai és világirodalomban. Lépten-nyomon rábukkanunk. Ez részben vonatkozik a realizmus utolsó stádiumára, a kritikai vagy objektív realizmusra is. Szemellátható azonban, hogy a romantika és a kritikai realizmus ma az irodalom múltjának maradványa. Az igazi irodalom a modern időkben kiszorítja ezt a két művészi irányzatot. A mai, modern szellemi perspektívák között az első, irodalmi koncepcióiban modern és univerzális — Kos szerint — a nihilizmus.

Ennek megállapítása után Kos hivatkozik régebbi megjegyzésére, hogy ti. a nihilizmust filozófiai értelmében kell vennünk, mint a világ valóságát és önmagát a metafizika bomlásának meg-

világításában átélő ember lelkiállapotának sajátosságát. A nihilizmus a metafizika tagadása, és a metafizika bomlásának utolsó, végleges terméke. A nihilista igazságkeresés abból a metafizikai tételtől indul ki, hogy a valóság antropomorf, apriorisztikus és hierarchikus egység, s oda vezet, hogy a világon nincs meggondolt, apriorisztikus antropomorfizmus. A nihilizmus lényege a metafizikai dezilúzió, s ez a nihilista irodalom szellemi és esztétikai alapja.

A metafizika és a nihilizmus közötti különbségek vizsgálatában Kos példának veszi a metafizikai regény hősnéinek halálát, amely tulajdonképpen az igazi világba való belépést jelenti. Egy metafizikai mű hőse halálával hozzájárul ahhoz, hogy a széthulló világ visszatérjen az aprioris rend teljességébe. A nihilizmusban az ember halála nem lehet áldozat, mert visszhangtalan marad, nem ad feleletet a pusztulás értelmének kérdésére, s az abszurdum némasága csak azt jelenti, hogy a világ továbbra is megokolatlan, értelmetlen marad.

A nihilizmus, igazi lényegében, mindenfajta metafizika tagadása, állítja Kos. Ezért a nihilista irodalom szakítás mind a romantikus szellemmel, mind a kritikai realizmus filozófiájával. A romantika nihilista tagadását logikusan kiegészíti a XIX. század pozitivizmusa által teremtett kritikai realizmus tagadása. A metafizika tagadásában a nihilizmus a világ metafizikai rendjéből indul ki. Evvel a nihilizmus tagadja azt a tételt, melyből önmaga következik, és saját semmisségévé változik. A nihilizmus tulajdonképpen a metafizikai szellem kételkedése önmagában — önmagának a megsemmisítése. A nihilizmus tehát a metafizikával és annak felbomlásával az ellentétek dialektikus egységét alkotja. A nihilizmus, továbbá, a romantikus irodalmi alkotás tagadása, s ez a romantika ellentmondásainak végső eredménye. A romantika — belső ellentmondásainak logikájából — felbomlott, s a bomlási folyamat jelenségeinek egyike a nihilista irodalom. Így vele is dialektikus egységet alkot. Ebből a kapcsolatból következik, hogy a nihilizmus nem tud megszabadulni a metafizika korlátaitól, s képtelen a romantikus dilemmák fölé emelkedni. Az utóbbi 150 év irodalmának története a nihilizmus keletkezésének szemszögéből nézve nem egyéb, mint a romantikus szellem és a kritikai realizmus filozófiájának szélsőségekbe való átmenete, s ezekből alakul ki a nihilista irodalom szelleme és esztétikája.

A nihilizmus első jeleit az irodalomban már a romantikus időszakban észrevehetjük, különösen ennek vége felé. Janko Kos Heine, Baudelaire, Rimbaud, Flaubert, Mallarmé, Proust, Joyce és Kafka műveit említi. Az utóbbi három jelenti a nihilista irodalom legmagasabb csúcseit, klasszicitását. A harmincas évek után a nihilista irodalom megállapodott irodalmi áramlattá alakult át, amely inkább külső hatásában erősödik, mint ihlető intenzitásában. A nihilizmust az utóbbi időben az egzisztencializmus és az abszurdum filozófiája egészíti ki.

Rendkívül érdekes esszéjének befejező részében Kos megállapítja, hogy a nihilizmus irodalmának fénykora már letűnt. Szelleme most kiutat keres, a sorsdöntő következmények legyőzésének lehetőségeit. A mai nihilista irodalom Malraux-tól Sartre-ig és Camus-ig épp erre törekszik. A legbátrabb kísérlet az, amely a nihilizmust saját tételeinek alapján akarja túlhaladni. Sok ilyen vállalkozás azonban a nihilista sajátosságoktól való megszabadulás helyett a nihilizmus előtti fázisra vezet vissza.

Az irodalom legidősebb és legégetőbb kérdései ma ezek: mi a korszerű nihilista irodalom sorsa? Mi bomlasztja? Hol a kiút a jelenlegi helyzetből? Ezekre a kérdésekre Kos szerint csak alapos elemzés után lehet válaszolni. Esszéjének végén arra enged következtetni, hogy ezt a fontos, nehéz és súlyos felelősséggel járó munkát el fogja végezni.

Ernst Jünger, a mai német sors „szabadalmazott” tolmácsolója találta ki ezt a szót: elsvájciasodás. — Azokat illeti vele, akik semlegesekként egyáltalán nem vettek részt ennek a sorsnak a kialakításában, tehát nincs is joguk beszélni róla. Frisch és Dürenmatt után íme egy harmadik „elsvájciasodott” német is jelentkezett, és szenvedélyes hévvel kér szót a német nép és elkövetett bűne nevében. Otto Friedrich Walter harminckét éves író az új „svájci”. Egész eddigi élete biztosíték arra, hogy ártatlan a német nép bűnében. Olten közelében született egy kis falucskában, apja az ismert katolikus könyvkiadó. Iskoláinak elvégzése után három évig könyvkereskedő-tanonc Zürichben, majd — már a háború utáni Németországban — a nyomdászat alapelemeivel ismerkedik meg, hogy mindezek után átvegye apja munkáját. A kéziratok és a szerzők szerencséskezű megválogatásával rövid idő alatt új, tiszteletet gerjesztő nevet szerez vállalatának, munkájára nyomán újjászületik, haladószelleművé, modernné frissül a régi vállalat.

Regényt is írt, és könyve — amelyet ez a biztonságos anyagi légkörben nevelkedett, minden jel szerint zavartalanul boldog fiatalember írt —, a *Monat* beszámolója szerint a legszenvedélyesebb vádirat a mai Németország ellen, a realista köntös ellenére is, amelybe szerzője az allegorikus történetet bújtatta. *Der Stumme* (A néma) a regény címe és útépitőkről szól, akik a svájci Jura hegység vad rengetegei között dolgoznak. A tizenkét útépitő közé egy tizenharmadik érkezik: egy néma fiatalember. A jövevény a munkások lakóbarakkjában egy motorkerékpárt pillant meg, s erről — csakis erről — fölismeri az egyik útépitő munkásban apját, akit gyerekkora óta nem látott. Az apa maga a megtestesült vétek: részegségében lelökte feleségét a lépcsőről, és az asszony belehalt sebeibe. Kisfia szemtanúja volt ennek a szörnyű jelenetnek, akkor nemult meg. A néma — az új német nemzedék, melyet az apák bűne tett nyomorékká — retteg apja könyörtelenségétől. Apja nem ismer rá. Különben semmit sem változott, a börtön sem javította meg. Amikor munka közben a beomló föld betemeti egy paraszt arra kőbörgő kutyáját, esse ágában sincs vállalni a hibát. S a többi tizenegy munkás vele együtt hallgat, büntársává lesz. Lopásra is vetemedik, s minthogy sem ő, sem a többi munkás nem ismeri be a tettet, a gyanú a néma fiatalemberre terelődik. Nem tud védekezni, kételyek gyötrik, szeretné már pontot tenni a bűnök láncolata után, szeretné végét vetni az apa bűnei fölött érzett szenvedésnek. Arra a meggyőződésre jut, hogy csakis a bűn vállalása hozhatja meg a megoldást. Apja helyett magára vállalja hát a lopást és büntetésül ő aknázza alá az út utolsó, legveszedelmesebb szakaszán álló sziklákot. A robbanás pillanatában az apjára néz, az öreg ráismer, s megindul fia felé.

— Apám! — hagyja el a kiáltás a fiú ajkát, az első értelmes szó, tagolt hang annyi év óta.

A sziklák az öregre omlanak, betemetik a bűnöst. Halála meghozza a fölszabadulást.

A regénybeli allegóriának vallásos szintje is van: nem véletlen, hogy az útépitésen tizenkét munkás (apostol) dolgozik, és az sem véletlen, hogy a fiú váltja meg az apa bűnét.

Otto Friedrich Walter világa számunkra zárt világ, de nem hallgatunk róla, mert ez a világ helyenként a tisztalelkűek és a szilárdszelleműek egyetlen hozzáférhető menedéke.

EGY FESTŐ DICSÉRETE

Ebben a rovatban az irodalom az egyeduralkodó, a művészet többi ágát csak akkor említjük, ha — hogy úgy mondjuk — ki-lépnek keretükből. Véleményünk szerint ez a kivételezés teljes mértékben megilleti Milenko Stančić festőt, a „legirodalmibb” jugoszláv festőművészt. Ezért mondjuk el, hogy a *Preuves* januári számában K. H. Jelinski hogyan, miként szól Stančić párizsi kiállításáról, miért sorolja tárlatát az idény három legnagyobb meglepése közé, Brauner és Lebenstein mellett.

„Viktor Brauner és Jan Lebenstein — mondja Jelinski — megszállottságukat a legmodernebb művészi eszközökkel fejezik ki. Ez azonban nem jelenti azt, hogy egy egészen egyéni és a maga nemében egyedülálló mű visszatetszést keltene bennem „anakronisztikus” jellegével. Sőt, állásfoglalást, eredetiséget látok benne. Ez elsősorban Balthusra, meg Leonor Finire vonatkozik. De illik Stančićra, erre a fiatal jugoszláv festőre is, akinek kiállítása megelőzte Lebenstein tárlatát a Galérie Lambert-ben. Balthus neve ez esetben értékmérő is: a *L' Oeil* című folyóirat egymás mellett, közös cikkben közölte a nagy francia festő és Stančić *Holt gyermek* című képét. Szó sincs egymásra hatásról, a két művész világa nagyon különböző, mégis mindketten egy művészi elképzelést valósítanak meg, a csend képzetét keltik. Piero della Francesca, George de la Tour, Seurat, Oscar Schlemmer tartoznak ehhez a sorhoz — bármennyire is különböznek egymástól. Stančić csaknem egyszerű képei (egyik-másik tiszta zöld, csak itt-ott látszik rajtuk néhány terrakotta és okker folt, más képek meg kizárólag piros színben tündökölnek), egy olyan világ képét varázsolják eléénk, ahol a teljes magány és a társkeresés vereséget szenved az erotika kísértésében. Amikor Stančić nem tesz engedményeket az érzélgőségben megnyilvánuló álnyugalom vonzásának, művészete Maurice Blanchot és George Bataille költői igényeivel ér föl.”

LÉLEKTANI REGÉNY – SIMENON TOLLÁBÓL

George Simenon egy pillanatra abbahagyta mesteri detektívregényeinek sorozatgyártását, és *La vieille* (Az öregasszony) címmel lélektani regényt írt. Erről számol be Jean Blanzat a *Figaro Littéraire* január 16-i számában. Amint már Simenontól megszokhattuk, a bonyodalom itt is két nemzedék szembenállásából, két életforma összeütközéséből keletkezik. Az egyik nemzedék már elmúlóban van, a másik éppen hogy kialakult. Az egyiket Sophie Emel tizennyolc éves éjtőernyőúgró bajnoknő képviseli, az ő életébe avatkozik be váratlanul súlyos belső kétélyeket kelt a lányban. Sophie Emel — sportoló fiatal lány létére — meglehetősen viharos, lényegében azonban szigorúan rendszeres életet folytat. Idejét szabályosan osztja meg az edzés, a kabarék, bárók, fogadások és szerelmi kalandok között. Ez utóbbiak kizárólag nőnemű partnerekre korlátozódnak, akiket Sophie bajbajutott lányok közül szemel ki magának. A nagyanya szegény, rosszindulatú, iszákos vénasszony. Amikor kilakoltatták lebontásra ítélt lakásából, s unokájához kerül, a fiatal lányban csak részvétteljes undort kelt. Kettőjük viszonya később megváltozik, bonyolultabbá válik. Az öregasszony szüntelenül a maga életéről mesél, és lassanként megmérgezi unokája lelki békéjét. A lányt rabul ejti az öregasszony gonoszsága. A sok meséből egy gyökeresen elhibázott, elrontott élet bontakozik ki. Az öregasszony szavai romba-

döntik Sophie-nak az életbe vetett hitét, és arról győzik meg, hogy balgaság lenne valamit is várnia az élettől. A két nő között elkeseredett és keserű harc folyik: kinek az életfelfogása, kinek az igazsága győz. És amikor már-már úgy látszik, hogy az öregasszony diadalmaskodik, s a lány életigénylése fölött a hideg, könyörtelen reménytelenség lesz úrrá, önkéntelenül is kiszakad a nagyanya torkán egy részvét után rimánkodó kiáltás. De hiába leplezte le magát, Sophie nem érez iránta irgalmat, s az öregasszony az ablakon át a mélységbe veti magát. Ezzel a tétellel nemcsak saját életének vet véget, hanem porrá zúzza a gonoszság annyiszor hangoztatott cimitikus elvét is, és az íróval együtt bebizonyítja, hogy részvét nélkül nem élet az élet.

KÉT ÚJ BECKET-DARAB

A londoni *Faber and Faber* kiadóvállalat — egy könyvben — megjelentette Becket két új színdarabját. Az egyiknek *Krapp's Last Tape* (Krapp utolsó szalagja) a címe, a másiké *Embers* (Üszkők). A két színdarab az író új irányzatának a megnyilvánulása. Mint legutóbbi színdarabja, az *All That Fall* (Mindnyájan, akik elesnek) a két új Becket-darab is inkább realista, mint allegorikus, több benne a pszichológia, mint a filozófia. Mindkét színdarab a meddő, céltalan alkotásokról szól. Az elsőben Krapp számtalan magnetofon-szalagba öli tehetségét, a másodikban a főszereplő önmaga számára mesél egy hosszú elbeszélést, s ez a „munka” teljesen leköti. A két egyéniség között azonban nagy a különbség. Krapp magányosan él egy rozszart viskóban. Előtte az asztalon a magnetofon, szekrénye tele van banánnal, a szomszédos szobában pedig halomban állnak a pálinkásflaskók. Krapp egész életében részeges fickó volt, idejének jórészt kocsmákban töltötte, és most krónikus emésztési zavarokkal küzd, egyetlen szenvedélye a banánzabálás. Egyre, szüntelenül a magnetofonba beszél, és meséje egy csaknem idilli szerelmi vallomás részletes leírása.

Életének egyetlen fénypontja ez a jelenet, ezért tér újra meg újra vissza hozzá. „Moccanás nélkül fektüdtünk. Alattunk azonban minden mozgott és bennünket is himbált le-föl, jobbról balra — mindig gyengéden.”

Henry, a másik színdarab hőse, nős ember, lánya is van. A szakadatlanul ismételt mesén kívül gondolatban csak apjával foglalkozik. Apja öngyilkos lett, vagy legalábbis eltűnt, mert holttestét sohasem találták meg. Abban az időben történt ez, amikor Henry megismerkedett későbbi feleségével. Ebben a darabban is van egy lírai jelenet: Henry meg felesége együtt emlékeznek első szerelmeskedésükre a tengerparton, s az asszony így szól hozzá:

— Eljön az idő, amikor senki sem áll veled szóba, még ismeretlen emberek sem. Magadra maradsz a hangoddal, nem fogsz mást hallani, mint a saját szavadat.

Henryt zavarja az asszony beszéde. Felesége arról mesél neki, hogy látta apját, közvetlenül az öngyilkosság előtt: valahogy furcsán, szokatlan helyzetben űlt a tengerparton. Henry folytatni szeretné az önmagának mondott mesét, az egész történet azonban értelmetlenségbe süllyed. Azután — csak a hullámok csobogása hallatszik, amint visszaverődnek a parti sziklákról.

Ennyit sikerült kihámozniunk abból, amit a *Times Literary Supplement* ír Becket új színdarabjairól. A lap egyébként megállapítja, hogy *Krapp utolsó szalagja* és az *Üszkők* kiábrándulást okoznak mindazoknak, akik megszokták, hogy Becket műveiben az egyetemeset keressék, viszont fölbátorítja azokat, akik hisznek abban, hogy az író az irgalmasság felé fordult.

Michel Butor új regényét írt. A címe: *Degrés* (Fokozatok). Az új könyv — talán — az eddiginél is magasabb fokát mutatja az írónak a regényirodalom céljáról alkotott nagyon is szertelen felfogásainak. *Répertoire* című, nemrégiben megjelent könyvében fejezte ki legvilágosabban erre vonatkozó nézeteit. Beismerte, hogy csak a szükség készítette regényírásra. Eredetileg filozófiai tanulmányok kötötték le, azután verseket írt. Kétirányú tevékenységét egyesíteni akarta, s a megoldást a regényírásban vélte megtalálni. „Csak a dolgok leírásának bizonyos módja, ha azt egészen módszeresen végzük, illeszthető be a modern filozófia fejlődésébe, amely a fenomenológiában csúcsosodik ki” — mondja Butor a *Répertoire*-ban. Eddigi regényeiben „az új francia regény” többi megteremtőjével együtt kitartóan és következetesen „leírta a dolgokat”, azaz a lehető legnagyobb gondal rögzítette megjelenésüket és eltűnésüket. A *Degrés* fejezi ki legteljesebben Butor eszméit, az eszme itt közvetlen tartalomává vált.

A regény hőse: Pierre Vernier, 35 éves gimnáziumi tanár, azt a feladatot tűzi maga elé, hogy pontosan leírja egy napjának, előadásainak részleteit. Pepecselő munkájában igénybe veszi unokaöccse segítségét. A fiú annak az osztálynak a tanulója, amelyet a tanár leír. Így jön létre a könyv — Vernier és Butor könyve. (Butor is tanár volt, mielőtt hivatásszerűen kezdett foglalkozni irodalommal.) Az író — Vernier-Butor — terjedelmes előkészületeket végez. Megvizsgálja a tanulók hajlamait, szellemi életét, azokat a könyveket és újságokat olvassa, amelyeket a diákok olvasnak, az ő játékaikat játssza. Ugyanilyen vizsgálatnak veti alá a tanárokat is, akik azon a napon előadásokat tartanak a leírt osztályban. Ezután következnek — Vernier tollából — az egész napnak a leírása, majd ugyanez unokaöccse szavaival. Harmadik leírás is van, Vernier kollégájáé, aki megkísérli rendezni Vernier jegyzeteit, mert a tanár a kórházba került, s haldoklik. Vernier fenomenológiai kísérlete tehát vereséggel végződik, és bizonyos mértékben Michel Butor számára is vereség a *Degrés*. Legalábbis erre lehet következtetni a *Nouvelles Littéraires* beszámolójából. Az ötlet érdekes, megírása rendkívül gondos, mint regény azonban eleve sikertelenségre volt kárhozzátva. Az olvasó figyelme eltéved az adatok rengetegében, mielőtt észrevenné és értékelni tudná Butor látomását az életről, amelyben a sors az egzisztenciális adottságok miriádjaiból tevődik össze.

JOYCE ÉS GIDE BARÁTSÁGÁNAK NYOMÁBAN

James Joyce ismert és termékeny párizsi tartózkodásait egy új irodalmi korszak születését jellemző találkozások tartják. Párizsi élményei közül kiemelkedik André Gide-dal való barátsága. Ennek a kapcsolatnak szenteli cikkét George Markow-Totevy a *Mercure de France* februári számában.

Joyce magános ember volt, tudatosan és sajátos módon építette föl monumentális művét. Gide kalandorszellem, nyílt, befolyásolható lélek. Mégsem sejtette meg Joyce-újító vállalkozásának nagyságát, nem tudott érdeklődést mutatni az *Ulysses* iránt, beismerte, hogy a könyv „egyszerűen kiesik a kezéből”. Joyce viszont, noha teljesen egyé vált saját művészetével, élete egy pillanatában meglepő vonzódást érzett egy olyan alkotás felé, amely a legteljesebb mértékben különbözik az övétől. 1937-ben történt, négy évvel Joyce halála előtt, amikor a legendás ír — már félig vakon és erejének fogytán — áruba bocsátotta könyvtárát, s csak néhány, kedves könyvet tartott meg magának. Ekkor írta Gide-nek a következő levelet: „Kedves kollégám, csaknem tíz éve annak, hogy szíves volt egy fiatal ír barátomnak, Anthony Powernek dedikálni a *Symphonie pastorale* egy példányát. Azt kérdelem magamtól, miért is voltam akkor ennyire önzetlen (ezt a szívességet Ön egy levelem nyomán tette meg). A *Symphonie pastorale*-nak most egy másik példányát — az én tulajdonomat — küldöm el Önnek, s kérem, legyen olyan kedves, írja alá. Kérésemet, emlélem, eléggé megokolja, hogy csodálom írásait, különösképpen a *Symphonie*-t. Tizenhét évvel ezelőtt, amikor Párizsba érkeztem, a *Symphonie pastorale*-on kívül — szószerint semmi sem volt a zsebemben. Fáradhatatlanul róttam Párizs utcáit, néha-néha leültem egy padra, elővettem zsebemből a könyvet, hogy elolvassam egy-egy részletét, és fölfrissítsen emlékeimet. Szerény véleményem szerint Ön remekművet alkotott, méltót arra, hogy a Wakefieldi lelkes mellé kerüljön. Igazán boldog lennék, ha megtenné azt a szívességet, hogy dedikálja a könyvet, s ezért előre isköszönetet mondok. — Híve: James Joyce.”

Markow-Totevy fölveti a kérdést, mi lehetett, ami a *Symphonie pastorale*-ban annyira megragadta Joyce-t? A vakság tragédiája? Vagy a szerelem és a magasabbrendű törvények összeütközése? Vagy a szülők és a gyermek kapcsolatainak misztériuma (ami Joyce számára mindig bonyolult központi érzelem volt)? E kérdésekre nincs kielégítő válasz. Csak egy kép áll előttünk tisztán: az ír jövevény — teli hatalmas regényírói művének forradalmi koncepciójával — az idegen város utcáin bolyong, és egy vékonyka, tartalmában és bonyolalmában konvencionális könyv olvasásában leli gyönyörűségét.

A HÁBORÚ UTÁNI JUGOSZLÁV KRITIKARÓL

Nemrég fejeződött be a Književne novine hasábjain egy higadt, türelmes és alapos okfejtéssel folytatott esztétikai csatározás dr. Milan Damnjanović és Dragan Jeremić között. Ez a vita tulajdonképpen mellék-ága, pontosabban: holt-ága a tavalyi összetűéseknek, amelyek az Íróegyesület díjának kiosztását követték. Milan Damnjanović, aki — akárcsak ellenfele — sértetlenül került ki a viadalból, a Književne novine 113. számában nagyon érdekes írással jelentkezett: *A kritika három szakasza* címen a háború utáni jugoszláv kritikai irodalmat periodizálja.

Damnjanović szerint az első szakasz, amely közvetlenül a felszabadulás után kezdődött, az „önkritika” szakasza. A zsdánovi szocialista realizmus elvei érvényesülésének ideje ez, következménye pedig a hipokrizis. Erről az időről, mondja Damnjanović, nem kell beszélni, el kell felejtetni.

A második időszak a „kritika a kritikáért” szakasza, amely inkább pszichológiai, mint logikai szükségletből született: reakció volt az „önkritika” idejére. Mindent és mindenkit bíráltak abban az időben, a bírálat részrehajló, elfogult és impertinens volt — az igazi kritika hiányzott. Abban az időben differenciálódtak először a nézetek, előtérbe kerültek az avantgardista és a realista, konzervatív törekvések közötti ellentétek. Ennek a szakasznak a végét bizonyos megbékélés jellemzi: nem voltak győztesek, nem voltak legyőzöttek, minden esztétikai elv polgárjogot nyert. Ez a kritika főleg időszerű, a megjelenés idejéhez kötött és polémikus, de nem filozófikus és nem tudományos. Mint ilyen, csak előkészítése a harmadik időszaknak.

A harmadik szakaszt Damnjanović az elvi, tudományos vagy dialektikus kritika idejének nevezi. A kritikának ezt a fajtáját a következő sajátosságok jellemzik: a kritikus következetesen képvisel bizonyos elméletileg megalapozott nézeteket; a kritika mindenkor hajlandó újabb elveket elfogadni; a kritika nevel: nemcsak avval, hogy másokra hat, hanem avval is, hogy tekintetbe veszi mások nézeteit.

A kritikusnak ma filozófiai műveltségre van szüksége, ismernie kell a lélektant és az esztétikát, ezt követeli tőle korunk irodalma. Természetesen, fejezi be cikkét dr. Milan Damnjanović, a kritikusnak erre se a dogmatikus, se a szabados bírálat korában nem volt szüksége, de szüksége van rá ma az igazi kritikának, „amely reális erő korunk irodalmi életében”.

SAINT-EXUPÉRY NÉPSZERŰSÉGE EGYRE NÖVEKSZIK

A. Saint-Exupéry, a tizenhat évvel ezelőtt eltűnt pilóta-író újabban az érdeklődés homlokterébe került. Egymás után jelennek meg róla könyvek, újabb adatokat hozva nyilvánosságra életéről, egyéniségéről, és kommentálva műveit. Eltűnése rejtélyét felderítette egy német lelkész, aki a háború idején felderítő pilóta volt, és feljegyzései közt megtalálta, hogy a kérdéses időpontban gépe légi harcba került Nizza közelében egy Korzika felől Franciaország felé repülő géppel, s az belezuhant a Földközi-tengerbe. Ez csakis Exupéry gépe lehetett. Megdőlt tehát egyesek vélekedése, hogy öngyilkos lett. Exupéry hangját hallani lehetett a brüsszeli világ-

kiállításon: diktafonba rögzített posthumus hangja volt ez, ahogyan életében utolsó művét, a Citadellát az utókorra hagyta. nagy fejtörést okozva ezzel a kiadónak, mert a gondolat-töredékek időrendi és logikus összefűzése nem csekély feladat volt. Most mégis megjelent végre ez a filozófiai szintézise életművének. Néhány hónappal ezelőtt pedig rövidfilmet készítettek életéről, a fennmaradt tárgyi emlékek és helyszíni felvételek alapján.

Írói művének nagyrabecsülésére vall, hogy a világszerte fennálló egyetemi francia tanszékek professzorai a francia nyelv és irodalom tanításához korunk írói közül túlnyomó többségben St. Exupéry Kis herceg című művét választották segédkönyvül. A számok beszédesek — 119-en ezt választották, 33-an Camus Pestisét, 16-an Malraux Emberi sorsok és 8-an Sartre Piszkos kezek című művét.

TARTALOMMUTATÓ

Torok Csaba verse	251
Sinkó Ervin / A nemzeti irodalom fogalma	253
Gál László versei	259
Németh István / A körültekintő ember	262
Acs Károly versei	267
Albert Camus / Sziszifosz mítosza	272
Fehér Ferenc versei	275
Bányai János / Arc és álarc	277
Urbán János / Elégia	286
Miroslav Antić / Latinka Belošev tanyája	289
Tolnay Ottó versei	294
Zádkány Antal / Az ördög ölében	296
Kajetan Kovič / Szombaton délután	300
Bori Imre / József Attila-problémák	304
G. Czimmer Anna / Albert Camus emberi arca	312
Bori Imre / Írás négy tételben, előszóval és epilógussal	316
KRONIKA	324
JEGYZETEK	333

Faragó Endre rajzait a 266, 268, 274, 275, 285, 288, 295, 299, 303. és 311. oldalon,

B. Szabó György rajzait a 315, 323. és 332. oldalon közöljük.

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT.
1960. ÁPR. KIADJA A FORUM LAPKIADÓ VÁLLALAT — SZER-
KESZTŐSEG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVISZÁD, VOJVODE MIŠICA 1.
— SZERKESZTŐSEGI FOGADÓÓRÁK: MINDENNAP 10—12-IG. — KÉZ-
IRATOKAT NEM ŐRZÖNK MEG ÉS NEM ADUNK VISSZA — ELŐ-
FIZETESI DIJ: EGY ÉVRE 1000, FELEVRE 500, EGYES SZÁM ÁRA 100
DINÁR. — KÉSZÜLT A FORUM NYOMDÁBAN NOVISZÁDON.

EB
FD

észet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom